

PRI- RUČ NIK

sa radionicama
za Građansko vaspitanje
u srednjim školama

PRI RUČ NIK

sa radionicama
za Građansko vaspitanje
u srednjim školama

Izdavač:
Građanske inicijative

Za izdavača:
Miljenko Dereta

Uređivački tim:
Ivana Ilić Šunderić,
Branka Pavlović,
Dragana Đurić,
Milka Mihailović

Izvršna urednica:
Nataša Đuričić

Prelom i štampa:
YU TOPag

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

371.3::172(035)

PRIRUČNIK sa radionicama za građansko vaspitanje u srednjim
školama / [uređivački tim Ivana Ilić Šunderić... et al.]. - Beograd :
Građanske inicijative, 2008 (Novi Sad : yu TOP ag). - 110 str.; 20 cm

Tiraž 500.

ISBN 978-86-7408-026-9

1. Илић-Шундерић, Ивана
а) Грађанско васпитање - Настава - Методика - Приручници

COBISS.SR-ID 229531655

SADRŽAJ

Uvod.....	5
I modul	
GRAĐANSTVO U MODERNIM DRUŠTVIMA	7
Participativna prava učenika/ca u školi (dvočas)	7
Informisanost učenika/ca o njihovim pravima i odgovornostima u školi	11
Analiza zainteresovanih grupa u pripremi školske akcije.....	14
Analiza ciljeva ocjenjivanja	17
Povećanje uključenosti srednjoškolaca/ki u rad Đačkog parlamenta	19
II modul	
GRAĐANSTVO I DRŽAVA.....	21
Ko je građanin/građanka?	21
Ko je građanin/građanka?	23
III modul	
LJUDSKA PRAVA	26
Kršenje prava.....	26
Obrazovanje, škola i prava deteta	32
Humanitarno pravo	34
Građanska neposlušnost	36
IV modul	
MEDIJI	43
Ekonomska propaganda u medijima – reklame.....	43
Medijski uzori mladih.....	45
Nasilje u medijima i mladi	47
Deca u medijima.....	51

V modul	
SOCIJALNA POLITIKA	53
Lokalna socijalna politika za mlade – aktivno učešće srednjoškolaca	53
Učešće porodice u radu srednje škole – mogućnosti i izazovi	55
Volonterske aktivnosti u lokalnoj zajednici	59
Vršnjačko nasilje u školi	61
Vršnjačko nasilje u školi – učešće srednjoškolaca u prevenciji	63
VI modul	
KULTURNE I MORALNE PRETPOSTAVKE GRAĐANSTVA.....	67
Govor mržnje	67
Kakav/a treba da bude idealan/a političar/ka?	69
Životni stil kojem mladi teže i vrednosti koje zastupaju.....	71
VII modul	
EKONOMSKA POLITIKA	73
Ekonomska politika i demokratija iz aspekta dečijeg rada.....	73
Od ideje do biznisa	76
Moj lični poslovni plan – kako vidim sebe u profesionalnom smislu za 10 godina	78
Zašto bi mladi ostali da žive i rade u svom mestu?	80
VIII modul	
EVROPSKE INTEGRACIJE.....	81
Moja Evropa.....	81
Učimo o EU	83
Prednosti i izazovi članstva u EU za mene kao pojedinca/ku	84
POJMOVNIK	85
TEHNIKE RADIONIČARSKOG RADA.....	95
Biografije nastavnika/ca – autora/ki radionica u okviru Specijalističkog pilot-programa za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja u srednjim školama	103
Literatura za nastavnike/ce tokom Specijalističkog pilot-programa za nastavnike/ce GV	107

Ovaj priručnik je jedan od rezultata rada u toku Specijalističkog programa za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja u srednjoj školi. Ideja o organizovanju Specijalističkog programa za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja nastala je kao rezultat iskustva koje su *Građanske inicijative* stekle tokom sprovođenja obuka trenera/ica i nastavnika/ca GV, kao i razvijanja programa i pisanja priručnika iz Građanskog vaspitanja (V, VI razred osnovne škole i III i IV razred srednje). Uočeno je da je nastavnicima/cama Građanskog vaspitanja potrebna dodatna edukacija iz oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo, kao i iz veština radio-ničarskog rada.

Sadržaj pilot-programa sačinjen je na osnovu prethodnih iskustava iz raznih aktivnosti sprovedenih u okviru Programa građanskog obrazovanja *Građanskih inicijativa*, saradnje sa nastavnicima/cama Građanskog vaspitanja i sa brojnim saradnicima/cama *Građanskih inicijativa* – stručnjacima za razne oblasti društvenog života. Krajem 2005. započeti su pregovori između *Građanskih inicijativa* i Fakulteta političkih nauka o razvijanju pilot-programa za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja u cilju institucionalizacije ovog predmeta. Ustanovljen je tim eksperata iz oblasti političkih nauka, psihologije i sociologije koji je razvio nastavni program Specijalističkog pilot-programa.

Opšti cilj specijalističkog kursa je poboljšanje kvaliteta izvođenja nastave Građanskog vaspitanja u srednjim školama kroz unapređenje profesionalnih kompetencija nastavnika/ca ovog predmeta.

Specifični ciljevi su:

1. Povećanje nivoa znanja nastavnika/ca – učesnika/ca u Specijalističkom pilot-programu o teorijskom i društvenom kontekstu Građanskog vaspitanja.

2. Unapređenje veština nastavnika/ca – učesnika/ca u Specijalističkom pilot-programu u pripremi i vođenju radionica i drugih aktivnih načina izgrađivanja znanja kod učenika/ca.
3. Aktivno učešće nastavnika/ca – učesnika/ca u Specijalističkom pilot-programu u kreiranju modela buduće specijalističke obuke za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja.
4. Razvijanje opšte strukture modela buduće specijalističke obuke za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja u srednjoj školi.

Specijalistički pilot-program bio je sastavljen od osam modula koji predstavljaju kombinaciju predavanja i radionica. Svaki modul se bavio jednom od sledećih oblasti:

Građanstvo u složenim društvima

Građanstvo i država

Ljudska prava

Mediji

Socijalna politika

Kulturne i moralne pretpostavke građanstva

Ekonomska politika

Evropske integracije

Na kraju svakog modula, kao deo obuke na svaku temu, učesnici/ce su kroz kooperativni rad u malim grupama dizajnirali/e radionice. Radionice su tematski bile vezane za glavnu temu obuke u određenom modulu. Učesnici/ce su imali/e priliku da biraju neku od ponuđenih tema ili naslova radionice ili da ih sami/e osmisle. Ciljeve i druge elemente dizajna radionice kreirali/e su sami/e učesnici/ce. Format dizajna radionice je u svojim osnovnim elementima bio jedinstven i dogovoren je u prvom modulu obuke. U toku svakog modula, učesnici/ce su dizajnirali/e po četiri radionice u proseku. Takođe su pravili/e izbor ključnih pojmova koji bi

trebalo da se prorade u toku svake radionice. Između dva modula obuke, učesnici/ce su imali/e “domaći” zadatak da kroz e-mail komunikaciju između članova/ica svake male grupe detaljno dizajniraju radionice, definišu ključne pojmove i u nastavi Građanskog vaspitanja izvedu sa svojim učenicima/cama radionicu u čijem su dizajniranju učestvovali. Učesnici/ce su pripremali/e i zajednički pisani izveštaj o primeni radionice, koji je uključivao sva zapažanja i sugestije, značajne za buduću primenu radionica.

Kao rezultat ovog dela rada u okviru Specijalističkog pilot-programa obuke za nastavnike/ce, nastala je zbirka radionica koja će biti korisna za sve nastavnike/ce Građanskog vaspitanja u srednjoj školi. Zbirka je, s jedne strane, dovoljno instruktivna da omogući razumevanje suštine svake radionice i mogućnosti njene primene, a s druge, dopušta slobodu i inovativnost u razradi detalja u skladu sa realnim kontekstom rada, odnosno karakteristikama grupe učenika/ca, resursima za rad kojima raspolaze i drugim faktorima u radnom okruženju.

Neki od razloga zbog kojih su ove radionice i kreirane:

- Kroz kreirane radionice u program Građanskog vaspitanja u srednjoj školi uvedene su nove oblasti koje do sada nisu bile zastupljene, kao što su socijalna i ekonomska politika, kulturne i moralne pretpostavke građanstva i evropske integracije.
- Primenjen je inovativan pristup u kreiranju radionica – učesnici/ce su pripremali/le osnovnu strukturu ili dizajn radionica umesto detaljno razrađenog scenarija. Ovakav pristup dopušta svakom/oj nastavniku/ci nadogradnju u toku praktične primene.
- Većina radionica (oko tri četvrtine od ukupnog broja) proverene su u praksi, odnosno testiran je njihov kvalitet u neposrednom radu s učeni-

ma/cama, i to u po tri grupe učenika/ca u proseku. Na taj način, učesnici/ce ovog programa su pružili/e aktivan doprinos razvijanju program-ske šeme Građanskog vaspitanja u srednjoj školi, što je jedan i od metodičko-didaktičkih postulata specijalističkog kursa. Važna ideja o realizaciji Građanskog vaspitanja jeste da nastavnik/ca ima slobodu u stvaranju novih pristupa i razvijanju znanja i veština kod učenika/ca, a ne samo da se bavi prenošenjem informacija učenicima/cama.

- Radionice su nastale kroz proces razmene iskustava između učesnika/ca u kom su i oni/e nadograđivali/e svoja profesionalna znanja i veštine, što znači da je kreiranje radionica imalo povratno dejstvo na njihove kreatore/ke.

U ovom priručniku publikovano je 30 radionica. Izbor radionica napravljen je na osnovu predloga i ocena njihovog kvaliteta učesnika/ca pilot - programa koji nisu učestvovali/e u izradi određene, konkretne radionice. Trudili smo se da radionice koje se nalaze u ovom priručniku ostanu u svojoj autentičnoj verziji. Sve izmene koje su izvršene odnose se na njihovu formu, odnosno na njihovo prilagođavanje jednoobraznom formatu koji bi trebalo da drugim nastavnicima/cama, koji žele da izvedu ove radionice, olakša razumevanje i mogućnu primenu. Na ovaj način želeli smo da podržimo “glas nastanika/ca”. Činilo nam se da će upravo priručnik koji/e sami/e nastavnici/e prave za svoje kolege/inice biti dobra prilika i pokušaj da se odgovori na njihove stvarne potrebe.

Na kraju Priručnika nalaze se još tri poglavlja – *Pojmovnik, Tehnike radioničarskog rada i Biografije nastavnika/ca* koji/e su kreirali/e radionice.

I modul

GRAĐANSTVO U MODERNIM DRUŠTVIMA

NAZIV RADIONICE:

Participativna prava učenika/ca u školi (dvočas)

Autorka: Milka Mihailović, Gimnazija *Branislav Petronijević*, Ub

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Upoznavanje učenika/ca sa različitim stepenima participacije učenika/ca u školi
- Podizanje svesti o značaju učešća učenika/ca u kreiranju školskog života
- Upoznavanje sa sadržajem Konvencije o pravima deteta

I čas

Tematska celina: UVOD

Koliko znamo o pravima deteta – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su osposobljeni/e da prepoznaju sopstvene zablude o pravima deteta.

Učenici/ce su osposobljeni/e da zastupaju sopstvene stavove i prepoznaju predrasude.

Opis aktivnosti: Voditelj/ka čita nekoliko tvrdnji* koje predstavljaju zablude o pravima deteta, a učenici/ce se raspoređuju u prostoru prema tome da li se sa tvrdnjom slažu, ne slažu ili su neodlučni; svaka grupa daje argumente za svoja uverenja, a posle toga imaju pravo da promene mesto.

* Tvrdnje iz *Vodiča kroz prava deteta*

1. Deca nisu dovoljno zrela da učestvuju u donošenju “važnih” odluka
2. Mala deca ne mogu da donose odluke

3. Što više prava za decu, to manje prava za odrasle
4. Dajemo deci prava, a šta je sa njihovom odgovornošću
5. Najveće obaveze u pogledu prava deteta snose roditelji
6. Prema ovim pravima, deca imaju pravo da rade šta hoće

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papir, markeri

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Upoznavanje sa katalogom prava deteta / Konvencijom – 25 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznati/e sa Konvencijom o pravima deteta i njenim pojedinim članovima.

Učenici/ce su uočili/e međusobne povezanosti prava.

Opis aktivnosti: Učenici/ce su podeljeni/e u male grupe. Svaka grupa dobija nekoliko kartica prava iz Konvencije o pravima deteta. Njihov zadatak je da dobijene kartice prava razvrstaju prema tome da li je njihov sadržaj takav da:

1. nešto obezbeđuju (uslove koje obezbeđuje država, roditelji...)
2. štite od nečega što ugrožava ili
3. odnose se na učestvovanje (garantuju mogućnost da se nešto čini).

Svaka grupa čita prava sa kartica koje je dobila i lepi ih na pano, uz obrazlaganje.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:
kartice prava, pano, selotejp, markeri

Izgled panoa

Odnose se na OBEZBEDIVANJE	Odnose se na ZAŠTITU	Odnose se na UČESTVOVANJE (participaciju)

II čas

Analiza participativnih prava i oblici participacije učenika/ca u školi – 30 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su stekli/e znanja o značenju i različitim oblicima svog učešća u životu i radu škole.

Učenici/ce su razvili/e lični stav i odnos prema svom učešću u životu i radu škole.

Opis aktivnosti: Voditelj/ka čita prava koja su učenici/ce svrstali/e u participativna i ukazuje na značaj učestvovanja učenika/ca u životu i radu škole. Napominje da postoje različiti nivoi participacije učenika/ca i da će se u narednoj aktivnosti baviti učešćem učenika/ca u životu i radu škole.

Učenici/ce su podeljeni u male grupe. Svaka grupa dobija jedan od šest unapred pripremljenih postera. Na svakom posteru je ispisan jedan od oblika participacije učenika/ca u školi:

- O čemu učenici/ce treba da budu INFORMISANI
- Za šta sve učenici/ce treba da budu pitani (da IZRAZE MIŠLJENJE)
- U kojim situacijama u školi učenici/ce treba da UČESTVUJU U DONOŠENJU ODLUKA

- O čemu učenici/ce mogu da SAMOSTALNO ODLUČUJU
- Kako učenici/ce mogu DATI DOPRINOS ŠKOLSKIM AKTIVNOSTIMA (u saradnji sa nastavnicima/cama)
- Koje akcije mogu SAMI DA PLANIRAJU I IZVEDU

Zadatak je da učenici napišu što više situacija/primera iz školskog života u kojima mogu da učestvuju. Poster se šalju ukrug kako bi svaka grupa imala priliku da dopiše primere za svaki oblik participacije. Predstavnici grupa izveštavaju.

Tehnike rada: rad u malim grupama sa promenom pitanja na kojima se radi ("kafe metod")

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: 6 panoa s nazivima oblika participacije, markeri

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Participacija učenika: prednosti i teškoće – 15 minuta

Očekivani ishod rada na toj tematskoj celini: Uočene su razvojne, saznavne i vaspitne prednosti učešća učenika/ca u životu i radu škole, kao i različite teškoće u ostvarivanju participativnih prava učenika/ca.

Opis aktivnosti: Učesnici/ce na stikerima pišu prednosti participacije učenika/ca i teškoće sa kojima se susreću. Stikere lepe na pripremljen pano.

Prednosti participacije učenika/ca	Teškoće participacije učenika/ca

Voditelj/ka sumira prednosti i teškoće i naglašava da participacija učenika/ca ne zavisi samo od učenika/ca već i od nastavnika/škole koji stvaraju uslove i podstiču učešće đaka.

Koliko sam SADA informisan/a o pravima deteta – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali/le nivo sopstvenih znanja o pravima dece na participaciju u školi.

Tehnike rada: Skala za procenu (petostepena skala, 1 – nedovoljno; 5 – potpuno).

MATERIJALI

PRILOG ZA NASTAVNIKE

E-vodič kroz prava deteta

Temelji na kojima počiva Konvencija

Konvencija počiva na četiri temeljna principa, bez čijeg zadovoljenja nije moguće ostvariti ni ostala prava:

- pravo na život, opstanak i razvoj koje država mora da obezbedi svakom detetu u maksimalno mogućoj meri (član 6);
- nediskriminacija – svoj deci pripadaju jednaka prava, bez obzira na: rasu, boju, pol, jezik, veroispovest, političko ili drugo uverenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status deteta, njegovog roditelja ili zakonskog staratelja (član 2);
- najbolji interes deteta – u svim postupcima koji se tiču deteta, njegov/njen najbolji interes imaće prioritet (član 3);
- uvažavanje mišljenja deteta – pravo deteta da izrazi svoje mišljenje u svim stvarima i postupcima koji ga se tiču i da se to njegovo mišljenje uzme u obzir (član 12).

Koja prava su sadržana u Konvenciji?

Konvencija sadrži sve vrste ljudskih prava koja su međusobno isprepletena. Ne postoje više ili

manje važna prava, jer sva zajedno čine celinu. Radi lakšeg razumevanja, prava iz Konvencije o pravima deteta biće grupisana na sledeći način:

1. Prava na odgovarajuću brigu i staranje države (čl. 4, 6, 8, 11, 18, 23, 24, 26, 27, 39, 40)
  2. Lična prava (čl. 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 28, 29, 30, 31)
  3. Prava na zaštitu (čl. 19, 20, 22, 25, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38)
- Konvencija u članu 5 ističe prava i odgovornost roditelja, odnosno proširene porodice, da usmeravaju i savetuju dete u vezi s njegovim pravima, shodno njegovim razvojnim mogućnostima.

Kako se može koristiti Konvencija?

Konvencija je delo profesionalaca i stručnjaka i namenjena je, pre svega, nastavnicima/cama, vaspitačima/cama, zdravstvenim i socijalnim radnicima/cama, advokatima/cama, sudijama/cama i pripadnicima svih profesija koji rade ili profesionalno dolaze u kontakt sa decom. Namenjena je i roditeljima. Ali njenu suštinu treba da poznaju u najvećoj mogućoj meri i sama deca.

Poznavajući i razumevajući blagovremeno sva prava koja im pripadaju samim rođenjem i koja im se garantuju Konvencijom, deca će sazrevati u odgovorne osobe koje će znati da poštuju i tuđa prava i da se bore za što doslednije ostvarivanje svojih.

Na uskraćenost, neadekvatno ostvarivanje ili pak kršenje nekog prava iz Konvencije može da ukaže svako. Kad god se prava deteta ne poštuju, treba da reaguje pojedinac, grupa ili institucija i da se skrene pažnja nadležnima: ministarstvima, institucijama, službama, lokalnim organima, ili se obrati organizacijama za prava dece za pomoć i posredovanje. Konvencija, u tom smislu, služi kao putokaz šta i kako treba činiti.

NEKE ZABLUDE O PRAVIMA DETETA

Neka prava su važnija od drugih.

NETAČNO. Nema više, odnosno manje važnih prava, ne postoji njihova hijerarhija. Svako pravo može u određenoj situaciji da postane najznačajnije za pojedino dete ili za njegovo bliže okruženje.

Konvencija ne obavezuje, jer nije zakon.

NETAČNO. Iako ju je prvobitno usvojila Generalna skupština UN, Konvencija postaje obavezna za državu tek kad je ona, tj. njen parlament usvoji. Prema Ustavu Republike Srbije, Konvencija je zakon kao i svaki drugi. Slobodnije rečeno, Konvencija je Dečji ustav.

Deca imaju pravo da rade šta hoće.

NETAČNO. Prava deteta ne znače apsolutnu slobodu činjenja. Suština prava dece je da im se obezbedi život i razvoj u sigurnosti, zdravom okruženju da bi mogli da ostvare sve svoje potencijale i daju doprinos društvu, i kao deca i kao odrasti.

Mala deca ne mogu da donose odluke.

NETAČNO. Nijedno dete nije toliko malo da ne može da izrazi svoju potrebu, želju ili mišljenje. Pitanje je samo kako to saopštava i kako odrasli na to odgovaraju. Male bebe to čine pokretima, mimikom i plačem, a starija deca rečima. Uvažavanjem tako iskazane potrebe ili želje, odrasli daju mogućnost detetu da na svoj način utiče na donošenje odluke.

Deca nisu dovoljno zrela da učestvuju u donošenju "važnih" odluka.

NETAČNO. Da li je neka odluka važna za samo dete, znaćemo tek onda kada ga to pitamo. U životu svakog deteta i na svim uzrastima postoje stvari koje ga se neposredno tiču i koje su za njega važne. Mnogo je tema i sadržaja u porodici, školi ili usta-

novi o kojima dete može i treba da bude saslušano, a njegovo mišljenje uvaženo.

Više prava za decu - manje prava za odrasle.

NETAČNO. Smisao dečjih prava nije zamena autoriteta ili anarhija, već stvaranje preduslova za ostvarivanje ljudskih prava svakog pojedinca bez obzira na uzrast.

Dajemo deci prava, a šta je s njihovom odgovornošću?

NETAČNO. Prvo, ne dajemo MI deci prava, već im ona pripadaju rođenjem. Drugo, učeći da imaju prava, deca istovremeno uče da ta ista prava pripadaju i drugima. Zalažući se za poštovanje sopstvenih prava, deca razvijaju osećaj odgovornosti i poštovanja prava drugih pojedinaca i grupa. Isto tako, učestvujući u donošenju odluka, deca lakše preuzimaju na sebe i odgovornost za njihovu primenu.

Najveće obaveze u ostvarivanju Konvencije o pravima deteta pripadaju roditeljima.

NETAČNO. Najveća odgovornost i obaveza da se prava dece što doslednije i svestranije ostvaruju leži na državi. Država je ta koja je potpisala i ratifikovala Konvenciju i ona sa svojim organima i nadležnim službama garantuje da će se ta prava i uživati u praksi. Međutim, prema Konvenciji, uloga roditelja je od najvećeg značaja i država mora da poštuje prava i odgovornosti roditelja da usmeravaju i savetuju dete u vezi s njegovim/njenim pravima, shodno njihovim razvojnim mogućnostima.

ŠTA NAM JE ČINITI?

- Prihvatiti koncept dečjih prava kao svakodnevnu praksu.
- Raditi na njegovom popularisanju: u porodici, školi, zdravstvenim, socijalnim i drugim službama i svuda gde su prisutna deca sa svojim potrebama.
- Kao pojedinac, dati doprinos što potpunijem ostvarivanju prava deteta u našoj zemlji.

Brojne aktivnosti na ostvarivanju prava deteta u našoj zemlji su još pred nama. To će biti stalan proces, jer stižu nove i nove generacije dece koje moraju da budu upoznate sa svojim pravima i odgovornostima, kao i odgovornostima odraslih prema njima.

ODRASLI, PODSETITE SE, I PRIHVATITE SVOJE OBAVEZE I ODGOVORNOSTI PREMA DECI!

NAZIV RADIONICE:

Informisanost učenika/ca o svojim pravima i odgovornostima u školi

Autor: Miodrag Pavlović, Srednja škola, Ljig

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Podsticanje učenika/ca na informisanje o svojim pravima i odgovornostima u školi
- Razvijanje svesti učenika/ca o povezanosti informisanja o njihovim pravima i odgovornostima s mogućnošću učešća u životu i radu škole

Tematska celina – UVOD

Koliko poznajem svoja prava i odgovornosti u školi? – 7 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su identifikovali/e kako vide sopstvena prava i odgovornosti u školi.

Učenici /ce su osposobljeni/e da vrednuju poznavanje učeničkih prava i odgovornosti.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca na radnom panou pripremi skalu procene; na njoj su ubeležene vrednosti od 1, iznad čega piše “ne poznajem svoja prava i odgovornosti u školi”), preko 3 (iznad čega piše “voleo/la bih da više poznajem svoja prava i odgovornosti u školi”) i preko 5 (iznad čega piše “osrednje poznajem svoja prava i odgovornosti u školi”) do 7 (iznad čega piše “poznajem svoja prava i odgovornosti u školi koliko je potrebno za moj rad, učenje i život u školi”) i 10 (iznad čega piše “u potpunosti poznajem svoja prava i odgovornosti u školi”).

Radionicu nastavnik/ca započinje kratkim izlaganjem o ciljevima radionice u kojoj će učestvovati. Nastavnik/ca naglašava da će biti reči o tome koliko učenici poznaju svoja prava i odgovornosti u školi, kao i o njihovoj ulozi i značaju u radu, uče-

nju, druženju i učešću u različitim aktivnostima u školi.

Nastavnik/ca zatim učenicima/cama prikazuje i tumači skalu procene i poziva ih da uzmu jedan od flomastera, priđu panou sa skalom procene i jednim plusom vrednuju poznavanje svojih prava i odgovornosti u školi. Kada učenici/ce završe ovu aktivnost, nastavnik/ca je prokomentariše u skladu sa dobijenim rezultatima. Nastavnik/ca će posle komentarisanja skale procene podstaći radnu aktivnost učenika/ca tako što će najaviti anketu koja bi trebalo da pokaže koliko zaista poznaju svoja prava i odgovornosti.

Tehnike rada: individualni rad (skala procene)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:
radni pano (unapred pripremljena skala procene)

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Koliko poznajem svoja prava i odgovornosti u školi? – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su na konkretnim sadržajima identifikovali/e koliko poznaju osnovna prava i obaveze koje imaju u okviru škole.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca podeli učenicima/cama anketne listove (Prilog 1). Ponuđena su ogledna pitanja, a nastavnik/ca ih može modifikovati ili skratiti, možda i proširiti, u skladu sa karakteristikama radnog okruženja.

Tehnike rada: individualni rad (anketa)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:
Prilog 1, pano, flomasteri u boji

Zašto je važno da poznajem svoja prava i odgovornosti u školi? – 25 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su motivisani/e da uoče i na objektivan način

komentarišu stepen poznavanja svojih prava i odgovornosti u školi.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca proverava odgovore učenika/ca iz ankete. Najfunkcionalnije je da nastavnik čita svako pitanje, da se učenici/ce izjašnjavaju dizanjem ruku da li su odgovorili potvrdno ili odrično, da zatim ponudi i, prema potrebi, objasni ili protumači svaki odgovor. Nastavnik/ca formira dve kolone na radnom panou i upisuje broj tačnih i netačnih odgovora (na primer, ukoliko je više od polovine grupe odgovorilo tačno na postavljeno pitanje, upisuje se plus, a u obnutom slučaju minus). Ako anketa u bitnoj meri odstupa od rezultata skale procene, zanimljivo je da će to motivisati učenike/ce da se više zainteresuju za prava i odgovornosti koje imaju.

Posle komentarisanja ankete, nastavnik/ca započinje diskusiju sa učenicima/cama. Cilj je podsticati učenika/ca da izdvoje i na konkretnim primerima komentarišu važnost poznavanja svojih prava i odgovornosti u školi. Nastavnik/ca podstiče učenike/ce da se sete neke konkretne situacije iz škole u kojoj su učenici/ce bili u prilici da se pozovu na svoja prava. Takođe, nastavnik/ca naglašava i važnost ne samo svojih prava već i odgovornosti koja ona donose.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:
pano, flomasteri u boji za beleženje odgovora učenik/ca u obliku teza

Tematska celina - ZAVRŠNI DEO

Gde mogu da se informišem o svojim pravima i odgovornostima? – 3 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznati/e s ključnim elementima *Zakona o osnovama obrazovanja i Pravilnika rada škole*.

Opis aktivnosti: U završnici radionice nastavnik/ca upoznaje učenike/ce s osnovnim dokumentima iz kojih mogu da se informišu o svojim pravima i odgovornostima u školi. To su *Zakon o osnovama obrazovanja* i *Pravilnik rada škole*. Povoljno je da nastavnik objasni način na koji su ovi dokumenti formirani i usvojeni, ko je odgovoran za njihovo sprovođenje i na koji način se njihov sadržaj upoznaje, razumeva ili pak primenjuje. Čak i ako po-

znaju ova dokumenta, za učenike/ce će biti korisno da u njima zapaze neku odredbu ili član koji ranije nisu zapamtili ili koji im nije bio od većeg značaja.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: primerak/ primerci *Zakona o osnovama obrazovanja* i *Pravilnika rada škole*.

MATERIJALI

Prilog 1

Anketni list za učenike/ce

Postavi znak X na odgovarajuće mesto u sledećoj tabeli

		DA	NE
1.	Učenici/ce ne mogu da pokrenu objavljivanje časopisa, rad školskog razglasa ili nekog drugog oblika informisanja u školi.		
2.	Učenik/ica ima pravo da prisustvuje Nastavničkom i Odeljenskom veću, ali nema pravo da diskutuje ili da na neki drugi način učestvuje u njihovom radu.		
3.	Učenik/ica ima pravo da izostaje sa nastave ukoliko proceni da nije na odgovarajući način savladao loše ispredavano gradivo.		
4.	Učenik/ica koji izostaje sa nastave u broju časova koji je jednak dvema trećinama od ukupnog broja časova mora ići na razredni ispit.		
5.	Učenik/ica koji ima nedovoljnu ocenu iz vladanja ponavlja razred.		
6.	Profesor/ka ne mora da saopšti učeniku/ci ocenu odmah pošto je završio njegovo ispitivanje.		
7.	Profesor/ka ne mora da vrati pregledan test ili sadržaj kontrolnog zadatka učenicima/cama.		
8.	Učenici/ce imaju pravo da učestvuju u izradi Godišnjeg plana i programa rada škole.		
9.	Učenici/ce mogu dobiti informaciju o tome kako se troše sredstva od školarine uplaćene kao upisnina na početku školske godine.		
10.	Konačnu odluku o datumu i mestu izvođenja ekskurzije donose učenici/ce.		
11.	Učenici/ce škole ne mogu sarađivati sa vanškolskim nevladinim organizacijama ili bilo kojim organizacijama iz civilnog sektora.		
12.	Učenici/ce ne smeju tokom rada i boravka u školi kontaktirati nikoga iz Građanskih inicijativa bez dozvole odeljenskog starešnine ili direktor/ke škole.		
13.	Škola nema obavezu da upoznaje učenike/ce sa zakonskim i podzakonskim aktima o obrazovanju, već to učenici, ako žele, mogu učiniti svojom voljom.		
14.	Učenici/ce imaju pravo da učestvuju u radu Školskog odbora tako što smeju diskutovati i davati predloge, ali ne mogu učestvovati u glasanju.		
15.	Učenik/ca koji ima dvadeset pet neopravdanih izostanaka automatski se isključuje iz škole, bez zasedanja i izjašnjavanja Nastavničkog veća.		

NAZIV RADIONICE:

Analiza zainteresovanih grupa u pripremi školske akcije

Autorka: Dragana Đurić, Medicinska škola, Užice

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Prepoznavanje ključnih partnera i opozicionih grupa u realizaciji školske akcije
- Osmišljavanje načina za korišćenje podrške partnera/ke u realizaciji školske akcije
- Osmišljavanje plana za ublažavanje uticaja opozicione grupe

Tematska celina – UVOD

Upoznavanje sa ciljem radionice – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznati/e sa pojmom *zainteresovana grupa*.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca ukratko objasni pojam i značaj analize zainteresovanih grupa u pripremi neke akcije. Zatim svaki/a učenik/ica obeleži na skali od 0 do 5 ličnu procenu sopstvene obaveštenosti o svojim pravima i odgovornostima u školi.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika i skala procene

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papir, markeri

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Formiranje liste zainteresovanih grupa – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su identifikovali/e aktere koji mogu pomoći ili odmoći školskoj akciji.

Opis aktivnosti: Učenici/ce nabrajaju ko sve može pomoći, odnosno odmoći u sprovođenju akcije; nastavnik/ica odgovore beleži na tabli.

Tehnike rada: „moždana oluja“ (brainstorming)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: veliki papir, markeri

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e metod mapiranja zainteresovanih grupa.

Opis aktivnosti: predstavljanje osnovnih dimenzija (*motivacija* i *moć*) na osnovu kojih se prate uticaji identifikovanih grupa.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog za nastavnike/ce

Mapiranje zainteresovanih grupa – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su mapirali/e identifikovane zainteresovane grupe u pripremi školske akcije.

Opis aktivnosti: Učenici/ce mapiraju nabrojane aktere radeći u 4 grupe:

1. Potencijalni/e partneri/ke izlistani/e prema motivaciji
  2. Potencijaln/e partneri/ke izlistani/e prema stepenu uticaja u školi
  3. Potencijalni/e protivnici/ce izlistani/e prema motivaciji
  4. Potencijalni/e protivnici/e izlistani/e prema stepenu uticaja u školi
- (zadaci za rad grupa su u Prilogu 1)

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1, veliki papiri, markeri

Izrada Matrice zainteresovanih grupa – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Odabrani/e akteri/ke su analizirani/e na osnovu Matrice zainteresovanih grupa.

Opis aktivnosti: Svaka grupa popunjava Matricu zainteresovanih grupa za aktera/ku koji/a je označen/a u prethodnom koraku kao najuticajnij/a

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 2 (Matrica zainteresovanih grupa)

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Prezentacija akcije uticaja na zainteresovane grupe – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e značaj dobre procene zainteresovanosti potencijalnih partnera/ki.

Opis aktivnosti: Grupe prezentuju ideje iz tabele (desna kolona); nastavnik/ca sumira na osnovu produkata grupa i ističe važnost dobre procene zainteresovanih potencijalnih partnera/ki.

Tehnike rada: prezentacija rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1 – zadaci za rad po grupama

ZADATAK ZA PRVU GRUPU

Pogledajte spisak onih koji mogu da nam pomognu u akciji, pa pokušajte da ih rasporedite prema tome ko je više, a ko manje zainteresovan da pomogne. Ako znate konkretna imena za neke navedene kategorije, napišite ih.

Obeležite posebnom bojom onoga ko je **najviše motivisan** da pomogne!

ZADATAK ZA DRUGU GRUPU

Pogledajte spisak onih koji mogu da nam pomognu u realizaciji akcije, pa pokušajte da ih rasporedite prema tome ko ima više, a ko manje mogućnosti

(uzimajući u obzir položaj, moć) da nam pomogne u realizaciji naše akcije. Ako znate konkretna imena za neke navedene kategorije, napišite ih.

Obeležite posebnom bojom onoga ko **ima najviše uticaja!**

ZADATAK ZA TREĆU GRUPU

Pogledajte spisak onih koji su protiv naše školske akcije, pa pokušajte da ih rasporedite prema tome ko je više, a ko manje zainteresovan da se ova akcija ne pokrene. Ako znate konkretna imena za neke navedene kategorije, napišite ih.

Obeležite posebnom bojom onoga ko je **najljući protivnik** naše akcije.

ZADATAK ZA ČETVRTU GRUPU

Pogledajte spisak onih koji su protiv naše školske akcije, pa pokušajte da ih rasporedite prema tome ko ima više ili manje moći po svom položaju i uticaju u školi. Ako znate konkretna imena za neke navedene kategorije, napišite ih.

Obeležite posebnom bojom onoga ko je **najuticaj-niji protivnik** naše akcije.

Prilog 2 – za svaku grupu po jedna tabela
Matrica za analizu zainteresovanih grupa

Naziv zainteresovane grupe	Potrebe i interesi zainteresovane grupe (važni za ostvarenje akcije)	Spremnost zainteresovane grupe za promenu (znanja, veštine, kontakti)	Načini i akcije kojima bi se moglo uticati na zainteresovane grupe

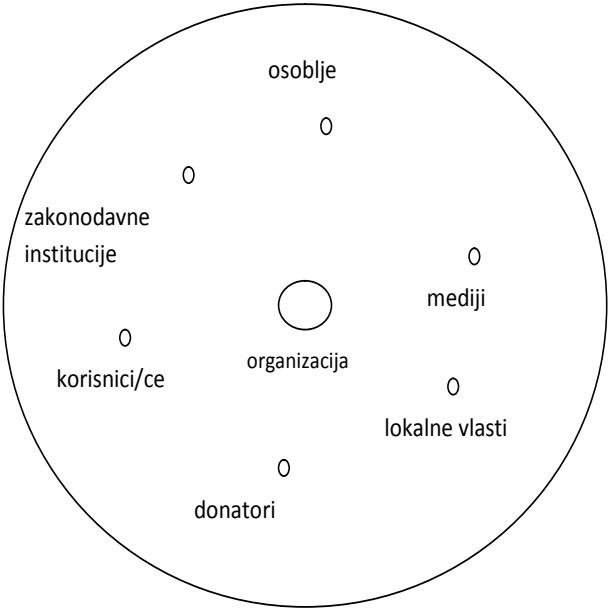
Prilog za nastavnike/ce
Zainteresovane grupe

Svaka organizacija ima u svom okruženju grupe koje su važne za njen rad. Te grupe nisu iste za svaku organizaciju, ali postoje neke koje su zajedničke za sve.

To su:

- korisnici/e
- donatori
- zakonodavne institucije
- mediji
- lokalne vlasti
- zaposleni/e u organizaciji

Svaka organizacija ima neke potrebe/interese u odnosu na sve te grupe, i svaka od tih grupa ima potrebe/interese u odnosu na nju. Zato te grupe označavamo zajedničkim imenom ***zainteresovane grupe***. Svaka organizacija treba da prepozna zainteresovane grupe u odnosu na svoj rad.

NAZIV RADIONICE:

Analiza ciljeva ocenjivanja

Autorka: Stamenka Sudar, Ekonomska škola, Sombor

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Povećanje informisanosti učenika/ca o sadržaju *Pravilnika za ocenjivanje*.
- Kritičko sagledavanje školske prakse koja se tiče ocenjivanja učenika/ca.

Tematska celina – UVOD

Upoznavanje sa ciljevima ocenjivanja – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznati/e sa ciljevima ocenjivanja.

Nastavnik/ca je ostvario/la uvid u stavove učenika/ca o stepenu ostvarenosti ciljeva ocenjivanja.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca kratko obrazloži ciljeve časa i pročita iz Službenog glasnika Srbije važeće ciljeve ocenjivanja u školi. Podeli učenicima/cama listiće na kojima su ispisani ti ciljevi, pretočeni u tvrdnje, a od učenika/ca se traži da se na petostepenoj skali izjasne o stepenu ostvarenosti tih ciljeva (Prilog 1).

Učenici/ce se izjasne. Jedan od njih pokupi sve papire, promeša ih i podeli ponovo, tako da se sačuva anonimnost izjašnjavanja. Potom nastavnik/ica za svaku tvrdnju pita koliko je stepena: -2, -1, 0, +1 i +2. Učenici/ce podižu ruke i govore šta piše na papiru (ne znaju ko ga je popunjavao), a nastavnik/ica to beleži na panou (uveličan primerak Priloga 1)

Nastavnik/ica ponudi učenicima/ama da daju svoje mišljenje o rezultatima, a ako ima potrebe, i sam/a daje komentar ukoliko učenici/ce propuste da primete nešto značajno (npr. veliki broj neutralnih – nemaju izgrađen stav, ili...)

Tehnike rada: individualni rad (skala procene)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1, papir A3 – na njemu je ista lista, većeg formata, za sumiranje rezultata.

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Analiza prakse – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su kritički preispitali/e sopstveno mišljenje kroz suočavanje sa drugačijim mišljenjem i stavom o istom događaju (pojavi, postupku).

Opis aktivnosti: Učenici/ce javno kažu kako su ocenili predložene tvrdnje. Potom se dele u grupe na osnovu rezultata iz skale procene. Jednu grupu čine "afirmativni" (+1,+2), drugu grupu "negativni" (-1,-2). One koji su na skali zaokružili 0 za petu tvrdnju, nastavnik/ca razmešta u "afirmativnu" i "negativnu" grupu vodeći računa o ravnoteži u broju članova grupe.

Obe grupe dobijaju po veliki papir i flomastere. Zadatak svake grupe je da svoje izjašnjavanje na skali potkrepi pravim argumentima, tj. navede primer iz školske prakse koji dokazuje to što oni tvrde (dakle, najmanje pet navedenih primera – argumentata). Nastavnik/ca obilazi obe grupe tokom rada i ukazuje im na eventualne „nekvalitetne argumente“ (npr. navođenje interpretacija, a ne činjenica).

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: dva velika papira – panoa i markeri

Dokazi i demanti – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su sagledali/e tipične školske situacije iz pozicije različitih aktera uključenih u život škole.

Opis aktivnosti: Prezentacija panoa, replika pripadnika/ca suprotne grupe, razgovor o kvalitetu argu-

menata – da li su navedena realna dešavanja ili su data subjektivna tumačenja.

Tehnike rada: prezentacija rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

dva velika papira - panoa i markeri.

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Subjektivnost doživljavanja – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su stekli/e uvid u sopstvenu odgovornost za stavove, postupke i doživljaje koje ispoljavaju u školi.

Opis aktivnosti: Obe grupe imaju pravo da formulišu i saopšte „završnu reč“, a onda svaki pojedinac/ka može da pređe u suprotnu grupu ukoliko je njenim argumentima naveden/a da promeni mišljenje.

Nastavnik/ca daje kratak rezime u kom naglašava koji su ciljevi ocenjivanja i da njihova ostvarivost

u velikoj meri zavisi od kriterijuma ocenjivanja i doslednosti u primeni i podseća na različitost njihovih mišljenja i stavova, naglašava vlastitu odgovornost za osećanja koja nas preplavljaju i neopodnost samokontrole.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1 – Skala procene

Skala procene – ciljevi ocenjivanja u obliku tvrdnje kojom treba izraziti stepen slaganja na petostepenoj skali, od –2 (Nimalo se ne slažem) do +2 (Potpuno se slažem)

* Ciljevi ocenjivanja preuzeti iz *Službenog glasnika* Republike Srbije, br. 33/1999.

Prilog 1 – Skala procene						
Redni broj tvrdnje	Tvrdnja – cilj ocenjivanja *	Stepen slaganja				
1.	Ocena je objektivna i pouzdana mera napredovanja učenika/ca u savladavanju nastavnog plana i programa	-2	-1	0	+1	+2
2.	Ocena učenika/ca obavestava, redovno, o postignuću	-2	-1	0	+1	+2
3.	Ocena podstiče na aktivan odnos prema nastavi, drugim oblicima obrazovno-vaspitanog rada i učenja	-2	-1	0	+1	+2
4.	Ocena učenika/ca osposobljava za objektivnu procenu sopstvenih postignuća i postignuća drugih učenika/ca	-2	-1	0	+1	+2
5.	Ocena je pokazatelj uspešnosti rada nastavnika/ca i škole	-2	-1	0	+1	+2

NAZIV RADIONICE:

Povećanje uključenosti srednjoškolaca/ki u rad Đačkog parlamenta

Autori/ke: Miroљub Avdalović, Hemijsko-tekstilno tehnička škola, Loznica, Milka Mihailović, Gimnazija *Branislav Petronijević*, Ub

CILJ RADIONICE:

- Motivisanje učenika/ca na aktivno učešće u radu Đačkog parlamenta

Tematska celina – UVOD

Koliko učenici/ce učestvuju u radu škole? – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e na razmišljanje o važnosti svog učestvovanja u školskom životu.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca podseća učenike/ce na različite načine participacije u školi i naglašava da je važna spremnost učenika/ca da učestvuju u konkretnim aktivnostima u školi.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Na koje načine učenici mogu da učestvuju u radu škole? – 30 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali/e Đački parlament kao mesto gde se zastupaju interesi učenika/ca unutar škole.

Učenici/e su odredili stepen sopstvenog učešća u školskom životu.

Opis aktivnosti: Učenici/ce zauzimaju mesto u prostoru koje izražava stepen njihovog dotadašnjeg učešća u školskom životu i lokalnoj sredini (*nika*

ko, malo, srednje i potpuno). Nastavnik/ca izvodi zaključak o nivou njihove participacije u školi. Potom na čas uvodi “goste” koji im saopštavaju svoja iskustva vezana za učestvovanje u životu škole i lokalne sredine.

Tanjina priča: *Ćao svima; ja sam Tanja; već tri godine sam aktivista Crvenog krsta u Loznici; zastupam našu školu; izveli smo nekoliko humanitarnih akcija u gradu; uključila sam se slučajno, preko drugarice; žao mi je što nas je malo iz moje škole; imamo edukacije, klub mladih; bili smo dva dana u Soko-gradu; rekla sam im da pokrećete akciju u Đačkom parlamentu, oni vam poklanjaju olovke i blokove; uključite se...*

Darkova priča: *Zovem se Darko, učenik sam III; subotom od 11 do 1, na I programu Radio Podrinja, Ana i ja učestvujemo u kreiranju omladinske muzičke emisije Kreni prema meni. Uključio sam se nedavno, i to zahvaljujući nastavi GV. Odaberite svoje pesme, osmislite poruku, učestvujte uživo putem kontakt telefona na oglasnoj tabli, tamo ste dobrodošli...*

Jelenina priča: *Verovatno nikad ne bih otišla u Meksiko da nisam član prvog ansabla KUD Vuk Karadžić iz Loznice. Dobili smo poziv, idemo u aprilu. Prošle godine izveli smo svoj program u Poljskoj. Nastupala sam u desetak gradova u Srbiji. Sinoć je sala Vukovog doma kulture na našem koncertu bila prepuna... Ako i vi ovo volite, dodite...*

Potom se učenici/ce dele u 3 grupe. Svakoј grupi se pridružuje jedan “gost” radi zajedničkog rada. Zadatak grupa je da odaberu jedan problem i da osmisle predlog za određenu akciju koja bi angažovala što više učenika/ca u okviru Đačkog parlamenta.

Tehnike rada: rad u malim grupama kroz vršnjačko podučavanje (mentorstvo)¹

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:
papir, markeri

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Zašto je važno da učestvujem? – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su uvideli/e značaj i mogućnosti svog učešća u radu Đačkog parlamenta.

Opis aktivnosti: Učenici/ce na stikere (post-it papi-riće) pišu po jednu reč /rečenicu kojom izražavaju svoje mišljenje o tome šta bi mogli dobiti oni lično, a šta drugi u okruženju ukoliko se više angažuju u radu Đačkog parlamenta svoje škole.

Tehnike rada: individualni rad

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: stikeri

---

¹ *Vršnjačko podučavanje/mentorstvo* – jedan/a od članova/ica vršnjačke grupe koji/a ima više znanja u nekoj oblasti od ostalih, kroz komunikaciju sa grupom deli ta znanja sa drugim članovima/cama i usmerava njihov tok razmišljanja ka željenom ishodu ili rešenju problema na kom svi zajedno rade.

II modul

GRAĐANSTVO I DRŽAVA

NAZIV RADIONICE:

Ko je građanin/građanka?

Autori/ke: Milka Mihailović, Miodrag Pavlović, Jasna Vujačić, Uroš Ilić, Mirjana Sremčević, Melita Randelović

CILJ(EVI) RADIONICE

- Bolje razumevanje pojma *građanin/ka*
- Identifikovanje različitih prava, odgovornosti i uloga građanina/ke u društvu

Tematska celina – UVODNI DEO

Ljudska prava i prava deteta – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e da su prava deteta prepoznate potrebe svakog deteta da raste i da se razvija nesmetano.

Opis aktivnosti: Na velikom listu papira nacrtana je silueta deteta. Nastavnik/ca pita šta je detetu potrebno da odraste i stekne odgovarajuće fizičke, mentalne i karakterne osobine. Koji su uslovi i materijalni izvori potrebni da dete odraste i razvije se u celovitu osobu? Nastavnik/ca beleži odgovore na pano i traži njima analogna prava iz kataloga prava po Konvenciji o pravima deteta (kao minimum onoga što je svakom detetu potrebno da odraste)

Tehnike rada: vođeni dijalog

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, markeri

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Građanin kao nosilac ljudskih prava – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su upoznati/e sa pojmom ljudskih prava.

Učenici/ce su razumeli/e značaj poštovanja ljudskih prava za razvoj i kvalitet života čoveka.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca pita šta je potrebno odraslom čoveku da se oseća kao slobodan i ravnopravan član zajednice, društva. Učenici/e su podeljeni/e u male grupe i svaka grupa dobija po nekoliko kartica prava, uz mogućnost da na praznim karticama dopiše ukoliko smatra da je izostavljeno nešto što je potrebno odraslom čoveku. Grupe izveštavaju, uz navođenje sličnosti i razlika između onoga šta je potrebno detetu, a šta odraslom čoveku.

Sumacija – nastavnik/ca uvodi pojam ljudskih prava praveći analogiju sa Konvencijom o pravima deteta, a potom, pozivajući se na poštovanje ljudskih prava, uvodi pojam *građanin/ka*.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, kartice (Prilog 1)

Građanska i politička prava – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su razumeli/e da je *građanin* pripadnik/ca demokratske zajednice koji/a ima prava, preuzima odgovornosti, ispunjava obaveze prema zajednici i aktivno učestvuje u životu zajednice.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca naglašava da je građanin/ka osoba koja je nosilac prava i stoga slobodan da ravnopravno i aktivno učestvuje u svim pitanjima koja ga se tiču, da predlaže, kontroliše vlast, itd. (Preporučuje se korišćenje kartica koje se odnose na politički pojam građanina.)

Sva prava pripadaju čoveku po rođenju, ali se neka mogu ostvariti tek kada osoba (građanin/ka) po-

stane punoletna; takva prava nazivamo politička prava. Ostaviti mogućnost za pitanja ili kraću diskusiju.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, markeri

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Evaluacija – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e pojam *građanin/ka*.

Opis aktivnosti: Evaluacija radionice (Koliko sam razumeo/la pojam *građanin/ka*) – nastavnik/ca nacrtava dve mete sa tri stepena: na jednoj meti piše "Ranije sam znao/la ovoliko... šta znači pojam *građanin/ka*" (učenik/ca stavi svoj znak), a na drugoj meti: "A sada znam ovoliko".

Tehnike rada: individualni rad (meta)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, markeri

MATERIJALI

Prilog 1

KARTICE NA KOJIMA SU OPISANA PRAVA, SLOBODE, ODGOVORNOSTI I OBAVEZE GRAĐANINA/KE ZA RADIONICU "KO JE GRAĐANIN/KA"	
Da kaže šta misli bez straha od posledica	da osnuje brak i porodicu ukoliko to želi
državljanin	da bude informisan
Da ima radno vreme i odmor	da radi
Da obezbedi sredstva za život	da bude plaćen za posao koji obavlja
Da poštuje zakone zemlje u kojoj živi	da plaća porez
Da kontroliše vlast	da utiče na vlast
Da glasa (bira)	da bude biran
Da putuje i živi gde želi	da bira profesiju i posao
Da osniva preduzeće	da radi i stiče imovinu
Da se udružuje sa drugim ljudima	da učestvuje u političkom životu
besplatno školovanje za decu	socijalna pomoć ako je nezaposlen
medicinska zaštita i lečenje ako je bolestan	pravedno suđenje ako je u situaciji da odgovara za nešto
Da se smatra nevinim dok se ne dokaže da je kriv	da niko ne sme proizvoljno da ga uhapsi i/ili muči
Da aktivno učestvuje u zajednici	da veruje i upražnjava svoju veru
životni standard	zdravlje i blagostanje
Da dobije pravnu pomoć ukoliko mu treba	da se obrazuje i usavršava
Da ostvaruje svoja prava	jednakost pred zakonom
Da živi kako želi, da se poštuje njegova privatnost	da ne bude odbijen/ugrožen zbog vere, nacionalne pripadnosti, pola i sl.
Da protestuje i štrajkuje	

NAZIV RADIONICE:

Ko je građanin/građanka?

Autori/ke: Zdenka Vojnić Tunić, Miljana Kitanović, Stamenka Sudar, Slađana Stojanović, Julija Grujić - Simeunović, Dragana Đurić

CILJ(EVI) RADIONICE

- Definisanje pojma *građanin/ka* kroz samostalni rad učenika/ca
- Prepoznavanje karakteristika i uloge građana/ki u društvu
- Uočavanje povezanosti između društvenih uloga, prava i obaveza svakog građanina/ke

Tematska celina – UVODNI DEO

Pojam *Građanin/ka* – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e značenje definicije pojma *građanin/ka*:

- Osoba koja ima osnovna ljudska prava, jer je pripadnik/ca ljudskog roda
- Osoba koja ima određena prava i obaveze kao pripadnik/ca određene zajednice (države, lokalne zajednice...)

Opis aktivnosti: Učenici/ce daju asocijacije na pojam *građanin/ka*, nastavnik/ca ih zapisuje, zajednički izdvajaju 5 najvažnijih karakteristika. Potom učenici/ce od tog materijala prave radnu definiciju pojma.

Tehnike rada: “moždana oluja” (brainstorming)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

pano, markeri

Različiti životni konteksti građanina – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali/e kršenje prava i obaveza i uvideli

odgovornost građanina/ke na različitim društvenim nivoima i iz različitih društvenih uloga.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca deli učenike/ce u šest grupa i svakoj grupi daje opis situacije i zadatak vezan za prepoznavanje kršenja prava i primenu ljudskih prava (Prilog 1). Po dve grupe dobijaju opis iste situacije. Učenici/ce rade u malim grupama i prave pano sa predlozima rešenja situacije.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

Prilog 1, panoi za svaku grupu, markeri

Kakav je građanin/ka – 20 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su informisani/e o svojim i tuđim pravima i odgovornostima.

Učenici/e su prepoznali/e nepoštovanje ljudskih prava (opisane situacije su takve da se učenici/ce i emotivno uključuju, preispituju svoja uverenja i sistem vrednosti).

Opis aktivnosti: Predstavnici/ce grupa kazuju rezultate, članovi/ce drugih grupa se uključuju i raspravljaju, postavljaju pitanja, dopunjavaju. Nastavnik/ca vodi razgovor.

Tehnike rada: prezentacija produkata rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, markeri.

Sumiranje – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e da deluju u situacijama kršenja ljudskih prava, da ne prihvataju pasivnu ulogu, da se angažuju i podstiču druge.

Opis aktivnosti: Na osnovu diskusije sa časa, nastavnik/ca sumira i naglašava najvažnije zaključke, u skladu sa ciljevima časa. Zatim svaki učenik/ca dobija Prilog sa definisanim osnovnim pojmovima (Prilog 2).

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

Prilog 2 za učenike

MATERIJALI

Prilog 1

Situacija 1

U toku je maturska ekskurzija. U autobusu su dva odeljenja, dvoje odeljenjskih starešina, dva šofera i jedan vodič puta.

Na početku putovanja, vodič se obraća učenicima/cama i, između ostalog, naglašava da u autobusu ne sme da se puši, jer, u skladu sa Zakonom, poštuje se pravilo o zabrani pušenja u javnom prevozu. Ukoliko saobraćajna policija zaustavi autobus i otkrije da se Zakon krši, ima pravo da isključi autobus iz saobraćaja.

Posle nekoliko sati vožnje, jedan vozač i jedan odeljenjski starešina zapale cigarete.

Dve učenice ulažu protest svom odeljenjskom starešini – profesoru nepušaču, jer one sve vreme piju tablete protiv mučnine i ne podnose miris dima cigarete. Njihov odeljenjski starešina pride pušačima i tihim glasom prenese proteste, zamolivši da posle ove cigarete više ne puše u autobusu.

Kad se vratio na mesto, iz “šaraga” stiže delegacija iz njegovog razreda sa pitanjem: “Možemo li i mi da zapalimo?”

Profesor zamoli da poštuju pravila saopštivši da je već razgovarao sa kolegom i vozačem da se više ne puši u autobusu. Posle odlaska nezadovoljne delegacije, do profesora nepušača stižu delovi razgovora dva pušača i jasno čuje rečenicu kolege profesora: “Nisu oni isto što i mi.” Posle nekoliko sati, vozač i profesor su ponovo zapalili cigaretu u autobusu.

Vaš zadatak je da pomognete profesoru nepušaču da postupi kao pravi GRAĐANIN/KA, ili, ako tako više volite, da tu ulogu odigra neko od 40 prisutnih učenika/ca.

Navedite koja prava su bila ugrožena i koje su obaveze prekršene. Opišite postupak, iskaz, kao i osobine, znanja i veštine koji su mu potrebni da bi mogao tako da postupa i govori.

Situacija 2

Livija ima 15 godina, romskog je porekla i učenica je prvog razreda srednje škole. Prestala je da dolazi na nastavu. Odeljenjski starešina i pedagog škole bezuspešno su pokušavali da stupe u vezu sa njenim roditeljima.

Posle 20 dana, jedan učenik iz Livijinog odeljenja saopštava da je od njenog rođaka čuo da su je roditelji prodali i da će ona morati da se uda za nekog “matorca”.

Vaš zadatak je da odaberete u kojoj ćete uloji nastupiti – **nastavnik/ca, odeljenjski starešina, pedagog, psiholog, direktor/ka**, neko od **roditelja druge dece** (ko je upoznat sa slučajem), **učenik/ca** škole. Kada odaberete ulogu, onda postupite kao pravi GRAĐANIN/KA.

Navedite koja prava su bila ugrožena i obaveze prekršene. Opišite postupak, iskaz, kao i osobine, znanja i veštine koji su mu potrebni da bi mogao tako da postupa i govori.

Situacija 3

Vaša bliska rodbina živi u Pančevu, gradu sa razvijenom naftnom industrijom. Svi odrasli članovi vaše rodbine zaposleni su u Rafineriji nafte u Pančevu. Skoro svaki dan se čujete telefonom. Oni su očajni i preplašeni, jer su svakodnevno izloženi delovanju opasnih materija za koje znaju da mogu izazvati loše posledice po njihovo zdravlje. Ne znaju koliko loše, jer dobijaju protivurečne informacije i od medija i od organa vlasti. Ti si jedan savestan GRAĐANIN/KA i ti...

Vaš zadatak je da odredite koja su prava vaših rođaka ugrožena, da pokušate da zaštitite ta njihova prava, a da pri tom ne ugrozite neka druga (koja?) i/ili prava nekih drugih ljudi. Budite najbolji mogući GRAĐANIN/KA.

Navedite koja prava su bila ugrožena i obaveze prekršene. Opišite postupak, iskaz, kao i osobine, znanja i veštine koji su mu potrebni da bi mogao tako da postupa i govori.

Da bi se neko društvo razvijalo u pravcu **demokratije**, potrebno je da njegovi/e pripadnici/e, GRAĐANI/KE:

- imaju znanja i svest o svojim *pravima i odgovornostima*
- deluju u situacijama u kojima su njima samima ili nekom drugom prava ugrožena,
- ponašaju se tako da uvažavaju druge i ne krše tuđa prava (*tolerantno*)
- budu spremni da se uvek *informišu* o javnim zbivanjima, važnim za život zajednice
- budu spremni da se *udružuju* sa drugima u cilju zaštite prava i interesa, pojedinačnih i zajedničkih
- budu spremni da se *angažuju* na poboljšanju kvaliteta života u zajednici
- *prate i kontrolišu* načine i efekte vršenja vlasti onih koje su za te poslove izabrali.

Prilog 2

Građanin/ka je svaki/a pripadnik/ca ljudskog roda i kao takav ima osnovna **ljudska prava** i **odgovornosti**. Zakonima i sporazumima na međunarodnom nivou zagwarantovana su osnovna ljudska prava svakom ljudskom biću, ali se za njih mora zalagati i boriti jer se svakodnevno dešava kršenje nećijih prava. Osoba koja poseduje državljanstvo neke zemlje je **građanin/ka te države – državljanin/ka** i to mu/joj omogućava korišćenje **političkih prava** – da bira i bude biran/a za izvršioca vlasti.

Kako osnovna ljudska prava i odgovornosti ne mogu biti manja ili veća, nego su *jednaka za sve* ljude, tako politička prava moraju biti jednaka za sve državljane/ke unutar jedne države.

III modul

LJUDSKA PRAVA

NAZIV RADIONICE: Kršenje prava

Autori/ke: Milka Mihailović, Miodrag Pavlović, Mirjana Sremčević, Uroš Ilić, Melita Ranđelović, Jasna Vujačić

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Osposobljavanje učenika/ca za prepoznavanje kršenja ljudskih prava i razvijanje osjetljivosti za situacije kada su ta prava ugrožena
- Pronalaženje načina za delovanje u korist zaštite ljudskih prava
- Upoznavanje učenika/ca sa međunarodnim dokumentima koji se odnose na ljudska prava

Tematska celina – UVOD

Osvrt na prethodne radionice o ljudskim pravima – 3 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su obnovili/e svoja prethodno stečena znanja o ljudskim pravima, njihovom osnovnom sadržaju i značaju.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Uočavanje kršenja ljudskih prava u konkretnim situacijama – 20 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali/e primere kršenja ljudskih prava kroz analizu zadatog slučaja.

Opis aktivnosti: učenici/ce dobijaju priču (Prilog 1) i Tabelu (Prilog 2) koju popunjavaju u malim grupama.

Tehnike rada: rad u malim grupama, studija slučaja

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Zadati **slučaji** (nastavni listovi, Prilog 1 za učenike/ce), **Tabela** (nastavni listovi, Prilog 2 za učenike/ce)

Analiza primera kršenja ljudskih prava – 12 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su razumeli/e različite oblike i načine kršenja ljudskih prava.

Opis aktivnosti: Predstavници/ce grupa pročitaju priču svima, potom izveštavaju o uočenim prekršenim pravima, a ostali dopunjavaju svojim utiscima. Zatim sastavljaju listu onih koji su prekršili prava (pojedinci/ke, grupe ljudi, institucije, države...), prepoznaju vrste prekršenog prava i načina na koji je prekršeno.

Tehnike rada: prezentacija rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, flomasteri u boji

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Zaštita ljudskih prava – 9 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uvideli/e značaj poznavanja ljudskih prava kao osnovu za njihovu zaštitu.

Učenici/ce su se upoznali/e s osnovnim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca sumira rad tako što ističe ne samo značaj poznavanja ljudskih prava već i spremnost na delovanje u korist prava. Učenici/ce izlistavaju kome sve mogu da se obrate u slučaju kršenja ljudskih prava (obraćanje javnosti i odgovarajućim organizacijama u cilju ukazivanja na slučajeve kršenja ljudskih prava Prilog 3).

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce, „moždana oluja“

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

Međunarodni dokumenti o ljudskim pravima

Instrukcije za domaći rad:

- Učenici/ce dobijaju po jedan primerak *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*. Njihov zadatak je da svakom od prepoznatih prekršenih ljudskih prava u studijama slučaja dodaju odgovarajući član (odgovarajuće članove) koji se odnose na prekršeno pravo (prekršena prava).
- Ukoliko nastavnik/ca proceni da je zadatak zahtevan za sve učenike/ce ili ukoliko smatra da je dovoljno da to uradi nekoliko učenika/ca, zadatak se sa svim pratećim materijalom uručuje samo njima, uz odgovarajuće instrukcije.
- Učenici/ce se obavezuju da na početku narednog časa referišu o rezultatima svoga rada u vremenskom opsegu od po dva, tri minuta po jednom slučaju.

MATERIJALI

Prilog 1 za učenike – Priče (studije slučaja)

Priča 1

Već mesecima, novinar N.N. istraživao je slučaj kršenja zakona prilikom privatizacije jedne velike firme. Otkrio je dokumenta kojima se neposredno dokazuje da su učesnici u tenderu imali međusobni sporazum i da su nameštali cene ponude. Ista grupa privrednika pojavljivala se na tenderima sličnih firmi, što je N.N. prepoznao još u prošlogodišnjim izveštajima Vlade Republike Srbije. Dokument mu je ustupio školski drug, koji je bio osnova za tekst: "Ko stoji iza najvećeg tendera na Balkanu", a koji je N.N. objavio juče.

Umoran i bezvoljan, N.N. je ušao u svoj mali stan. Osećajući neprijatan drhtaj u grudima, N.N. je zakoračio u predsoblje i polako uključio svetlo. U velikoj sobi ništa nije stajalo na svom mestu. Knjige su bile po podu, razbacane, iscepane, izgažene, ekran televizora razbijen. Odeća iz plakara bila je izvađena, razbacana, orman izrovaren, kao da je neko motkama pretraživao njegovu intimu. U radnoj sobi ga je čekao još ružniji prizor. Radni sto bio je razbijen, fioke razvaljene, fascikle pocepane... Zidovi su bili zaprljani nekom gareži, kao da je nešto spaljivano. A onda... onda se setio. Pojurio je ka komodi pored kreveta. Ispod njenog masivnog stuba držao je sakrivenu fasciklu sa dokazima o nelegalnom tenderu. Zatekao je razvaljenu komodu i prašinu koja je oivičavala mesto gde je nekada stajala plava fascikla.

Tad mu je zazvonio mobilni telefon. Privatni broj. Imao je još samo snage da čuje hrapav glas koji mu je kroz slušalicu sićušnog aparata govorio: "Tako prolaze oni koji staju na put moćnicima". A onda je osetio tup i bolan udarac u potiljak.

Priča 2

Srce D.A. poslednjeg tromesečja kucalo je za nje-ga, za Bojana. Imao je devojkicu. Bila je to najbolja drugarica D.A.

Sanjive i zamišljenje oči D.A. zasijale su nekim čudnim sjajem kada je na tabli pročitala temu trećeg pismenog zadatka koju je profesor zadao. Najpre je žmirkavo posmatrala zelenu površinu table na kojoj su se izvijala profesorova dobro poznata slova, a onda je još jednom poluglasno izgovorila za sebe naslov teme: *Poveriću vam tajne svog srca, da sebe oslobodim tajne mučenja svoje duše*. Drhtavom rukom od uzbuđenja, D.A. je dohvatila pero, a onda su reči počele da se pletu redovima vežbanke same od sebe. Čas je bio završen, a D.A. se osećala kao da je u kabinetu književnosti ostavila stenu koja joj je pritiskala grudi bezmalo pola godine. Život se činio mogućim posle ovog pismenog zadatka, i on je to svakim danom postajao, najviše onda kad ju je profesor na sledećem časću zagonetno pogledao, s razumevanjem klimnuo glavom i saopštio joj da je dobila najvišu ocenu i pohvalu.

Već rasterećena svoje brige, D.A. je počela mirnije da živi, ali njenu smirenost prekinuo je jednoga dana upravo Bojan koji je seo kraj nje na času biologije. Zajedno su bili u grupi za seciranje žaba i on je silom prilika morao da joj se pridruži. Ruke su joj drhtale, nije razmišljala ni o žabi, o gađenju koje oseća, niti o ekologizma koji se protive ovakvim eksperimentima. Ali nožić kojim je trebalo razrezati trbuh žabe nije mogla mirno da drži u rukama. "Šta je sa tobom?" pitao je Bojan glasno i uzeo nožić iz njene prebledele ruke. "Kako šta, pa dopadaš joj se, Bojane", čula je glas profesorke biologije. "Mi smo drugovi", pokušala je da promuci D.A. uzbuđeno, i ne razmišljajući o značenju profesorkinih reči. "Ne bi se reklo da je drugarstvo ono o čemu si pisala u pismenom zadatku", nastavljala je sve raspoložena biologičarka. "Zadatak je čula cela zbornica,

pročitao nam ga je profesor". D.A. je bila izbezumljena. "Bože, o čemu vi razmišljate, umesto da učite... Zaljubljena u drugaričinog dečka... Svašta!" Biologičarka je prevrtala očima i kretala ka drugoj grupi. U kabinetu je zagospodarila potpuna tišina. Čuli su se samo jecaji jedne devojkice i zvuk zalupljenih vrata. D.A. je osramoćena trčala hodnikom škole želeći da se u njoj više nikad ne pojavi.

Priča 3

DŽ.DŽ. je živio u zemlji Srbiji. To je, između ostalog, podrazumevalo da je svoje najbolje godine proveo u društvu pod sankcijama, da se učenje stranih jezika smatralo luksuzom i da je prvi pasoš izvadio sa punih dvadeset osam godina. DŽ.DŽ. nije bio razočaran. To je bio njegov život. I to je bila Srbija. Mala, ali draga njemu. Već sledećeg proleća, po dobijanju pasoša, njegovi roditelji su zahtevali da otputuje u posetu teći Dragovanu u Minhen.

Sutradan, pre utakmice Italije i Nemačke, pozvao ga je na mobilni telefon rođak i rekao mu da sam uđe na stadion, jer ga obaveze zadržavaju i ne može stići na utakmicu. Tako je i postupio. Ali, pred samim ulaskom na stadion, burni i pivom osokoljeni nemački navijači su počeli najpre bezazleno da dobacuju italijanskim navijačima. Nije razumeo, ali je po pokretima navijača među kojima se našao shvatao da su uvrede grube, a da navijači postaju razjareni. Tada, ni sam ne zna kada ni kako, započela je sveopšte tuča. On je bio kao između dve vatre. Is-pao mu je mobilni telefon i kada je posegnuo da ga dohvati, video je samo čizmu nekog zajapurenog naci mladića kako ga bezdušno gazi. Zatim je osetio isto to gaženje na svojoj ruci, a kada je pokušao da se odbrani, osetio je jak udarac u svoju bradu. Ono što je bio dečaćki san i ono što je bio doživljaj uređene države u kojoj vladaju međuljudsko razumevanje i solidarnost pretvorilo se u pakleni košmarni san.

Među zavađenim navijačima ubrzo se uvukao neki čudan dim. DŽ.DŽ. je shvatio da je to suzavac. A onda je osetio najgrublji mogući stisak na svom laktu, kojeg nije uspevao da se oslobodi. Tada je video da ga maskiran i maskom zaštićen policajac vuče svom snagom ka policijskoj marici. Za nekoliko trenutaka našao se u njoj sa desetak drugih nemačkih navijača. Svi su bili pijani i svi su vikali i razjareno su lupali iz sve snage po zidovima vozila. Kao odgovor dobijali su samo prezrivo ćutanje policajaca. DŽ.DŽ. nije smeo ni glas da pusti.

U policijskoj stanici nije razumeo ni jednu jedinu reč. Uspeo je da saopšti odakle je i pokušavao je da objasni kako se nedužan našao među navijačima, ali je od svega dobio samo prezriv osmeh policajca koji ga je ispitivao. Taj prezriv osmeh na reč "Beograd" nikad u životu neće zaboraviti, kao ni hladnoću pritvorske ćelije u koju je ubrzo posle razgovora sa policajcem dospeo. Osećao se usamljeniji nego ikad u životu. Dok je drhtao u strahu i hladnoći, razmišljao je o tome kako je dospeo ovde. I pitao se šta da čini sada.

Priča 4

Život se početkom 1993. godine Ž.Ž.-u činio kao čudo koje je priželjkivao celu svoju mladost. Upoznao je Džapu, ovaj ga je povezao sa Njokom, a ovaj i Srki su već znali kako da se živi i za život bori. Samo u leto te čudesne godine prodali su ukupno dvadeset pet kilograma heroína u Beogradu. Pred očima Ž.Ž.-a pojavljivale su se skupocenosti iz porodičnih stanova i kuća, u njegove ruke dospevao je novac godinama pre toga čuvan ispod presvlake, na dnu ormara, u njegovim džepovima su se talasale banknote svih vrsta novca, u njegove dlanove dospevale su novčanice koje su tu gurale iscrpljene, mlitave, prozračne od mršavosti i iscrpljenosti ruke zavisnika. Život mu je i pored tih neprijatno-

sti bio toliko lak i toliko lep da je u jednom trenutku Ž. Ž. pozeleo da zauvek živi samo tako i nikako drugačije. U svom ushićenju nije primetio da je put ka uspehu u svetu kriminala brz podjednako kao i srljane u potpunu propast.

Jednog dana, u novobeogradskom stanu ga je dočekala policijska zaseda. Ruke su mu vezane na potiljak, zatim je osetio udarac pendreka po leđima, a onda ga je neko samo upitao da li je on taj Ž.Ž. Sproveden je do marice brzo, a zatim i do istražnog zatvora.

I tako je sada pred inspektorom Pravdićem. Inspektor je tražio priču. Ž.Ž. je ćutao. U grlu je još osećao gorčinu cevi pištolja, a u grudima strah od toga šta ga čeka, ali i neka opuštenost da će se ipak sve dovesti u red, da će neko iz ekipe već doći do ovog Pravdića koji za tri marke radi prljavi inspektorski posao i da će se sve srediti s nekoliko novčanica. Ali nešto u Pravdićevom pogledu nije mu dalo da se opusti. Osetio je jezu kada ga je inspektor Pravdić pozvao da krene za njim. Uveo ga je u omanju prostoriju čiji su pod i zidovi bili zaliveni betonom, a na čijoj se sredini nalazila jedna drvena stolica sa jakim naslonom. Postavljen je na stolicu, i pre nego što je shvatio šta se dešava, ruke su mu bile već čvrsto vezane za naslon stolice, a na desnom obrazu osetio je prvi šamar. "Govori, ko je u ekipi sa tobom! Ko još diluje?!" čuo je inspektora kako urla. A zatim je sledio udarac za udarcem. Pravdić se nije štedeo. Tukao mu je bradu pesnicama, zatim čelo kratkom drvenom palicom, tukao ga je njome i u potiljak, bezdušno, dugo, urlajući. Ž.Ž.-u je pljuvačka ispunjena krvlju gušila grlo i sprečavala da dođe do spasonosnog daha. Osetio je da su mu zubi polomljeni, da mu vilica trne od bola, da na jedno oko više ne vidi. Kada je pomislio da je mučenju kraj, Ž.Ž. je bio odvezan i grubo bačen na pod. Tad je počelo najgore. Inspektor ga je svom snagom šutirao nogom u dno leđa, na ono mesto

gde su bubrezi. Taj bol bio je toliko jak da je mladić ostajao bez svesti. Budile su ga kofe hladne vode. Usledio bi kratak predah dok je Pravdić pušio cigaru, a zatim se tuča nastavljala i ponavljanje istog pitanja: "Ko su saradnici, đubre kriminalsko?!" Ž.Ž. je ječao. Čak i da je pozeleo da oda svoje saradnike, to više nije mogao. Od poizbijanih zuba i krvi u grlu i ustima nije mogao ni reč da progovori.

Prilog 2 – Radni list za učenike

Koja su sve prava prekršena?	Ko je prekršilac?	Kome se možemo obratiti radi zaštite prava?

Prilog 3 – Ko nadgleda ljudska prava

Svaki čovek ima osnovna prava koja su prepoznata i garantovana pojedincu. Međutim, ni međunarodni, ni nacionalni dokumenti, niti apel za poštovanje ljudskih prava nisu dovoljni, jer se ljudska prava ne poštuju uvek i svugde.

Kršenja ljudskih prava nisu ograničena ni na određene kontinente, ni na države, niti na određene političke sisteme ili religije: gotovo da ne postoji država u kojoj se u toku jedne godine ne desi kršenje ljudskih prava. Za povrede ljudskih prava je odgovorna država, ma ko da ih čini, jer je država garant poštovanja prava građana.

Od usvajanja *Opšte povelje o ljudskim pravima* 1948. godine, Ujedinjene nacije širom sveta prate da li se ljudska prava poštuju. One ne mogu da spreče svako kršenje prava, ali nastoje da deluju protiv tih prekršaja. Ujedinjene nacije imaju razne

komisije, potkomisije i odbore, komitete, fondove (npr. Unicef za prava deteta, Odbor protiv diskriminacije žena, Komitet UN za ljudska prava i sl.), zatim Sud za ratne zločine (tribunal) i Visokog komesara za ljudska prava (od 1993. godine).

Različite nevladine organizacije sarađuju s Ujedinjenim nacijama tako što nadgledaju poštovanje ljudskih prava u svim zemljama i objavljuju izveštaje o kršenju ljudskih prava. One mogu da izvrše pritisak na vlade država kada im javno predoče da se krše ljudska prava, ali ne mogu da odrede sankcije. Neke od najpoznatijih međunarodnih NVO su: Amnesty International, Human Rights Watch, One World.. U Srbiji se ovom oblašću bave Beogradski centar za ljudska prava, Helsinški odbor za ljudska prava, Fond za humanitarno pravo i mnoge NVO lokalnog karaktera.

Regionalna organizacija Savet Evrope ostvarila je veliki napredak u zaštiti ljudskih prava, pojedinac

može da se obrati Evropskom sudu za ljudska prava kada je iscrpeo sve pravne lekove u svojoj zemlji.

Ombudsman (zaštitnik građana), državni službenik koji je zadužen da štiti interese građana od povreda njihovih prava usled nepravilnosti u radu državnih organa.

Pri Ministarstvu za ljudska i manjinska prava otvoren je SOS telefon za ljudska prava, namenjen građanima/kama kojima su ona ograničena, ugrožena ili povređena.

Prilog 4 – Međunarodna dokumenta o ljudskim pravima

Da bi znao/znala koja ljudska prava ima, građanin/građanka treba da zna koja dokumenta ih propisuju. Sva relevantna međunarodna dokumenta o ljudskim pravima nalaze se na Internet adresi Beogradskog centra za ljudska prava: <http://www.bgcentar.org.yu/> (podstranice Biblioteka – Dokumenti – Međunarodni dokumenti o ljudskim pravima) i <http://www.bgcentar.org.yu/index.php?p=156>, gde su klasifikovana prema međunarodnoj dokumentaciji koja ih je donela na sledeći način:

Dokumenti Ujedinjenih nacija Paktovi

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966)
- Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966)
- Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1989)
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)

Konvencije

- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948)

- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965)
- Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (1979)
- Fakultativni protokol uz Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (2000)
- Konvencija o pravima deteta (1989)
- Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih i ponižavajućih kazni ili postupaka (1984)

Deklaracije

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948)
- Kodeks ponašanja lica odgovornih za primenu zakona (1979)
- Skup minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenicima (1955)
- Osnovna načela nezavisnosti sudstva (1985)
- Načela medicinske etike koja se odnose na ulogu zdravstvenog osoblja, naročito lekara u zaštiti zatvorenika i lica u pritvoru od mučenja i drugih svirepih, nečovečnih i ponižavajućih kazni ili postupaka (1982)
- Deklaracija o osnovnim načelima pravde u vezi sa žrtvama krivičnih dela i zloupotrebe vlasti (1985)
- Garancije za zaštitu prava osoba nad kojima treba da bude izvršena smrtna kazna (1984)
- Opšti komentari i preporuke tela za zaštitu ljudskih prava
- Komitet za ljudska prava
- Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava
- Komitet za ukidanje rasne diskriminacije
- Komitet za eliminaciju diskriminacije žena
- Komitet za prava deteta

Dokumenti Saveta Evrope

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950)
- Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih i ponižavajućih kazni i postupaka (1987)
- Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1995)
- Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima (1992)
- Evropska socijalna povelja (revidirana) (1996)

Dokumenti OEBS-a

- Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje iz 1996. godine
- Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu sopstvenog jezika iz 1998. godine
- Preporuke iz Lunda o delotvornom učestvovanju nacionalnih manjina u javnom životu iz 1999. godine

Dokumenti Međunarodne organizacije rada

- Konvencija broj 29 o prinudnom ili obaveznom radu, 1930.
- Konvencija broj 87 o sindikalnim slobodama i zaštiti sindikalnih prava, 1948.
- Konvencija broj 98 o pravima radnika na organizovanje i kolektivne pregovore, 1949.
- Konvencija broj 100 o jednakosti nagrađivanja muške i ženske radne snage za rad jednake vrednosti, 1951.
- Konvencija broj 111 odnosi se na diskriminaciju u pogledu zapošljavanja i zanimanja, 1958.
- Konvencija broj 135 o zaštiti i olakšicama koje se pružaju predstavnicima radnika u preduzeću, 1971.

NAZIV RADIONICE:

Obrazovanje, škola i prava deteta

Autori/ke: Slobodan Pavlović, Katarina Gluvić, Jasmina Đurić, Nadežda Milovanović, Dušica Đorđević, Mirjana Mihailović

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Upoznavanje učenika sa članom 28 i 29 Konvencije o pravima deteta, koji se tiču prava svakog deteta na obrazovanje
- Razumevanje ostvarivanja ciljeva obrazovanja u školi

Tematska celina – UVOD

Predstavljanje opštih ciljeva obrazovanja u školi – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su se upoznali/e sa ciljevima obrazovanja u školi, propisanim u članu 28 i 29 Konvencije o pravima deteta.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Poznavanje prava u oblasti obrazovanja – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razmenili/e iskustva u vezi s njihovim viđenjem primene/poštovanja prava na obrazovanje kod nas .

Tehnike rada: diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: tabla/hamer

Vrednovanje realne ostvarenosti ciljeva obrazovanja – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su procenili/e ostvarivanje ciljeva obrazovanja u svojoj školi.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Nastavni materijal – upitnik za učenike (Prilog 1)

Odgovornosti i mogućnosti – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su uvideli/e razloge i odgovornosti za (ne)uspeh u ostvarivanju ciljeva obrazovanja.

Tehnike rada: diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Šta dalje? – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su formulisali/e predloge aktivnosti za unapređenje ostvarivanja ciljeva obrazovanja u svojoj školi.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca vodi razgovor sa učenicima/ama – Koliko je za njih važna tema o kojoj se razgovaralo tog časa? Zašto?

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1 – Upitnik

Molimo vas da na sledeću grupu pitanja odgovorite ocenom od 1 do 5, pri tom vodeći računa da ocena 1 predstavlja najnižu ocena za datu vrednost koja se meri, pa do ocene 5 kao najviše ocene koja se daje za potvrdu ponuđene tvrdnje (odgovor unesite obeležavajući pripadajući kvadrat ispod ponuđenih ocena):

1. Smatram da škola RAZVIJA :

1 2 3 4 5

- a) fizičke sposobnosti učenika/ce
- b) intelektualne sposobnosti učenika/ce
- c) ličnost učenika/ce
- d) kreativnost i talente učenika/ce

2. U toku svog školovanja UČIM da :

1 2 3 4 5

- a) poštujem svoje roditelje
- b) poštujem svoju kulturu i jezik
- c) nacionalne vrednosti svoje zemlje i drugih zemalja

3. Kroz školski život i rad PRIPREMAM se :

1 2 3 4 5

- a) da budem aktivan/a član/ica u svojoj socijalnoj sredini
- b) da odgovorno izvršavam svoje obaveze

4. Moje školovanje PROTIČE U DUHU POŠTOVANJA:

1 2 3 4 5

- a) prava i sloboda
- b) tolerancije
- c) jednakosti među polovima i prijateljstva

NAZIV RADIONICE: **Humanitarno pravo**

Autori/ke: Dragica Bogojević, Miroljub Avdalović, Vesna Pešić, Milanka Antov, Slaviša Ševrt

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Upoznavanje učenika/ca s pojmom i principima humanitarnog prava

Tematska celina – UVOD

Međunarodno humanitarno pravo – MHP (uvod u temu) – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli značaj zaštite ljudskih prava u toku rata.

Opis aktivnosti: Učenici/ce rade u malim grupama; svaka grupa dobija priču (Prilog 1) za koju treba da predloži rešenje; posle izlaganja grupa, sledi rasprava na nivou odeljenja.

Tehnike rada: rad u malim grupama, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Ljudska prava u ratu – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razvili/e osetljivost za prepoznavanje situacija u kojima se primenjuje MHP.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca vodi diskusiju učenika/ca u smeru da li je u ratu sve dozvoljeno i šta je sa zaštitom ljudskih prava u toku ratnih sukoba.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1

Uvođenje pojma Međunarodnog humanitarnog prava iz perspektive osnivanja i razvoja MKCK (Anri Dinan) – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznati/e s osnovnim elementima Međunarodnog humanitarnog prava (MHP).

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: FC, prilog za nastavnike, Ženevska konvencija – izvor MHP

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Sumiranje – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e značaj poštovanja i primene MHP.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca vraća učenike/ce na studije slučajeva koje su imali/e i traži od njih da preispitaju rešenja koja su dali/e – šta bi sada odlučili/e?

Tehnike rada: rad u malim grupama, prezentacija rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog za učenike.

MATERIJALI

Prilog 1

Pažljivo pročitajte priču, uživite se u ulogu, nađite rešenje zadatka na nivou grupe (zadatak glasi: odlučite šta da radite)

Priča 1 – Šta sad da uradim?

Poručnik komanduje vodom koji ima zadatak da zarobi ljude i uzme materijal iz onesposobljenog neprijateljskog konvoja od četiri mala čamca. Njegov vod dolazi i vidi dva nasukana čamca. Na vod se otvara slaba paljba i oni napreduju i uzvraćaju vatru. Tada nekoliko ljudi izlazi iz zaklona na obali kanala i prilazi s rukama podignutim uvis. On okuplja ovu grupu zarobljenika, ali ne zna kuda su otišla druga dva neprijateljska čamca.

Tada jedan pripadnik voda izvlači teško ranjenog neprijateljskog vojnika iz kanala. Kleknuvši pored tog čoveka, poručnik pomisli: O, Bože, šta sad da radim?

Mogao bi da radio-vezom pozove bolnički helikopter svoje strane da dođe po ranjenike, ali koliko je njegov vod bezbedan ako ostane u toj oblasti? Da li su neprijateljski borci napustili tu oblast, ili se nalaze među drvećem i čekaju prvu priliku da ih napadnu? Rana neprijateljskog vojnika je previše teška da bi ga vod preneo do baze.

Stavite se u ulogu poručnika i odlučite šta biste uradili.

Priča 2 – Šta ako govori istinu?

Kada je pucnjava prestala, opkolili smo bunker. Neko je još bio unutra. Povikali smo da se predaju. Jedan čovek i jedna žena su izašli s rukama podignutim uvis. U bunkeru smo zatekli dva mrtva borca s oružjem i dokumentima. Bili smo sigurni da su čovek i žena neprijateljski borci. Iz njihovog

bunkera je na nas otvorena vatra i ubijena su dva naša čoveka. Moji vojnici su hteli da ih ubiju. Kao njihov pretpostavljeni, imao sam mnogo muke da momke smirim i obezbedim bezbedno sprovođenje zarobljenika do naše baze.

Kasnije sam morao da sprečim svog narednika da ih ne maltretira tokom ispitivanja. “Zar ne znaš ništa o zakonima rata?” – povikao sam. On me je ljutito pogledao. “Samo sam pokušavao da iz njih izvučem istinu”, rekao je, “stalno lažu i ne daju nam informacije koje su nam potrebne.”

Žena je tvrdila da su samo pecali i uleteli u bunker da bi izbegli rafalnu paljbu. Iz očiju su joj lile suze dok me je gledala pravo u oči i zaklinjala se da je nedužna.

Uhvatili smo ovu ženu i njenog prijatelja na delu. Krivica im je bila ispisana na čelu – mora da su krivi! Ali, odjednom više nisam bio tako siguran. Šta ako govori istinu?

Kao poručnik, odlučite šta treba uraditi.

Priča 3 – Da li da otvorim vatru na selo?

U zoru, naša kolona tenkova krenula je putem kroz gusto naseljeno predgrađe. Stali smo da procenimo situaciju. Moj drugar na kupoli tenka je rekao: “Ne sviđa mi se kako ovo izgleda”. Naš radio-vezista se okrenuo prema meni i rekao da je upravo čuo izveštaje da se mnogo gerilskih vojnika krije u toj oblasti. Sa mesta na kom sam ja stajao kao nišandžija tenka imao sam prilično čist vidik. Kroz prašinu i oblačno jutro nazirao sam siluete koje trče na poziciju između niza seoskih kuća nasuprot našeg voda koji se nalazio u transpoterima na putu. Takođe sam mogao jasno videti da su te figure naoružane.

Kao nišandžija tenka, odlučite šta treba da uradite.

Šira literatura:

D. Petrović, M. Krivačić, B. Popović, D. Ilić – *Istraživanje humanitarnog prava*, obrazovni modul za nastavnike, Program adaptirala grupa MOST Mar-ko Sasoli, Antoan Buvije – *Kako pravo štiti u ratu?* (slučajevi i dokumenta), MKCK, Ženeva 1999.

K. Obradović, M. Šahović, M. Despotović – *Međunarodno humanitarno pravo (razvoj, primena, sankcije)*; Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2002.

V. Dimitrijević i ostali – *Osnovi međunarodnog javnog prava*; Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2005.

Izvori međunarodnog humanitarnog prava (priručnik za profesionalne vojnike, pravnike i aktiviste Crvenog krsta); priredio prof. dr Miodrag Starčević, Beograd 2002.

Anri Dinan – *Sećanje na Solferino*, Ženeva 1862.

NAZIV RADIONICE:

Građanska neposlušnost

Autori/ke: Dragana Đurić, Julija Grujić-Simeunović, Stamenka Sudar, Zdenka Vojnić Tunić, Miljana Kitanović, Slađana Stojanović

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Razumevanje pojma *građanske neposlušnosti*
- Uočavanje ograničenja i mogućnosti postizanja cilja putem građanske neposlušnosti

Tematska celina – UVOD

Pojam zadovoljenja pravde – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/e su uočili razliku između pojmova *pravo* i *pravda*.

Opis aktivnosti: Učenici/ce na stikerima pišu šta je *pravo*, a šta *pravda*.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:
stikeri za učenike/ce

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Pojam i analiza građanske neposlušnosti – 25 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznati/e s pojmom i funkcijom građanske neposlušnosti i osposobljeni su da u životnim situacijama prepoznaju ključne elemente građanske neposlušnosti.

Opis aktivnosti: Najpre se definiše pojam građanske neposlušnosti (Prilog 1). Svaka grupa dobija po jedan primer građanske neposlušnosti (Prilog 3). Nastavnik/ca izlaže pano sa šest ključnih elemenata građanske neposlušnosti (Prilog 2) i svaka grupa svoj primer "testira" da se proverí da li je to autentičan primer GN. Posle prezentacije, učenici/ce po

grupama daju primere građanske neposlušnosti za koje znaju iz svakodnevnog života.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce, rad u malim grupama, prezentacija rada u malim grupama, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog o GN iz priručnika za GV3 ili tekstovi s primerima, pano s ispisanim osnovnim elementima građanske neposlušnosti ², prilog za nastavnika/cu

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

(Ne)dostizanje pravde, pojam građanske hrabrosti – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e mogućnosti, ograničenja i rizike primene građanske neposlušnosti.

Opis aktivnosti: kroz diskusiju o posledicama akcija građanske neposlušnosti, učenici/ce zaključuju kakva ograničenja i rizike građanska neposlušnost nosi sa sobom.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1 za učenike

(varijanta – sve grupe dobijaju isti prilog, preporučujemo je za III stepen)

Može li pojedinac legitimno da prekrši zakon u demokratiji?

Građanska neposlušnost – javno i nenasilno kršenje zakona radi odbrane nekog važnog načela ili vitalnog interesa – ima počasno mesto u istoriji demokratije. Ona se može razlikovati od kriminalnog kršenja zakona svojom otvorenošću, svojim političkim ciljem i činjenicom da oni koji u njoj učestvuju ne pokušavaju da izbegnu suđenje ili kaznu za svoje prekršaje. Cilj građanske neposlušnosti obično jeste da skrene pažnju na neku nepravdu ili zloupotrebu koju su počinile vlasti ili moćna privatna tela, da dovede do izmene takve politike u slučajevima kada su se drugi metodi publiciteta i ubeđivanja pokazali nedelotvornima. Nešto ređe, njen cilj je da mere koje su je izazvale učini neprovodivim putem organizovanja masovnog otpora. Međutim, budući da se tako krši načelo reciprocnosti, kojem se u demokratiji temelji pristanak na zakon, ovu meru treba razmatrati samo u izuzetnim prilikama, a i onda samo kao poslednji izlaz.

Prilog 2

Pano – elementi građanske neposlušnosti:

- GN je čin koji se odnosi na konkretan zakon
- GN je uvek nenasilna
- GN je uvek javni čin
- GN je uvek politički akt (reaguje se na nepravdu)
- GN započinje tek kada su iscrpljena sva legalna (institucionalna) sredstva
- GN ne sme da naruši javni poredak (ne menja čitav sistem, to nije revolucija)

---

² Grupa autora ove radionice zamislila je dve varijante sa ciljem da se ona prilagodi različitim karakteristikama učenika (interesovanjima, nivou predznanja, sposobnosti koncentracije na tekst, itd.) Prvu varijantu radionice (isti prilog za sve grupe učenika) preporučujemo za III stepen, drugu varijantu (s različitim primerima za grupe) preporučujemo za IV stepen.

Prilog 3

Prilog za učenike – situacija 1 (IV stepen)

Studentski protesti u Kini

1989 – Kineske vlasti su tenkovima rasturile studentske demonstracije na pekinškom trgu Tjenanmen, na kojima je tražena demokratizacija zemlje. Prema zvaničnim podacima, poginulo je 300 ljudi, 7 000 je povređeno, a prema izveštajima većine svetskih medija, poginulo je više hiljada ljudi.

Peking

Hapšenje

Kineska grupa za zaštitu ljudskih prava upozorila je javnost da je Đijang Kišeng, bivši studentski vođa protesta na Trgu Tjenanmen, uhapšen u utorak 18. maja. Centar za ljudska prava i demokratiju saopštio je da je policija preventivno uhapsila bivšeg vođu studenata da bi sprečila obeležavanje desetogodišnjice krvavih prodemokratskih demonstracija u centru Pekinga. Protest je 4. juna 1989. ugušen u krvi, i veruje se da je više od stotinu demonstiranata izgubilo život u okršaju sa kineskom vojskom.

Kineska vlada do danas nije saopštila tačan broj ubijenih i povređenih.

Kineski disidenti upućivali su nebrojene pozive vladi da demonstracije na Trgu Tjenanmen prestane da naziva "antidržavnim protestom koji je morao biti ugušen upotrebom vojnih snaga". Policija za sada nije odobrila nijedan skup posvećen komemoraciji junskih događaja od pre deset godina.

Porodice žrtava na Tjenanmenu traže obeštećenje

Porodice žrtava krvave represije nad demonstrantima na Trgu Tjenanmen zatražile su od novih kineskih vođa da preispitaju zvaničnu osudu tih protesta iz 1989. godine i da ih obeštete zbog gubitka najmilijih.

Poziv predsedniku Kine Huu Đintaou i šefu parlamenta Vuu Banguou poslat je pred 14. godišnjicu noći u kojoj je kineska vojska otvorila vatru na učesnike studentskih demonstracija na ogromnom trgu u Pekingu. Na protestima, koji su trajali bezmalo dva meseca, tražile su se demokratske reforme i borba protiv korupcije. Raniji pozivi porodica poginulih su ignorisani, a Ministarstvo inostranih poslova saopštilo je da zvanična osuda protesta neće biti povučena. Kineske vlasti su demonstracije na Tjenanmenu okarakterisale "kontrarevolucionarnim". U pismu se "novi lideri države i vlade" pozivaju da odbace prošlost, planiraju budućnost i da se podvrgnu samokritici i "iskrenom preispitivanju" u pogledu događaja od 4. juna 1989. godine. Takođe se navodi da taj incident predstavlja "zločin i sramotu u istoriji Komunističke partije Kine". Zatražena je javna, nezavisna istraga, razjašnjavanje sudbine svih ubijenih i nestalih na Trgu Tjenanmen, kao i obeštećenje porodica žrtava. Hu Đintao je šef Komunističke partije postao u novembru 2002 godine, a predsednik države u martu 2003. Novi predsednik parlamenta Vu Banguo drugi je po rang u partijskom rukovodstvu.

Prilog za učenike – situacija 2 (IV stepen)

Građanski protest 2000.

Srbija u štrajku

Uz ambicije da menja svet, režim se prihvatio i krađe glasova. Posledice hvatanja u krađi su blokade, štrajkovi i protesti. U pedesetak gradova i mesta u Srbiji građani su na ulicama. Većina škola i fakulteta ne radi. Ponegde, kao u Čačku, Užicu, Nišu, Kragujevcu, otkazuju i državne službe, banke na primer, ili one koje se bave platnim prometom. Iz užičke službe SDK poručuju da više ne daju da im novac ide za Beograd... Zatvoreni su muzeji i

kulturne ustanove. Sve više strukovnih udruženja i organizacija poziva svoje članstvo na građansku neposlušnost. U nedelju se oglasila i Advokatska komora Srbije saopštavajući da pet hiljada advokata osuđuje krađu glasova i nezakonit rad Savezne izborne komisije i da će svoju aktivnost svesti samo na hitne slučajeve. U ponedjeljak je i Nezavisno udruženje lekara i farmaceuta pozvalo zdravstvene radnike da stupe u štrajk. I pre njihovog oglašavanja i poziva, niški zdravstveni radnici su u zdravstvenim ustanovama organizovali dežurstva i samoinicijativno obustavili normalan rad. U Užicu i Kragujevcu, Vranju, Sokobanji i Čačku takođe. U gradu na Lepenici dr Dragan Marković, lekar u Hitnoj pomoći, zbog nepriznavanja izbornih rezultata stupio je u štrajk gladu.

Prognostičari Hidrometeorološkog zavoda Srbije izvinili su se građanima što ovih dana neće biti prognoze. I oni su stupili u štrajk. Štrajkuju i socijalne službe, poput Beogradskog centra za socijalni rad. U većini gradova ne rade ni daništa. Srbija ovih dana živi na raskrsnicama, trgovima, putevima. Domaće i strane agencije procenjuju da je ovih dana građansku neposlušnost režimu Slobodana Miloševića na ulicama iskazalo više od milion ljudi.

Ipak, u opštem narodnom otporu, u kom protestuje svako na svoj način, kako zna i ume, ima nekog reda u podelama obaveza. Studenti i srednjoškolci u saradnji s Otporom zaduženi su za "otvaranje vrata" fakulteta i škola, građani blokiraju regionalne puteve, gradske raskrsnice i puštaju samo kamione sa hlebom, sanitetska kola i vatrogasce. Beograđani imaju i dodatni zadatak da privole gospodina Milovana Živkovića, direktora Saveznog zavoda za statistiku, da se ekspertima G 17 plus i DOS-a omogući uvid u izborne zapisnike.

Najveće iznenađenje predstavljaju štrajkovi i građanska neposlušnost radnika po velikim državnim

fabrikama. Oni su bili stub režima ili, bolje reći, najdragocenija masa za manipulaciju. Protekih godina režim im je oduzeo i posao, i normalne plate, i gotovo 800 000 zaposlenih poslao na prinudne odmore. Danas gotovo da i nema velike fabrike u Srbiji koja se nije priključila pozivu na građansku neposlušnost i generalni štrajk.

Prilog za učenike – situacija 3 (varijanta IV stepen)

Studentski protesti 1996.

Srbija je sredinom devedesetih godina 20. veka bila jedina istočnoevropska država koja nije bila demokratska, u kojoj nisu sprovedene privredne reforme i koja je bila izolovana. Miloševićev režim uspeo je da očuva vlast onakvu kakva je nastala u vreme komunističke diktature. Tako je 1996. Milošević izašao na savezne i lokalne izbore kao jedini favorit: oni koji su ga nazivali „balkanskim kasapi-
nom“ sada su ga hvalili tvrdeći da je „faktor mira i stabilnosti na Balkanu“. U Srbiji, oni koji su ga nazivali fašistom nisu mogli da se ujedine sa onima koji su ga optuživali da je izdajnik. Ipak, kada su građani izašli na drugi krug izbora (17. novembar 1996), svi opozicioni glasovi su se ujedinili u podršci opozicionim kandidatima. Koalicija Zajedno je zato neočekivano osvojila četiri petine odbornika u Skupštini Beograda. U četrdeset najvećih i najbogatijih opština Srbije demokratska opozicija osvojila je vlast. Tako je samo u jednom danu srušen medijski i finansijski monopol režima, hiljade režimskih funkcionera i lokalnih službenika ostalo je bez posla.

Studentski protest, koji je na Beogradskom univerzitetu započeo 22. novembra, bio je u velikoj meri spontan. Budući da je bio pripreman svega dva dana, on je izbio na više strana i bez većeg plana. Zanimljivo, ali među desetoro studenata i studentkinja koji su tokom četiri meseca protesta

stekli veliki uticaj ili ugled, svega njih trojica bili su deklarisanе pristalice stranaka Koalicije Zajedno. Protest je suštinski bio demokratski i patriotski bunt protiv režima. Podozrivi prema korumpiranoj i razjedinjenoj opoziciji, studenti su velikom delom bili mladi idealisti koji su buntom protiv očigledne nepravde želeli široke i opšte promene u zemlji.

Zahtevi studentskog protesta bili su jednostavni i izvodljivi. Za razliku od ranijih protesta koji su „bili realni i tražili nemoguće“ ili zahtevali demokratiju i mir u jednom narodu koji za prvo nije bio spreman, a na drugo nije imao dovoljan uticaj, studentski protest iz 1996. i 1997. organizovan je kako bi zaštitio nesumnjivu izbornu volju građana. Kada je rektor Beogradskog univerziteta Dragutin Veličković javno izvređao studente koji su učestvovali u protestu, zatražena je njegova i smena studenta prorektora Vojina Đurđevića.

Studentski protest tražio je priznanje demokratski izražene volje građana. Na svojoj strani imao je veliku većinu studenata i većinu osiromašenog naroda. Protiv sebe imao je jedan režim koji je vladao silom, bezobzirno, protiv interesa naroda, nasuprot vrlini, po cenu zločina, krađe i laži.

Do danas je u parlament ušlo šestoro članova rukovodstva Studentskog protesta 1996-1997. godine. Jedan funkcioner protesta postao je pomoćnik ministra, drugi je bio potpredsednik vlade, treći načelnik okruga.

Prilog za učenike – situacija 4 (varijanta IV stepen)

DRUŠTVO Vreme br. 434, 13. februar 1999.

O građanskoj neposlušnosti

Poniženi konduker

Ili kako vlast može da padne zbog markica u gradskom saobraćaju

(odlomci iz teksta)

Pojedinac nema samo dužnosti prema državi već i prema moralu, časti, sopstvenoj savesti, drugim licima i institucijama. On (pojedinaac ili grupa, pokret) dužan je da sledi zakone svoje države sve do trenutka kad ozbiljno počinje da sumnja u njihovu pravednost, legitimnost i validnost. Građanska neposlušnost ne podrazumeva stotine hiljada ljudi na ulicama. Bitnije je da pojedinci i grupe na svojim pre svega interesnim poljima ne odstupaju od zaštite svojih individualnih i grupnih prava.

Od pre nekoliko dana u Beogradu su na snagu stupili novi propisi o gradskom saobraćaju. Posebno zanimljiva rešenja vezana su za vreme važenja pretplatničke markice. Dakle, radnicima je dozvoljeno da se voze samo od ponedeljka do petka, odnosno kada idu da rade. Tokom vikenda i tokom praznika ima da sede kod kuće (a i šta će napolju kad kod kuće imaju venecuelanske serije od jutra do mraka), ili da koriste usluge privatnih prevoznika. Dakle, po novim shvatanjima, građanima ovoga grada simbolički su uskraćeni bioskopi, pozorišta, izleti, izlasci, bavljenje sportom, posete porodici i prijateljima i sva ostala zadovoljstva te vrste koja čovek obično praktikuje tokom vikenda i praznika, ili su, bolje rečeno, postali luksuz za koji treba platiti.

Studenti i omladina, međutim, mogu da se voze vikendom (oni valjda mogu da koriste gore navedena zadovoljstva), ali samo do ponoći. Od ponoći do

četiri ujutro (dakle u vreme kada se omladina koja je "izašla" obično vraća kući) ne mogu; ili mogu, ali po ceni od svega pet dinara. Ove mere su više nego opasne i mogu dovesti do krajnje neželjenih posledica, pre svega po konduktere.

Prošle noći vratio sam se kući autobusom GSP-a. Veliku većinu putnika činili su ljudi mlađi od dva-deset pet godina, i svi su se pozivali na svoje učeničke i studentske markice smatrajući da imaju legitimno pravo da se voze i noću. Ono što je bilo fascinantno, bio je osećaj jedinstva i uverenosti u pravednost svog postupka kod te spontano nastale grupe ljudi. Čini mi se da kondukter nije uspeo ni pet karata da naplati. Za pametnu vladu ovo bi bilo sasvim dovoljno da ukine ove neracionalne i ponižavajuće propise.

Miša Đurović,
istraživač Instituta za evropske studije

Prilozi za nastavnike

Elektronska građanska neposlušnost

Strategija i taktika elektronske građanske neposlušnosti ne smeju predstavljati misteriju za bilo koje aktiviste. One su iste kao i u tradicionalnoj građanskoj neposlušnosti. Elektronska građanska neposlušnost je nenasilna aktivnost po samoj svojoj prirodi pošto se strane u sukobu nikada fizički ne konfrontiraju. Kao i u građanskoj neposlušnosti, primarna taktika u elektronskoj građanskoj neposlušnosti jeste upad na posed i blokada. Izlazi, ulazi, provodnici i drugi ključni prostori moraju biti okupirani od strane opozicione snage da bi se izvršio pritisak na legalne institucije koje se bave nemoralnim ili kriminalnim aktivnostima. Blokiranje informatičkih prolaza analogno je blokiranju fizičkih lokacija. Međutim, elektronska blokada može dovesti do finansijskog pritiska do koga fizička blokada ne može dovesti, a može se koristiti i iznad lokalnog nivoa. Elektronska građanska neposlušnost jeste obnovljena građanska neposlušnost. Elektronska građanska neposlušnost je danas ono što je nekada bila građanska neposlušnost.

Aktivisti moraju znati da se elektronska građanska neposlušnost lako može zloupotrebiti. Mesta za remećenje moraju biti pažljivo odabrana. Kao što jedna aktivistička grupa ne bi blokirala ulaz u bolničku sobu za hitne slučajeve, elektronski aktivisti moraju izbegavati blokiranje pristupa elektronskom sajtu koji ima sličnu humanitarnu funkciju. Na primer, pretpostavimo da je meta farmaceutska kompanija koja zgrće profit. Mora se paziti da se ne blokiraju podaci koji kontrolišu proizvodnju i distribuciju lekova koji spasavaju živote (bez obzira na to koliki profit kompanija zgrće od ovih lekova). Umesto toga, ako se ovakva kompanija uzme kao meta, za aktiviste bi bilo pametnije da kao sajtove za zauzimanje izaberu banke podataka koje se bave istraživanjem ili ispitivanjem potrošnje. Zatvaranje

odeljenja za istraživanje i razvoj ili za marketing jedan je od najskupljih udaraca za bilo koju kompaniju. Blokiranje ovih podataka će dati grupi koja pruža otpor osnovu sa koje se može pogađati, bez nanošenja štete onima kojima lekovi zaista trebaju. Dalje, ukoliko se uslovi ne ispune, ili ako dođe do pokušaja da se podaci povrate, moralno ponašanje zahteva da podaci ne budu uništeni ili oštećeni. Konačno, bez obzira na iskušenje, ne napadajte pojedince iz kompanije elektronskim putem (elektronsko ubistvo) – ni direktore, ni menadžere, ni radnike. Ne brišite i ne zauzimajte njihove bankovne račune i ne uništavajte njihove kredite. Držite se napada na institucije. Napadi na pojedince zadovoljavaju samo potrebu za osvetom, bez ikakvih posledica po politiku korporacije ili vlade.

Prigovor savesti u Španiji

Kampanja za PSVT započela je prvo u Andaluziji (1983) i tada je bilo 17 prigovača/ica na vojne troškove, a od 1984. kampanja se vodi na nivou cele Španije, kada je bilo 97 prigovarača/ica. Otada je broj stalno rastao, ali nema sasvim pouzdanih podataka o tome jer ima dosta ljudi koji aktivno vrše PSVT, ali to ne saopštavaju pokretu za prigovor savesti na vojne troškove (Movimiento de objecion fiscal).

Prigovor savesti na vojne troškove (PSVT) predstavlja oblik građanske neposlušnosti kojim se, s jedne strane, teži poštovanju individualnog prava na prigovor savesti a, s druge, njime se postižu sledeći ciljevi socijalnog karaktera:

Progresivno smanjivanje do totalnog ukidanja vojnih troškova i u skladu s tim ukidanje vojske; preispitivanje sadašnjeg modela odbrane putem javnih debata; širenje antimilitarističkog pokreta otvaranjem novih načina učešća i borbi; saradnja sa drugim oblicima borbe koje brane pravo individua i pravedno društvo.

Kampanja za prigovor savesti na vojne troškove je aktivna, kolektivna, javna, nenasilna i politička.

Aktivna jer se ne mirimo sa pasivnom kuknjavom i čekanjem da drugi/e treba da izvedu preobražaj društva kom težimo. Našu političku volju i naše akciono delovanje ne prenosimo ni na jednu političku partiju ili predstavnika/cu.

Kolektivna jer ovu kampanju ostvarujemo zajedno sa drugim ženama i muškarcima koji su angažovani na istom ovom procesu neposlušnosti svakom obliku militarizacije društva, bilo u kasarnama, u školama, na radnim mestima, itd. To nisu pitanja koja se tiču svakog od nas kao pojedinca već nas pogađaju kao pokret.

Javna jer želimo da nas čuju, jer znamo da je lakše manipulirati društvom koje se ne čuje. Mi činimo javnom našu neposlušnost u porodici, na radnom mestu, u slobodnim aktivnostima, u svakodnevnom životu pokazujemo da se ne slažemo sa načinom na koji se troše sredstva iz naših poreza. Za ovu kampanju je izuzetno važan njen javni karakter jer nesaradnja sa vojskom ima smisao jedino ako smo spremni/e da tome damo javnu dimenziju i da to pretvorimo u instrument za obelodanjivanje nepravdi koje proizvodi vojska. Zato je od suštinskog značaja da sve osobe koje upražnjavaju PSVT to čine javno, da o tome govore i da o tome informišu grupe i pokrete koji se ovim bave.

Nenasilna jer polazi od etike poštovanja kako ciljeva, tako i sredstava. Za nas drugi nije neprijatelj. Smatramo da smo osnaženi/e svaki put kad neki sukob rešimo pozitivno.

Politička jer teži ukidanju vojski i svih zakona koji podstiču militarizaciju društva. Kampanja se rukovodi principima pravde i solidarnosti, na čemu bi trebalo da se zasnivaju institucije.

IV modul MEDIJI

NAZIV RADIONICE: Ekonomska propaganda u medijima – reklame

Autori/ke: Milka Mihailović, Nadežda Milovanović, Dragica Bogojević, Vesna Pešić, Miroljub Avdalo-
vić

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Povećanje znanja učenika/ca o mehanizmima delovanja propagandnih poruka
- Bolje razumevanje svrhe i uloge ekonomske propagande u medijima

Tematska celina – UVOD

Šta je EPP – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uvideli/e osnovnu ulogu propagandne poruke – reklame.

Opis aktivnosti: Učenici/ce daju asocijacije na reč EPP, nastavnik/ca sumira i ukratko učenicima/cama predstavlja ulogu ekonomsko-propagandnih poruka.

Tehnike rada: „moždana oluja“, grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, markeri

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Analiza reklame (slika proizvoda i apel) – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli osnovne elemente reklamne poruke – sliku proizvoda i apel.

Opis aktivnosti: Učenici/ce su podeljeni u male grupe. Svaka grupa dobija opis jedne od reklama, koju je nastavnik/ca ranije pripremio/la. Zadatak grupa je da odgovore na pitanja uz pomoć tabele (Prilog 1).

Učenici/ce izveštavaju, a nastavnik/ca daje osnovne informacije o delovanju reklamne slike o proizvodu koju neka osoba prima preko sadržaja reklamne poruke ili apela.

Tehnike rada: rad u malim grupama, prezentacija rada u malim grupama, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva: Prilog 1, papir, markeri

“Autoriteti” u reklamama i “prenos osećanja” – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su odredili/le značaj pojavljivanja poznatih ličnosti i mladih u reklamama.

Opis aktivnosti: Učenici/ce kroz diskusiju analiziraju značaj pojavljivanja poznatih ličnosti i uzora u reklamnim porukama, kao i uticaje koje takve poruke imaju na gledaoce. Nastavnik/ca podstiče i usmerava diskusiju.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Analiza reklama (istraživački zadatak) – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e na analitičko razmišljanje o reklamama.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca upućuje učenike/ce na mini istraživanje koje će obaviti kod kuće tako što će pratiti jedan blok reklama na TV (RTS, B92, Pink ili na nekoj drugoj televiziji). Njihov zadatak je da zabeleže i analiziraju:

- šta se reklamiralo u tom bloku
- ko reklamira (mladi, poznati...)
- sadržaj propagandne poruke ili apel
- da li postoji prenos osećanja i kako se to reklamom postiže.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce – instrukcija za domaći zadatak (Prilog 2)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1 – radni list za analizu reklama

Šta se reklamira (proizvod, usluga)		Ko učestvuje u reklamama				Sadržaj apela* (na šta poruka apeluje)
		Samo devojke	Samo mladići	Devojka/e i mladić/i	Ostali /stariji	
Primer: Nivea Q10		#				negovanost
1.						
* Primeri apela: lepota, privlačnost, seksepilnost, ženstvenost-muževnost, afektivna vezanost, uspešnost u ostvarivanju ljubavnih veza, poslovna uspešnost, sigurnost, udobnost, prestiž, porodični život, domaća atmosfera, negovanost, uspešno roditeljstvo...						

Prilog 2 (za nastavnika) – Šta je reklama i kako deluje?

REKLAMA je oglas ili spot objavljen u sredstvima javnog informisanja kojim se potrošači/ce podstiču na kupovinu određenih proizvoda ili korišćenje određenih usluga (*prema I. Klajnu i M. Šipki, 2006*)

Saopštenje koje propagandista upućuje određenoj ciljnoj grupi kako bi se obavila persuazivna uloga (ubeđivanje, nagovaranje, uveravanje) naziva se *propagandna poruka*. Sadržaj propagandne poruke naziva se *apel*. U apelu se povezuje ono što proizvod nudi sa onim što potrošač/ica želi ili mu/joj treba (ženstvenost, afektivna vezanost, seksepilnost, sigurnost, udobnost...), a može se postići slikom, rečju ili nekim drugim oblikom izražavanja. Pomoću reklame, potencijalni/a potrošač/ica stiče sliku o proizvodu, odnosno predstavu koju ima o nekom proizvodu ili niz asocijacija koje su stvorene o nekom proizvodu. Slika o proizvodu, pored saznanje, sadrži i emocionalnu komponentu, a može nastati i bez ikakvog neposrednog iskustva što se tog proizvoda tiče. Učestvovanjem poznatih, popularnih ličnosti u reklamama i osoba prijatnog izgleda postiže se prenos osećanja: fenomen da se

pozitivna (prijatna i topla) osećanja, koja u nama izazivaju ličnosti u reklamama, prenose i na proizvode koje oni koriste ili reklamiraju, pa se kod kupaca javlja želja da te proizvode imaju.

NAZIV RADIONICE: Medijski uzori mladih

Autori/ke: Milanka Antov, Miodrag Pavlović, Melita Randelović, Slađana Stojanović, Siniša Šegrt

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Razvijanje osećaja učenika da zapažaju i uočavaju načine na koje mediji utiču na formiranje uzora mladih
- Podsticanje učenika/ca na praćenje medijskih sadržaja u cilju analize poruka koje se mladim ljudima šalju putem medija

Tematska celina – UVOD

Vrednosti i uzori – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznati/e sa pojmom UZORA (preko vrednosnog sistema).

Opis aktivnosti: Učenici/ce izlistavaju svoje uzore, a potom daju objašnjenje zašto su im baš oni uzori (razlozi zbog kojih se ugledaju na njih). Nastavnik/ca beleži odgovore na pano, a u sumaciji daje određenje pojma *uzor* i naglašava da uzori promovišu određene vrednosti.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Ko su medijski uzori mladih? 25 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su odredili/e ličnosti koje su njihovi uzori.

Učenici/ce su prepoznali/e vrednosti koje njihovi uzori predstavljaju.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca podeli učenike/ce u male grupe dajući svakoj grupi po jedan obrazac (Prilog 1) koji oni popunjavaju. Zadatak učenika/

ca jeste da izdvoje ličnosti koje su u poslednja dva meseca zapazili na nekom televizijskom programu, u štampi ili na Internetu, da upišu njihova imena i odrede koje životne vrednosti ove ličnosti promovišu.

Posle izveštavanja, raspravlja se na nivou cele grupe:

- koje ličnosti su navedene (kojom profesijom se bave)
- koje su vrednosti koje one promovišu
- na koji način su te ličnosti predstavljene u medijima
- na koji način su istaknute vrednosti koje one promovišu ili su pojačano prikazane putem medija
- na koji način priroda (vrsta) medija utiče na formiranje ličnosti mladih.

Nastavnik/ca beleži ključne reči na pano.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: radni listovi za grupe učenika/ca (Prilog 1), pano, markeri

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Vrednosti koje promovišu medijski uzori mladih – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su sastavili/e liste vrednosti koje promovišu uzori mladih putem medija.

Učenici/ce su motivisani/e za samostalno istraživanje o vrednostima koje se nude putem sredstava javnog informisanja.

Opis aktivnosti: Na osnovu diskusije, nastavnik/ca sumira rezultate rada; zatim učenici/ce dobijaju istraživačke zadatke koje rade u parovima (zadaci su definisani u Prilogu 2)

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, radni materijal za izradu domaćeg istraživačkog zadatka (Prilog 2)

MATERIJALI

Prilog 1

Izdvojte ličnosti koje ste u poslednja dva meseca zapazili na nekom televizijskom programu, u štampi ili na Internetu i upišite njihova imena u tabeli.

Odredite životne vrednosti koje ove ličnosti promovišu.

Ustanovite na koji način su te vrednosti istaknute ili pojačano plasirane putem medija.

Pripremite se da kažete na koji način priroda (vrsta) medija utiče na formiranje ličnosti koje su uzor mladima.

	Sport	Nauka i umetnost	Estrada
Štampa			
TV			
Internet			

Prilog 2 – Istraživački domaći zadatak

1. Izaberite ličnost iz sveta sporta, estrade ili iz oblasti nauke i umetnosti.

2. U beleškama, prpratite: koliko se puta ličnost u toku pet dana pojavila u datom mediju, kojim povodom se o njoj govorilo (pisalo), na koji način je predstavljena (putem teksta, putem fotografije, kombinovano, putem zvučnog ili video zapisa, intervju, beleške, vesti, reportaže, pozitivno, negativno, upadljivo, nenametljivo, skandalistički i senzacionalistički, skromno, subjektivno, objektivno, obimno, umereno, vrlo površno), koje vrednosti su tom medijskom pojavom ličnosti u konkretnom mediju promovisane.

3. Pripremite se da uz pomoć načinjenih beležaka usmeno referišete o sledećim sadržajima:

- O ličnosti (ko, šta, čime se bavi... kratka biografija)
- Vrednosti koje ta ličnost kao uzor promoviše
- Način predstavljanja te ličnosti u medijima (Internet, televizija i štampa)

4. Izdvojite ključne vrednosti koje se pojavljivanjem ove ličnosti u medijima promovišu i pripremite se da o njima kažete svoj stav na času, u razgovoru sa drugim radnim grupama/parovima i sa nastavnikom/com.

NAZIV RADIONICE:

Nasilje u medijima i mladi

Autori/ke: Zdenka Vojnić-Tunić, Stamenka Sudar, Miljana Kitanović, Mirjana Mihailović, Dušica Dorđević, Dragana Đurić

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Bolje razumevanje uticaja nasilnih sadržaja u medijima na ponašanje mladih
- Razvijanje kritičkog odnosa prema nasilju u medijima

Tematska celina – UVOD

Primeri nasilja u medijima – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili najčešće vrste nasilja u medijima.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca podstiče učenike/ce da se prisete primera nasilja prikazanog u medijima, a potom njihove odgovore grupiše na zajedničkom panou.

Tehnike rada: „moždana oluja“, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Priprema za debatu – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e različite uticaje nasilnih sadržaja u medijima na mlade.

Opis aktivnosti: Učenici/ce prorađuju argumente *Za/Protiv* nasilja u medijima i navode vrste medija u kojima se nasilje najviše plasira.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papiri, flomasteri, Prilog 1 –rezultati istraživanja

Mediji (ne)doprinose nasilnom ponašanju mladih (debata) – 20 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razmotrili/e uticaj medija na razvoj nasilničkog ponašanja kod mladih.

Opis aktivnosti: realizacija debate na temu *Mediji doprinose nasilnom ponašanju mladih / Mediji ne doprinose nasilnom ponašanju mladih*

Tehnike rada: debata

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Sumiranje i instrukcija za domaći zadatak – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e povezanost vrednosti koje mediji plasiraju i nasilnog ponašanja mladih.

Opis aktivnosti: Učenici/ce izlaze iz uloga koje su imali u debati, pa razgovaraju o toku debate i temi; nastavnik/ca usmerava razgovor i daje završnu reč. Na kraju časa učenici/ce dobijaju istraživačke zadatke (Prilog 2).

Tehnike rada:

grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 2

MATERIJALI

Prilog 1 – Materijal za rad u grupama

Dosadašnja istraživanja o uticajima medijskog nasilja na decu i omladinu

Primer istraživanja 1

Između 1920. i 1930. naučnici počinju da se bave tim problemom, jer su od tog doba deca počimala samostalno da gledaju filmove bez roditelja

ljskog nadzora. Roditelji se pitaju kakav uticaj imaju filmovi na ponašanje njihove dece. Herbert Blumer u studiji *Filmovi i ponašanje* (1933) zaključuje da filmovi utiču na to kako deca vide svet oko sebe i zato kopiraju ponašanja koja su videla u filmovima. Albert Bandura je 1960. proučavao kako gledano nasilje deluje na ponašanje dece. To se događalo u doba kad je javnost bila zabrinuta da će nasilni sadržaji na televiziji stvoriti generaciju mladih delikvenata. Njegovo istraživanje ipak nije moglo do kraja da objasni povezanost gledanja nasilnog ponašanja na filmu i televiziji i ponašanja u stvarnom životu. Osim toga, prema istraživanju, nisu sva deca počela da se ponašaju agresivno gledajući nasilje. Robert Liebert i Robert Baron (*Televizijsko i socijalno ponašanje*, 1971) istraživali su kako gledanje nasilja utiskuje u svest nasilno ponašanje. Posmatrali su koliko su deca prihvatala agresiju posle gledanja scena nasilja. Posle gledanja nasilja, deci su ponuđene dve mogućnosti: da pomognu, ili da povrede. Mnogi su posle projekcije odabrali odgovor *povrediti*. Dakle, prihvatili su agresiju kao normu. No, celokupan problem se ne svodi samo na oponašanje nasilja. Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog veka sve češće se iznose pretpostavke o uticajima nasilja u masovnim medijima.

Primer istraživanja 2

L. Rowell Huesmann i L. David Eron istraživali su uticaje posredovanog nasilja na decu u više država. Došli su do saznanja o vezi između gledanog nasilja i agresivnog ponašanja i dečaka i devojčica. U njihovom istraživanju prvi put se jasnije govori i o pojavi nasilja kod ženskog pola. Oni, zatim, otkrivaju kako dečji stavovi o agresiji mogu doživeti i pozitivne promene ako o tome roditelji s njima razgovaraju, komentarišu viđeno.

Edward Tulving i Ernst Thompson 1982. proučavaju proces kako se nasilne slike kodiraju u dečje umove. Zaključuju da deca mogu da sačuvaju nasilne prizore dok ne dođe do slične situacije i da tada mogu aktivirati viđena ponašanja. David Eron je pratio grupu mladih ljudi starosti 22 godine i otkrio da su oni koji su gledali televiziju s osam godina više skloni da posle, u tridesetim godinama života, počine zločine, da kod njih postoji veća sklonost agresiji, opijanju, da više kažnjavaju svoju decu i mnogo su stroži od ostalih roditelja. Tim istraživanjem ukazano je na činjenicu kako su posledice gledanog nasilja dugoročne. Walter Benson istražio je delovanje nasilja na grupi mladih ljudi u Londonu, uzrasta između trinaest i šesnaest godina. Podelio ih je u grupe, na one koji vole nasilje na ekranu i one koji takve scene ne vole. Posle dve godine ustanovio je da su nasilju skloni mladići počinili dosta nasilnih dela, čak 49 odsto više od onih koji su već pre pokazali otpor svakom obliku nasilja.

Primer istraživanja 3

Laboratorijske studije Ronalda Salbyja, stručnjaka za medijsko nasilje, potvrđuju da medijsko nasilje ima uticaj na buduću agresivnost. Kod neke dece, ustanovio je taj naučnik, nasilno ponašanje javlja se odmah posle gledanja neke emisije u kojoj je prikazan agresivni čin. U američkoj nacionalnoj televizijskoj studiji o nasilju Mediascopia iz 1992. utvrđeno je da je nasilje često nagrađeno i da to ima negativne posledice. Od svih nasilnih scena na američkoj televiziji koje su prikazane u vreme istraživanja, u 73 odsto slučajeva prestupnici izlaze nekažnjeni. Time se kaže da su poruke koje medijsko nasilje šalje možda štetnije od prikazanog nasilja. Salby kao ilustraciju navodi sledeću priču: dečak saznaje za smrt oca svoga druga. Pita ko ga je ubio.

Salby tvrdi da je takvo pitanje moglo uslediti samo stoga što je zbog televizije i filma nasilje postalo normalan način smrti, umiranja. On tvrdi da se pri tom nasilje i opravdava. "Dobri momci" gotovo su uvek nekažnjeni za svoja nasilnička dela, a ratni filmovi nasilje opravdavaju, kako on kaže, kao junački čin. Naučnik ujedno osuđuje kombinaciju komičnosti i nasilja smatrajući da i to ima negativan uticaj na ponašanje mladih.

Primer istraživanja 4

Salby se bavio i pitanjem koji su to mladi ljudi koji su najpodložniji uticaju medijskog nasilja. O tome uglavnom odlučuju tri činioca, tvrdi on, koji ujedno mogu biti faktor predviđanja: - poistovećivanje s jednim od likova (kako su u medijima najčešće agresori muškarci, a žene žrtve, dečaci će odgovoriti agresijom, a devojčice strahom); - tumačenje po kojem je ono što je prikazano realistično, a time i bitno u njihovim ličnim životima (medijsko nasilje više utiče na decu koja doživljavaju nasilje u svom okruženju); - lično maštanje o likovima iz filma ili programu koji sadrži nasilne prizore. (Dnevno proživljavanje scena nasilja povećava njihov uticaj na dete. Salby kaže kako je, za razliku od televizije, na primer, u Šekspirovim tragedijama nasilje prikazano realistično, s patničkim i tragičnim ishodom, dok je takva obrada teme u svega oko 4 odsto programa.) Međutim, Salby iznosi da većina mlade populacije ne postaje nasilna gledajući televizijsko ili filmsko nasilje. Prema njegovom mišljenju, postoje četiri bitne posledice medijskog nasilja:

1. učinak agresivnosti – mediji podstiču nasilno ponašanje
2. učinak žrtve – povećanje osećaja straha
3. učinak nevinog posmatrača – dovodi do ravnodušnosti, prihvatanja nasilja kao nečega normalnog

4. učinak apetita – stvara se želja za što učestalijim gledanjem prizora nasilja.

Primer istraživanja 5

Nacionalni institut za mentalno zdravlje (National Institute of Mental Health, SAD) još je 1982. u svojim istraživanjima naglasio povezanost učestalog gledanja televizijskog nasilja i ponašanja dece u društvenoj zajednici. Istraživanje je dovelo do ovih zaključaka:

- deca moraju postati manje osetljiva na bol i patnje drugih;
- deca postaju uplašeni;
- postoji veća mogućnost da postanu agresivna i nasilna.

Prema mišljenju stručnjaka tog instituta, izlaganje medijskom nasilju dovodi decu u situaciju da gledaju nasilje kao normalan odgovor na stres, odnosno kao na prihvatljivo sredstvo za rešavanje sukoba. Istraživači tog instituta smatraju da mnogi medijski proizvodi koji redovno prikazuju nasilje takođe promovišu nude i igrčke temeljene na nasilju, čime podstiču decu da oponašaju i ponavljaju u igri ponašanje viđeno na televiziji ili u filmovima. Oni tvrde da su deca koja posmatraju nasilne načine rešavanja problema u medijima više sklona da isto primene i u svojim igrama, odnosno da u stvarnom životu i okruženju primene takve načine ponašanja.

Primer istraživanja 6

Marina Krcmar potkraj devedesetih godina prošlog veka napisala je studiju o tome kako se interpretiraju nasilni prizori na televiziji i u filmu. Uzorak je rađen na 191 detetu iz tri osnovne škole, jednakog broja dečaka i devojčica. Deca su prvo pogledala tri filma koji su ranije bili prikazani na

televiziji. U jednom su bili prikazani motiv i posledice agresivnog ponašanja, u drugom se video samo motiv, bez posledica, a treća je grupa gledala odlomak iz filma koji je prikazivao samo posledice. Posle gledanja, deca su dobila upitnik s nizom pitanja, trebalo je odabrati agresivan ili neagresivan kraj priče filma, objasniti opravdanost nasilnog čina i drugo.

Ne opisujući detaljno istraživanje, pogledajmo zaključke do kojih je došla Marina Krcmar – porodična komunikacija i te kako ima udela u povezivanju televizijskog gledanja i njegove interpretacije. Ona smatra da interpretacija televizijskih prizora utiče na decu. Rezultati njenog istraživanja pokazuju da televizijsko nasilje ne mora da utiče na decu da se posle gledanja nasilnih scena ponašaju agresivno. Stoga razgovor s roditeljima posle neke odgledane emisije ili filma, objašnjavanje viđenog, sasvim sigurno može imati znatan učinak na to kako televizija utiče na decu.

Primer istraživanja 7

Jasno je da nasilje koje dolazi s televizije ili iz filмова ne utiče na svako dete jednako, ali smatra se da svakako ima uticaja ako se mnogo vremena provede uz ekran, a zanemare se neke druge, korisnije stvari ili druženje s drugima.

Naučnici, poput Feshbacha, govore o medijskom nasilju kao katarzi. Naime, on smatra da nasilje na televiziji omogućava pražnjenje agresivnog naboja i tako znatno smanjuje nasilnost u čovekovom ponašanju. Emisije i filmovi preplavljeni nasiljem, prema toj tezi, obavljaju nužnu društvenu ulogu: mladima omogućavaju bezopasan odušak agresivnom nagonu, omogućavaju im da ublaže potisnutu agresiju. Zastupnici teze o katarzi ističu kako je savremeni način života pun nemira, teskobe i emocionalne napetosti, čega bi se, gledanjem nasilnih scena, trebalo

osloboditi, jer one terapijski deluju na gledaoca.

Prilog 2 – Instrukcija za istraživačke zadatke

Učenici/ce po parovima ili malim grupama (zavisno od veličine grupe za GV) dobijaju oblast koju prate:

- Novine za mlade
- Dnevne novine
- TV informativni program
- TV reklame
- Igrice
- Internet

Zadaci za svaku malu grupu: U roku od sedam dana beleže sve primere nasilja u odgovarajućoj vrsti programa:

- za svaki primer daju svoje mišljenje – da li utiče na podsticanje nasilja kod mladih ili ne
- svaki primer nasilja u medijima, koji su naveli, analiziraju da li je u kategoriji "bezrazložno prikazivanje nasilja" ili scene nasilja imaju svoje opravdanje i koje
- izveštaj koji pripremaju je **kvantitativan** (broj primera koji prepoznaju) i **kvalitativan** (argumentovano tumačenje na koji način će taj prilog delovati na mlade gledaoce, procena da li postoji opravdan razlog za prikazivanje scene nasilja).

NAZIV RADIONICE:

Deca u medijima

Autori/ke: Katarina Gluvić, Uroš Ilić, Jasmina Đurić, Slobodan Pavlović, Julija Grujić-Simeunović, Mirjana Sremčević

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Uočavanje položaja dece u medijima, posebno na TV
- Povećanje osetljivosti za prepoznavanje manipulacije decom u medijima

Tematska celina – UVOD

Kako informacije stižu do nas? – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su naveli/e najčešće razloge praćenja medijskih sadržaja.

Opis aktivnosti: Učenici/ce navode medije koje prate: televizija, novine (štampani mediji), Internet i zašto im je važno da ih prate/koriste. Nastavnik/ca beleži na pano medije i pored njih razloge koje učenici/ce navode.

Tehnike rada: “moždana oluja”

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: tabla/hamer (za beleženje stepena zainteresovanosti za nastup i vrstu nastupa – programa)

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Zastupljenost dece u medijima – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali/e situacije medijskog manipulisanja decom.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca navodi učenike/ce na razmišljanje o reklamama i emisijama u kojima se pojavljuju deca, učenici/ce navode primere. Pita ih

koliko su oni sami zainteresovani/e da nastupe u medijima, i u kojim programima bi učestvovali/e.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

tabla/hamer

Položaj dece u medijima – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e razliku između pravog učešća dece u medijima i manipulacije decom u medijima.

Opis aktivnosti: Učenici/ce navode što više emisija na TV u kojima učestvuju deca i mladi, nastavnik/ca beleži na pano (nastavnik/ca može da im pomogne tako što ih podseća na informativni zabavni, sportski, obrazovni program i reklame).

Učenici/ce zatim rade u malim grupama; svaka grupa ima zadatak da odabere i analizira učešće dece u jednoj od nabrojanih TV emisija (Prilog 1), da je analizira i da da svoje mišljenje da li se radi o pravom učešću, ili manipulaciji i dekoraciji (mogu da se posluže prilogom iz radionice “Lestvica participacije”).

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1

Kako se deca predstavljaju u medijima – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli suštinu različitih oblika učešća dece u medijima.

Opis aktivnosti: Grupe izveštavaju, nastavnik/ca beleži na unapred pripremljenom panou različite oblike učešća dece u medijima, potom razgovaraju: na osnovu kojih kriterijuma su procenili da je nešto pravo učešće, a nešto dekoracija, manipulacija ili čak zloupotreba dece.

Tehnike rada: prezentacija rada u malim grupama, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: prilog za učenike – “lična karta” deteta u našim medijima

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Sumiranje i uvod u sledeći čas – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e na kritički odnos prema učešću dece i mladih na TV i u drugim medijima.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca sažima rezultate razgovora sa časa; zatim učenici/ce dobijaju zadatak da do narednog časa prate TV emisije i uoče onu koja je primer pravog učešća dece/mladih, a zatim da to i dokažu. Izveštavaće na narednom času.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1

Primer 1 – TV Pink, SVET PLUS, 8. IV 2001.

Voditeljka najavljuje prilog o takmičenju za Najpitu Slatke tajne, ali naglašava: a) da su pite slane i b) da ne bismo bili ljudi kad to ne bismo povezali s humanitarnom akcijom, pa saopštava da su divni rezultati velikog truda dobrih domaćica poklonjeni ustanovi Dečje selo u Sremskoj Kamenici (ne objašnjava o kakvoj je ustanovi reč, ali gledalac shvata da to mora imati neke veze sa decom). Počinje prilog koji traje oko tri minuta, sve vreme uz muziku Krkenzi kikiriki u izvođenju grupe Rokeri s Moravu. Na ekranu se, najveći deo vremena, prikazuju stolovi puni đakonija, ispresecani kadrovima žena koje sede oko stolova, i muškaraca koji obilaze stolove i nešto beleže, zatim jedu i najzad proglašavaju pobednicu i dve pratilje. Na samom

kraju priloga, u svega nekoliko sekundi, bez krupnih planova, vidi se nekoliko (5-6) dece, uzrasta oko 7-8 godina, kako stoje među odraslima pored jednog od stolova, ne dodirujući hranu.

Primer 2 – TVPink, Zabranjeno spavanje popodne, 8. IV 2001.

Razgovor sa pevačicom, uz prisustvo njene ćerke (reklo bi se starijeg predškolskog uzrasta). Dok voditelj razgovara s pevačicom na jednom dvosedu, na drugom voditeljka sedi sa devojčicom. Voditelj i pevačica razgovaraju o njenoj karijeri, planovima i o tome šta se piše i priča o njoj. Tok razgovora, na intervenciju voditeljke, nekoliko puta nakratko skreće na devojčicu i uglavnom se svodi na komentare o tome kako je obučena, kako ima šareno ofarbane nokte i na pitanja o tome da li i ona voli da peva. Devojčica je znatan deo vremena u kadru, a i kad nije, uglavnom se čuje kako nešto govori voditeljki. Povremeno se obraća majci i pokušava da se uključi u razgovor, što se uglavnom zanemaruje. Dva puta devojčica jasno kaže kako bi htela da nešto otpeva i prilazi majci da joj nešto šapne, što ona odbija i kaže da će to moći kasnije. Kada devojčica po drugi put saopšti da želi da peva, voditelj kaže da će najpre da puste spot dok se ona spremi za pevanje. Posle spota, u studiju se nalaze drugi gosti.

Primer 3 – TV Pink, Zabranjeno spavanje popodne, 8. IV 2001.

Imitator Karamela imitira pevačicu Alku Vuicu pevajući parodiju na jugonostalgičarsku temu, sa perikom i kapom s crvenom zvezdom na glavi. Na maloj sceni u studiju stoji manja grupa dece oko velike Titove slike. Deci su oko vrata crvene pionirske marame, u rukama papirne zastavice s petokrakom kojima sve vreme mlitavo mašu gledajući u pevačicu ili lutajući pogledima po studiju.

V modul SOCIJALNA POLITIKA

NAZIV RADIONICE:

Lokalna socijalna politika za mlade - aktivno
učesće srednjoškolaca

Autori/ke: Milanka Antov, Miodrag Pavlović, Melita Randelović, Slađana Stojanović, Slaviša Ševrt

CILJ(EVI) RADIONICE

- Razvijanje i negovanje svesti učenika/ca o važnost i mogućnostima angažovanja mladih ljudi u lokalnoj zajednici
- Podsticanje učenika/ca na aktivno uključivanje u rešavanje problema u lokalnoj zajednici kroz organizovanje konkretnih akcija

Tematska celina – UVOD

Lokalna zajednica i mladi – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e pojam lokalne zajednice i procenili/e uključenost mladih u život lokalne zajednice.

Opis aktivnosti: “Mogu-ne mogu...” Jedan/na učenik/ca treba da izrazi jednu svoju potrebu koju može da ispuni u svom mestu, a drugi/a jednu potrebu koju ne može, i tako ukруг.

Primer: “Na Ubu mogu da pohađam srednju školu” – “Na Ubu ne mogu da idem u pozorište”...

Nastavnik/ca uvodi pojam lokalne zajednice i naglašava da bi se neke od potreba koje su naveli kao “Ne mogu” ipak mogle ostvariti ukoliko bi mladi bili više uključeni u zadovoljavanje sopstvenih potreba.

Tehnike rada: tematski vođen dijalog, grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Uočavanje potreba mladih u lokalnoj
zajednici – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su naveli probleme mladih u svojoj lokalnoj zajednici.

Opis aktivnosti: Učenici/ce analiziraju probleme mladih u našem mestu /lokalnoj zajednici (jedan stiker – jedan problem); grupisanje problema i definisanje liste potreba mladih.

Tehnike rada: individualni rad učenika/ca, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: stikeri

Bitni i hitni problemi mladih – 15 minuta

Očekivani ishodi: Učenici/ce su odredili/e najvažnije probleme mladih u lokalnoj zajednici.

Opis aktivnosti: Sa liste potreba nabrojanih u prethodnom koraku, učenici/ce izdvajaju najvažnije, prema kriterijumima: **važnost problema i hitnost rešavanja problema**. Problemi se biraju tako što se svaki/a učenik/ca opredeli za dva problema, potom se sabere glasovi i načini rang-lista problema.

U zavisnosti od veličine grupe (odeljenja), treba izdvojiti onoliko problema koliko će biti malih grupa za rad.

Izgled panoa za izbor problema

	Važno/bitno	Manje važno
Hitno		
Nije hitno		

Tehnike rada: individualni rad učenika/ca

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, flomasteri, stikeri

Mapiranje i analiza partnera u lokalnoj zajednici – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali mogućnu podršku u rešavanju problema.

Opis aktivnosti: Svaka grupa radi na jednom problemu; rad je usmeren na uočavanje i izdvajanje mogućih partnera u lokalnoj zajednici (zainteresovanih pojedinaca/ki, grupa, institucija) uz čiju pomoć i podršku mogu rešiti problem kroz sledeće kriterijume u analiziranju: procenu zainteresovanosti partnera za rešavanje problema, kolika je moć partnera (materijalna, politička...) da utiče na rešavanje problema.

Tehnike rada: rad u malim grupama, „izložba“ rezultata rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, flomasteri, stikeri

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Istraživačku zadatak za domaći rad – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e zadatak i motivisani su za njegovo izvršenje.

Opis aktivnosti: Objašnjavanje sadržaja istraživačkog zadatka – upućivanje, instrukcija i motivisanje učenika/ca da obave zadatak.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: radni materijal za istraživački domaći zadatak učenika/ca (Prilog 1)

MATERIJALI

Prilog 1

PARTNERI U LOKALNOJ ZAJEDNICI

PARTNER:

Smernice za razgovor sa partnerom:

LJUDSKI RESURSI	
MATERIJALNE MOGUĆNOSTI	
IDEJE ZA AKCIONI PLAN	

NAZIV RADIONICE:

Učešće porodice u radu srednje škole – mogućnosti i izazovi

Autori/ke: Milka Mihailović, Nadežda Milovanović, Dragica Bogojević, Vesna Pešić, Miroljub Avdalo-
vić

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Uočavanje značaja saradnje porodice i škole u cilju stvaranja uslova za kvalitetan školski život
- Unapređenje nivoa svesti učenika/ca o značaju saradnje porodice i škole kroz različite oblike učešća roditelja u školskom životu.

Tematska celina – UVOD

Porodica i škola – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e na razmišljanje o različitim mogućnostima saradnje porodice i škole.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca uvodi učenike/ce u temu saradnje porodice i škole kroz primer učestvovanja roditelja u ostvarivanju delova plana i programa:

Primer – Na času odeljenjske zajednice tema je bila sida. Jedna učenica je rekla: "Moja mama je lekar i mogla bi da nam održi predavanje..."

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Saradnja porodice i škole – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su naveli različite načine saradnje roditelja i škole.

Opis aktivnosti: Učenici/ce u malim grupama navode na panou primere moguće saradnje porodice i škole u nastavnim i vannastavnim aktivnostima i potom ih prezentuju.

Tehnike rada: rad u malim grupama, prezentacija rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papir, pano

Izgled panoa		
Školske aktivnosti		Vanškolske aktivnosti
Nastavne	Vannastavne	
primeri saradnje		

Oblici učestvovanja roditelja u školi – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznat/e sa zakonodavnim okvirom saradnje porodice i škole.

Opis aktivnosti: Učenici/ce se upoznaju sa delovima Zakona o srednjoj školi kojim je predviđeno učešće roditelja kroz Savet roditelja i Školski odbor.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 2 - Struktura i nadležnosti Školskog odbora i Saveta roditelja

Učestvovanje roditelja u radu škole: mogućnosti i izazovi – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e moguće prednosti i poteškoće u ostvarivanju saradnje škole i roditelja.

Opis aktivnosti: Učenici/ce izlistavaju najpre prednosti (dobiti), a potom prepreke koje se javljaju u ostvarivanju saradnje porodice i škole, onako kako ih oni vide. Nastavnik /ca beleži na pano, a zatim se o prednostima i preprekama kratko razgovara.

Tehnike rada: „moždana oluja“, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Pitamo roditelje (istraživački zadatak) – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e na istraživanje potreba i motivisanosti roditelja za saradnju porodice i škole

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca kaže da su učenici/ce izrazili/e svoje viđenje saradnje porodice i škole; kako bismo saznali šta roditelji misle o tome, potrebno je da pitamo roditelje. Zadatak učenika/ca

je da razgovaraju s roditeljima (i svojim, i roditeljima drugih učenika/ca) i zabeleže njihove odgovore. Na narednom času će se obrađivati dobijeni podaci.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: list sa pitanjima za intervju (Prilog 1)

MATERIJALI

Prilog 1 – Instrukcija za istraživački rad

Pitanja za intervju s roditeljima:

- Kako ocenjujete kvalitet saradnje između škole koju pohađa vaše dete i vas kao roditelja? Šta za-
visi od škole, a šta od roditelja?
- U čemu ste spremni da učestvujete kad je u pitanju škola? U rešavanje kojih problema biste se aktivno uključili i dali svoj doprinos?
- Da li biste prihvatili neki vid edukacije od strane škole? Koje teme vas posebno zanimaju?
- Da li vas brine neka pojava koja ima veze sa decom, a o kojoj biste voleli da se razgovara u školi?
- Šta mislite o samoorganizovanju roditelja radi preduzimanja određenih akcija vezanih za unapređivanje života i rada škole? Šta vidite kao mogućnosti, prednosti takve aktivnosti, a šta kao prepreke?

Prilog 2 - Struktura i nadležnosti Školskog odbora i Saveta roditelja (preuzeto sa www.mps.sr.gov.yu/upload/dokumenti/zakon)

ŠKOLSKI ODBOR

Sastav i imenovanje organa upravljanja

Član 53.

Organ upravljanja ima devet članova, uključujući i predsednika.

Članove organa upravljanja ustanove imenuje i razrešava skupština jedinice lokalne samouprave, a predsednika biraju članovi većinom glasova od ukupnog broja članova organa upravljanja.

Organ upravljanja ustanove čine po tri predstavnika zaposlenih, roditelja i jedinice lokalne samouprave.

Školski odbor osnovne škole za obrazovanje odraslih ima sedam članova, uključujući i predsednika, od kojih tri iz reda zaposlenih i četiri predstavnika jedinice lokalne samouprave.

Za srednje škole od posebnog interesa za Republiku i unikatne škole, Ministarstvo predlaže skupštini jedinice lokalne samouprave tri istaknuta predstavnika privredne komore, udruženja poslodavaca, nacionalne službe za zapošljavanje, sindikata i drugih zainteresovanih za rad škole (u daljem tekstu: socijalni partneri).

Školski odbor srednje škole za obrazovanje odraslih ima devet članova, uključujući i predsednika, i to po tri predstavnika zaposlenih, socijalnih partnera i jedinice lokalne samouprave.

Članove organa upravljanja iz reda zaposlenih predlaže vaspitno-obrazovno, odnosno nastavničko veće, a iz reda roditelja - savet roditelja, tajnim izjašnjavanjem.

Za člana organa upravljanja ne može da bude predloženo ni imenovano lice koje bi moglo da zastupa interese više struktura, lice čiji su poslovi, dužnost ili funkcija nespojivi sa obavljanjem poslova u organu upravljanja, kao i lice koje je već imenovano za člana organa upravljanja druge ustanove.

Skupština jedinice lokalne samouprave odlučuje o predlogu ovlašćenog predlagača.

Ako ovlašćeni predlagač ne sprovede postupak u skladu sa Zakonom, ili predloži kandidata suprotno odredbama Zakona, skupština jedinice lokalne samouprave određuje rok za usklađivanje sa Zakonom.

Ako ovlašćeni predlagač ni u datom roku ne postupi u skladu sa Zakonom, skupština jedinice lokalne samouprave imenovaće članove organa upravljanja bez **predloga** ovlašćenog predlagača.

Mandat organa upravljanja

Član 54.

Članovi organa upravljanja imenuju se na četiri godine.

Postupak za imenovanje članova organa upravljanja pokreće se najkasnije dva meseca pre isteka mandata prethodno imenovanim članovima organa upravljanja.

Skupština jedinice lokalne samouprave razrešiće, pre isteka mandata, pojedine članove, uključujući i predsednika ili organ upravljanja ustanove, na lični zahtev člana i ako:

- organ upravljanja donosi nezakonite odluke;
- član organa upravljanja neopravdanim odsustvovanjima ili nesavesnim radom onemogućava rad organa upravljanja;
- u postupku preispitavanja akta o imenovanju utvrdi nepravilnosti;

- ovlašćeni predlagatelj pokrene inicijativu za razrešenje člana organa upravljanja zbog prestanka osnova po kojem je imenovan u organ upravljanja;
- nastupi uslov iz člana 53. stav 8. ovog zakona.

Kada se utvrde nepravilnosti u postupku imenovanja, odnosno razrešenja organa upravljanja, skupština jedinice lokalne samouprave dužna je da odmah pokrene postupak za preispitivanje akta o imenovanju.

SAVET RODITELJA

Član 57.

Ustanova ima savet roditelja, osim škole za obrazovanje odraslih.

Savet roditelja dečjeg vrtića ima najmanje 15 članova, u skladu sa statutom.

Savet roditelja škole čini po jedan predstavnik roditelja učenika svakog odeljenja.

Savet roditelja:

- predlaže predstavnike roditelja dece, odnosno učenika u organ upravljanja;
- predlaže mere za osiguranje kvaliteta i unapređivanje obrazovno-vaspitnog rada;
- učestvuje u postupku predlaganja izbornih predmeta;
- razmatra namenu korišćenja sredstava ostvarenih radom učeničke zadruge, od proširene delatnosti škole, od donacija i sredstava roditelja;
- razmatra uslove za rad ustanove;
- učestvuje u postupku propisivanja mera iz člana 44 ovog zakona;
- daje saglasnost na program i organizovanje ek-skurzije, odnosno programe nastave u prirodi i razmatra izveštaj o njihovom ostvarivanju;
- razmatra i druga pitanja utvrđena statutom.

Savet roditelja svoje predloge, pitanja i stavove upućuje organu upravljanja, direktoru i stručnim organima ustanove.

Način izbora saveta roditelja ustanove uređuje se statutom ustanove, a rad poslovnikom saveta.

NAZIV RADIONICE:

Volonterske aktivnosti u lokalnoj zajednici

Autori/ke: Jasmina Đurić, Uroš Ilić, Mirjana Sremčević, Katarina Gluvić, Julija Grujić-Simeunović, Slobodan Pavlović

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Povećanje motivisanosti učenika/ca za učestvovanje u volonterskim aktivnostima u lokalnoj zajednici
- Razvijanje vrednosti humanizma i filantropije kod učenika/ca

Tematska celina – UVOD

Pojam *volonter* – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su upoznati/e sa značenjem pojmova *volonter* i *volonterski rad*.

Opis aktivnosti: Učenici/ce kažu na šta ih asocira reč *volonter*. Potom nastavnik/ca uvodi određenje pojmova *volonter* i *volonterski rad*

Tehnike rada: „moždana oluja“, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: tabla/ha-mer, flomasteri

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Kome možemo pomoći? – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali/e grupe u lokalnoj zajednici kojima treba pomoći.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca podstiče učenike/ce uz pomoć pitanja: Setite se grupa ili pojedinca kojima je potrebna pomoć drugih kako bi zadovoljili važne potrebe kao što su: nabavka hrane, novina; pomoć u kući; izlazak u šetnju; čitanje... (stariji, bolesni –

koji žive sami...). Nastavnik/ca beleži odgovore na pano. Zatim podstiče razgovor pitanjima: Zašto je važno da se tim grupama/pojedincima pruži pomoć? U kakvom odnosu stoje „nemoć“ i „ljudsko dostojanstvo“?

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, flomasteri

Kako možemo pomoći? – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su utvrdili/e različite načine na koje je moguće pomoći određenim grupama.

Opis aktivnosti: Učenici/ce u malim grupama odaberu jednu od navedenih grupa koja ima „posebne potrebe“ i iznose ideje za dobrovoljno pružanje pomoći. Nastavnik/ca daje Prilog 1 *Šta sve spada u domen usluga kućne nege i pomoći u kući*.

Tehnike rada: rad u malim grupama, „izložba“ rezultata rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papir/markeri, Prilog 1

Volonterizam u lokalnoj sredini – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali/e oblike volonterskog rada u lokalnoj zajednici.

Opis aktivnosti: Analiza primera dobre prakse.

- Da li u našoj lokalnoj zajednici postoji volonterski rad i ko ga organizuje, ko mobilize volontere/ke (verske zajednice, humanitarne organizacije, nevladine organizacije, lokalne javne službe i ustanove...)?
- Šta rade volonteri/ke u vašoj lokalnoj zajednici?

- Da li je neko od vas uključen u taj rad? Da li će neko posle ovog časa želeti da se uključi?

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Instrukcija za istraživački zadatak – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e na saosećanje sa ljudima kojima je potrebna pomoć.

Opis aktivnosti: Predstavljanje istraživačkog domaćeg zadatka učenicima/cama.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 2

MATERIJALI

Prilog 1

Šta sve spada u domen usluga kućne nege i pomoći u kući?

Socijalno-zaštitne usluge

Potreba za pružanjem usluga vezanih za ostvarivanje prava na penziju, socijalnu zaštitu, podsticanje dobrosusedskih i dobrih porodičnih odnosa, druženje, razgovor i ohrabrivanje stare osobe, podrška očuvanju mentalnog zdravlja, itd.

Higijensko-zdravstvene usluge

Pomoć u održavanju lične higijene, ishrane, nabavke lekova, uspostavljanje i održavanje veze sa zdravstvenim službama, zdravstveno-vaspitni rad, pomoć prilikom kretanja i rehabilitacije, itd.

Servisne usluge

Održavanje higijene stana, priprema obroka, pranje veša, peglanje, pranje posuđa, nabavka namirnica i drugih potrepština, plaćanje računa, itd.

Prilog 2 – Instrukcija za istraživački zadatak

Obavesti se o tome da li u tvojoj lokalnoj zajednici postoje osobe kojima je potrebna pomoć, a nisu obuhvaćene postojećim volonterskim uslugama, i koja vrsta pomoći im je najpotrebnija.

Na narednom času pravićete akcioni plan za samorganizovanje u pružanju pomoći licima kojima je to potrebno.

Prilog za nastavnike/ce – POJAM VOLONTERA I VOLONTERSKOG RADA

Volonter/ka, reč latinskog porekla koja, prema savremenom shvatanju, označava osobu koja sopstvenom voljom (dobrovoljno), sama ili organizovano, pruža svoje usluge onima kojima su neophodne bez materijalne nadoknade koja prevazilazi troškove pružanja usluga.

Šta je to volonterizam?

„Volonterski rad je svaka aktivnost koja uključuje ulaganje vremena, besplatno, rad čiji je cilj dobrobit nekoga, bilo pojedinca/ke ili grupe, a koji nije blizak/ka rođak/a ili kao doprinos životnoj sredini.”

NAZIV RADIONICE: **Vršnjačko nasilje u školi**

Autori/ke: Zdenka Vojnić Tunić, Stamenka Sudar, Miljana Kitanović, Mirjana Mihailović, Dušica Dorđević, Dragana Đurić

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Unapređenje nivoa svesti učenika/ca o vršnjačkom nasilju kao jednom od velikih problema u školi
- Uviđanje mogućnosti učešća učenika/ca u prevazilaženju problema

Tematska celina - UVOD

Uvod u temu *Nasilje u školi* - 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su naveli različite oblike nasilja u školi.

Opis aktivnosti: Prepoznavanje različitih oblika nasilja u školi – učenici/ce navode primere nasilja u školi s kojima su se susreli/e ili za koje su čuli/e, svaki primer svrstavaju u određeni oblik nasilja na unapred napravljen pano (mogu i stikeri)...

Tehnike rada: individualni rad, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: olovke, stikeri, hamer

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Uzroci nasilja u školi – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su naveli/e neke od uzroka nasilja u školama.

Opis aktivnosti: Učenici/ce u malim grupama navode uzroke nasilja; svaka grupa dobija prilog sa karakteristikama žrtve i nasilnika.

Tehnike rada: rad u malim grupama, „izložba“ rezultata rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papir prethodno podeljen (linijama) na 4 jednaka dela, Prilog 1

Predlozi mera za sprečavanje nasilja u školi – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su definisali/e mere koje bi se mogle preduzeti u vezi s otklanjanjem uzroka nasilja u školi.

Opis aktivnosti: Učenici/ce predlažu mere za sprečavanje nasilja u školi.

Tehnike rada: rad u malim grupama, „izložba“ rezultata rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: za svaku grupu hamer papir koji je prethodno podeljen (linijama) na 4 jednaka dela

Ko bi sve mogao učestvovati u sprovođenju datih mera – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su imenovali/e moguće učesnike u sprečavanju nasilja u školi.

Opis aktivnosti: Učenici/ce pored predloga mera upisuju ko bi sve mogao učestvovati u sprovođenju datih mera.

Tehnike rada: rad u malim grupama, „izložba“ rezultata rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: za svaku grupu hamer papir koji je prethodno podeljen (linijama) na 4 jednaka dela

Moguće teškoće u sprovođenju datih mera – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su naveli/e moguće teškoće u sprovođenju predloženih mera.

Opis aktivnosti: Učenici/ce nabrajaju moguće teškoće za svaku predloženu meru; sledi zamena pa-

pira, tako da svaka grupa može da dopiše teškoće koje predviđa u sprovođenju odgovarajuće mere za sprečavanje nasilja.

Tehnike rada: rad u malim grupama sa rotacijom pitanja na kojima se radi ("kafe" metoda)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: za svaku grupu hamer papir koji je prethodno podeljen (linijama) na 4 jednaka dela

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Rangiranje predloženih mera za sprečavanje nasilja u školi – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su rangirali/e predložene mere za sprečavanje nasilja u školi prema njihovoj delotvornosti.

Opis aktivnosti: Pravi se zajednička rang-lista mera za sprečavanje nasilja u školi (na osnovu učestalosti predloga po grupama); potom svaki/a učenik/ca dobija 3-4 zvezdice koje će rasporediti pored mera koje smatra najboljim, najdelotvornijim...

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: selotejp, markeri

MATERIJALI

Prilog 1

Tipične karakteristike dece koja pokazuju nasilničko ponašanje:

- telesno su snažniji od svojih vršnjaka u razredu, posebno od svojih žrtava; mogu biti istog uzrasta ili nešto stariji
- uspešni su u igrama, sportovima i borbama
- imaju snažnu potrebu za vlašću i potčinjavanjem ostalih učenika, vole da se hvale stvarnom ili zamišljenom nadmoći nad ostalim učenicima
- nagli su, razdražljivi i teško podnose neuspeh, otežano se prilagođavaju pravilima i teško podnose prepreke i odlaganja, pokušavaju varanjem da postignu uspeh
- prkosni, drski i agresivni prema odraslima (uključujući nastavnike i roditelje), pa mogu i njih zastrašivati
- vešto se izvlače izgovorima iz "teških situacija"
- okrutni su, slabo saosećaju sa zlostavljanim učenicima
- nisu strašljivi ili nesigurni i imaju visoko mišljenje o sebi
- od ranog uzrasta počinju s ostalim vidovima asocijalnog ponašanja, uključujući krađu, vandalizam i opijanje
- s obzirom na školska postignuća, u osnovnoj školi mogu biti prosečni, iznad ili ispod proseka, ali kasnije uglavnom dobijaju niže ocene i razvijaju negativan stav prema školi

Koja deca najčešće postaju žrtve nasilja:

- nadareno dete
- mirno i ljubazno dete
- novi učenik u odeljenju
- dete koje ima dobar odnos s nastavnicima
- dete nižeg socijalno-ekonomskog statusa

- dete druge nacije, vere, rase
- dete s teškoćama u razvoju
- dete razvedenih roditelja
- dete žrtva porodičnog nasilja

Kako se najčešće ponašaju deca žrtve nasilja:

- menjaju uobičajeni put do škole
- mole roditelje da ih voze (prate) u školu
- odbijaju da idu u školu
- “bolesni” su ujutru pre škole, imaju glavobolje ili bolove u stomaku
- pogoršava im se školski uspeh
- dolaze kući u iscepanoj odeći
- iz škole donose oštećene školske knjige i pribor
- dolaze kući gladni (uzet im je novac)
- postaju povučeni, malog samopouzdanja
- postaju plašljivi, napeti, slabi im apetit
- prete samoubistvom ili ga pokušaju
- zaspe plačući, imaju noćne more
- ostaju bez svojih stvari, često “gube” džeparac
- sve češće traže novac ili počinju da krađu (da bi dali nasilniku)
- odbijaju da govore o tome šta nije u redu
- imaju neobjašnjive modrice, ogrebotine i posekotine
- počinju da zastrašuju drugu decu
- postaju agresivni ili depresivni
- daju neverovatna opravdanja za navedena ponašanja
- sami provode odmor, a drugovi iz razreda zbog toga nisu zabrinuti
- ne biraju ih za grupne sportove
- traže blizinu nastavnika
- nesigurni su i uznemireni ako treba da izađu na tablu, pred razred

NAZIV RADIONICE:

Vršnjačko nasilje u školi – učešće srednjoškolaca u prevenciji

Autori/ke: Zdenka Vojnić-Tunić, Stamenka Sudar, Miljana Kitanović, Mirjana Mihailović, Dušica Đorđević, Dragana Đurić

CILJEVI RADIONICE:

- Poboljšano informisanje učenika/ca o vrstama i nivou nasilja koje se javlja u srednjim školama
- Uviđanje značaja rada na sprečavanju vršnjačkog nasilja u školama

Tematska celina – UVODNI DEO

Nasilje u školi – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razmenili/e saznanja o različitim oblicima vršnjačkog nasilja.

Opis aktivnosti: Učenici/ce navode primere vršnjačkog nasilja – u školi, u zemlji, susednim zemljama, svetu, utvrdili su porast nasilja među srednjoškolcima/kama.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna AV sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Šta je nasilje u školi? – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce razlikuju vrste ili oblike nasilja.

Opis aktivnosti: Učenici/ce dobijaju upitnik (Prilog 1) koji popunjavaju.

Tehnike rada: individualni rad ili rad u parovima (ukoliko je grupa brojna, mogu po dva učenika da popunjavaju jedan upitnik)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1

Sprečiti nasilje u školi – 20 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su napravili/e listu predloga aktivnosti kojima bi se moglo sprečiti nasilje u školi.

Opis aktivnosti: Učenici/ce u grupama, uz pomoć tabele (Prilog 2) predlažu vršnjačke aktivnosti čiji je cilj sprečavanje vršnjačkog nasilja u školi.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna AV sredstva i potrošni materijal: papiri za rad u grupama, umnožene tabele za svaku grupu

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Šta možemo da uradimo? – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uvideli/e značaj prevencije i neophodnost saradnje različitih aktera u lokalnoj zajednici.

Opis aktivnosti: Male grupe predstavljaju svoje radove i svoje predloge, otvara se rasprava o onome što je predstavljeno, nastavnik/ca sumira.

Tehnike rada: prezentacija rada u malim grupama, grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna AV sredstva i potrošni materijal: prilozi za učenike/ce, panoj, markeri

MATERIJALI

Prilog 1

Upitnik za učenike/ce

VRŠNJAČKO NASILJE U ŠKOLI – može se reći da postoji ako je neki/a učenik/ca, tokom dužeg perioda, ponavljano, izložen negativnim postupcima jednog ili više učenika/ca.

U svetu se za ovu pojavu ustalio termin bullying.

Tri su osnovne karakteristike bullyinga:

- Negativni postupci
- Ponavljaju se i traju
- Neravnotežan odnos snaga žrtve i nasilnika

Nasilje u školama ogleda se u različitoj meri i u raznim oblicima. Razmislite i procenite svaku od navedenih tvrdnji.

Na skali od 1 do 5 (1 je slabo, a 5 izraženo) izrazite stepen svog slaganja sa svakom od narednih 6 tvrdnji. Na dnu strane su objašnjenja pojmova koja vam mogu pomoći.

U poslednje dve tvrdnje zaokružite odgovarajuće slovo.

1. U našoj školi postoji <u>fizičko</u> vršnjačko nasilje.	1	2	3	4	5
2. U našoj školi postoji <u>verbalno</u> vršnjačko nasilje.	1	2	3	4	5
3. U našoj školi postoji <u>emocionalno</u> vršnjačko nasilje.	1	2	3	4	5
4. U našoj školi postoji <u>seksualno</u> vršnjačko nasilje.	1	2	3	4	5
5. U našoj školi postoji <u>kulturalno</u> vršnjačko nasilje.	1	2	3	4	5
6. U našoj školi postoji <u>ekonomsko</u> vršnjačko nasilje.	1	2	3	4	5
7. U poređenju s našom školom, u drugim školama naše zemlje vršnjačko nasilje je:					
	a) manje	b) isto	c) veće		
8. U poređenju s našom školom, u školama u svetu vršnjačko nasilje je:					
	a) manje	b) isto	c) veće		

Prilog 2

Mera prevencije (aktivnost, propis, pravilo...)	Nosioci aktivnosti	Saradnici/ce	Povoljne okolnosti i stepen uticaja (nizak–visok)	Nepovoljne okolnosti i stepen uticaja (nizak–visok)
NPR. Pravila o dežurstvu po hodnicima i u dvorištu da se poštuju suštinski, a ne formalno	Učenici/ce	NPR. Učenički parlament, direktor, profesori – odelj. star.	NPR. Ministarstvo prosvete podržava sve programe usmerene na sprečavanje nasilja (visok)	NPR. Profesori nisu zainteresovani – motivisani da sarađuju (visok)
Učenik/ca, OMBUDSMAN odeljenja	Učenički parlament i Odeljenjska zajednica	Odelj. starešina i profesori GV	Učenički parlament u školi funkcioniše odavno i ima određeni ugled (visok)	Odeljenjske star. nisu zainteresovane (nizak)

VI modul

KULTURNE I MORALNE PRETPOSTAVKE GRAĐANSTVA

NAZIV RADIONICE:

Govor mržnje

Autori/ke: Miodrag Pavlović, Katarina Gluvić, Jasmina Đurić, Nadežda Milovanović, Mirjana Sremčević, Slaviša Ševrt

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Upoznavanje učenika/ca s pojmom i osnovnim karakteristikama govora mržnje
- Senzibilizacija učenika/ca za prepoznavanje govora mržnje u svakodnevnoj jezičkoj komunikaciji i kritičkog odnosa prema njemu

Tematska celina – UVOD

Obnavljanje znanja o pojmovima koji se koriste u govoru mržnje – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su utvrdili/e svoja znanja o pojmovima: *stereotipi, predrasude, diskriminacija, netolerancija*

Opis aktivnosti: Na panou su pripremljeni opisi pojmova (stereotipi, predrasude, diskriminacija, netolerancija), a učenici/ce im pridružuju odgovarajuće nazive.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano s definicijama pojmova

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Doživljaj govora mržnje – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali/e govor mržnje na zadatim primerima.

Opis aktivnosti: Učenici/ce, podeljeni/e u 4 grupe, dobijaju po jedan prilog i uživljavaju se u ulogu. Potom čitaju kartice identiteta i saopštavaju kako se osećaju.

Tehnike rada: igranje uloga

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1 (kartice identiteta), četiri natpisa (grafita)

Šta je govor mržnje – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su definisali/e pojam *govor mržnje*.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca se osvrće na uvodne pojmove *stereotipi, predrasude, diskriminacija, tolerancija* (ispisani su na panou) i usmerava razgovor (dijalog) sledećim pitanjima:

- Šta je izazvalo vaša loša osećanja?
- Da li u sadržaju grafita prepoznajete neke od ovih pojmova?
- Ima li razlike između iskaza “Cigani, marš iz moje škole” i “Marko je budala”?

Nastavnik/ca uz pomoć učenika/ca definiše *govor mržnje*:

Predložena definicija – *Govor mržnje je svako obraćanje u javnosti koje opravdava, širi ili podstiče diskriminaciju, antisemitizam, rasnu mržnju ili ksenofobiju.* (Potrebno je proveriti da li učenici/ce znaju značenje svih pojmova u definiciji i ako je potrebno dodatno ih objasniti.)

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano (zapisivanje definicije)

Karakteristike govora mržnje – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su utvrdili/e osnovne karakteristike govora mržnje.

Opis aktivnosti: Učenici/ce u malim grupama analiziraju odgovarajuće grafite koristeći se karakteristikama govora mržnje iz definicije: diskriminacija, antisemitizam, rasna mržnja, netolerancija i ksenofobija.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, flomasteri

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Govor mržnje u svakodnevnoj jezičkoj komunikaciji – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uvideli/e razliku između govora mržnje i uvredljivih poruka u svakodnevnoj govornoj komunikaciji.

Opis aktivnosti: Učenici/ce dobijaju zadatak (varijanta a ili b) i rade u malim grupama. Zadatak je da uoče razlike između govora mržnje i uvredljivih poruka u svakodnevnoj govornoj komunikaciji.

Tehnike rada: rad u malim grupama, grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce (sumiranje)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: radni listovi (Prilog 2)

MATERIJALI

Prilog 1

Nastavni listići (kartice identiteta)

Ti si petnaestogodišnji Rom. Ideš u II razred gimnazije. Učiš dobro. U maturi, upisu i završetku više ekonomske škole vidiš izlaz ka boljem životu. Jednog dana dolaziš u školu i na zidu pročitaš sledeći grafit:

CIGANI – NAPOLJE IZ MOJE ŠKOLE!

Ti si osamnaestogodišnji maturant, izbeglica iz Bosne. Posle nekoliko godina napokon si prihvatio život u Srbiji, osećaš se građaninom Srbije i vidiš pred sobom svoj budući život. Baš tog jutra, na zidu kuće preko puta tvoje zgrade zatičeš sledeći grafit:

IZBEGLICE PRLJAJU NAŠ GRAD!

Od pete godine si član navijača Fudbalskog kluba *Crvena zvezda*. U školi i društvu si poznat kao iskren zvezdaš. Voliš svoj klub, ali ne mrziš druge klubove. Navijaš za svoj tim, ali obožavaš dobru igru i fer takmičenje. Ipak, na jednom odmoru, na zidu škole, pročitao si sledeći natpis:

SVI ZNAMO – ZVEZDAŠI SU CIGANI!

Ti si sedamnaestogodišnja devojka prijatne spoljašnjosti. Postala si predsednica Đačkog parlamenta. Srećna si zbog uspeha i poverenja koje su ti drugi ukazali. Dan posle izbora, na zidu hodnika pored prostorije u kojoj se drže zasедanja Đačkog parlamenta, pročitaš ovaj grafit:

CICAMA JE MESTO NA ZADNJEM SEDIŠTU AUTA.

Prilog 2

Prepoznavanje iskaza koji su govor mržnje.

a) Zadatak: Napišite primere govora mržnje koje ste zapazili u svakodnevnoj životnoj komunikaciji.

Učenici/ce na dobijenom radnom materijalu upisuju svoje primere, a zatim ih predstavljaju grupi, posle čega sledi tumačenje i procena: da li je reč o govoru mržnje ili ne.

Primeri	DA	NE

b) Zadatak: Odredite u ponuđenim primerima koji od iskaza je govor mržnje, a koji predstavlja nevaspitanje i uvredu. Učenici popunjavaju radne listove, zatim ih predstavljaju i uz komentar nastavnika određuju pravilne odgovore.

	DA	NE
Nemanja je budala.		
Ti si obična srpska hulja!		
Srđan je nacista.		
Marija i Tanja su seljanke.		
Stanislavu i pederima zabranjen ulaz u ovaj kafić!		
Smrt grobarima!		

NAZIV RADIONICE:

Kakav/a treba da bude idealan/a političar/ka?

Autori/ke: Milka Mihailović, Stamenka Sudar, Dragana Đurić, Miroљjub Avdalović, Uroš Ilić

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Unapređenje nivoa svesti učenika/ca o stereotipima (banalne, otrcane fraze) koji se vezuju uz pojam *političar/ka*
- Kritičko sagledavanje kompleksnosti karakteristika vezanih za ulogu političara/ke

Tematska celina – UVOD

Šta znači biti političar/ka? – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uvideli/e najčešće stereotipe koji se vezuju za pojam *političar/ka*.

Opis aktivnosti: Učenici/ce saopštavaju prvu asocijaciju koju imaju na pojam *političar/ka* (stereotipi o političarima), može i nastavnik/ca da zapisuje.

Tehnike rada: “moždana oluja”

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: stikeri

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Kakav treba da bude idealan političar/ka? - 30 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e složenost uloge političara/ke kroz argumentovanje stavova o osobinama koje se očekuju od jednog/e političara/ke

Aktivnost 1

Osobine koje treba da poseduje političar/ka

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca čita pojedine karakteristike ličnosti, a učenici/ce se izjašnjavaju o svakoj od datih karakteristika koje idealan političar treba ili ne treba da je ima učenici/ce izražavaju svoj stav

na sledeći način: zauzimaju mesto u prostoru obeleženo sa DA, NE ili ? (učenici/ce koji/e ne mogu da se opredele za DA ili NE, mogu da postave pitanja). Učenici/ce koji su se opredelili za DA ili NE treba da daju obrazloženje za svoj stav. Posle rasprave učenici/ce imaju pravo da promene grupu ako su promenili svoj stav na osnovu novih dokaza.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Aktivnost 2

Uloga političara/ki u našem životu

Opis aktivnosti: Posle suočavanja sa različitim stavovima, sa učenicima/cama se vodi razgovor:

- Zašto su potrebni političari/ke?
- Kako se njihov rad odražava na naš život?
- Šta nam obezbeđuju kao predstavnici/e naroda? (Političke odluke utiču na nas i naš svakodnevni život bez obzira na to da li učestvujemo u njihovom donošenju ili ne; u svakom društvu *neko* donosi odluke, pa ako ne učestvujemo – nećemo imati udela u tim odlukama.)
- Od čega zavise naša očekivanja?

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, marker, lista karakteristika/osobina političara koju nastavnik pripremi pre časa (predlog liste – pošten, odgovoran, agresivan, natprosečno inteligentan, hrabar...)

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Da li i koliko treba da se bavimo politikom i političarima – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e značaj praćenja rada naših političara/ki.

Opis aktivnosti: Navesti jedan razlog zbog kojeg je važno da pratimo rad političara/ki.

Na panou, na kom je nacrtana meta, svaki/a učenik/ca stavlja svoj znak u zavisnosti od:

- a) koliko je do sada pratio/la politička dešavanja
- b) koliko će od sada pratiti politička dešavanja i rad političara/ki

(Meta je trostepena: malo, srednje, mnogo i podeļjena je po vertikali tako što je levo situacija a), a desno situacija b)

Tehnike rada: individualni rad (meta)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano na kom je nacrtano deset koncentričnih krugova

NAZIV RADIONICE:

Životni stil kojem mladi teže i vrednosti koje zastupaju

Autori/ke: Zdenka Vojnić-Tunić, Miljana Kitanović, Dušica Đorđević, Julija Grujić-Simeunović, Dragica Bogojević

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Prepoznavanje različitih stilova života mladih ljudi
- Uočavanje veze između vrednosti, načina njihovog ostvarivanja i životnog stila

Tematska celina – UVOD

Uvod u temu – 2 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su izrazili/e svoje viđenje životnih vrednosti.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca podstiče učenike/ce da izraze svoje mišljenje o tome šta su prave vrednosti, učenici/ce potom izražavaju svoje mišljenje koje nastavnik/ca zapisuje na tabli.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce, „moždana oluja“, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: tabla

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Pravljenje liste vrednosti – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e na kritičko razmišljanje o ličnim vrednostima.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca predlaže listu vrednosti, uz obrazloženja, učenici/ce dopunjavaju listu vrednosti (Prilog 1).

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano, Prilog 1, flomasteri

Vrednosti i načini ostvarivanja – put ka životnom stilu – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su odredili/e osnovne vrednosti koje su za njih značajne i načine njihovog ostvarivanja.

Opis aktivnosti: Učenici/ce individualno biraju (s upotpunjene liste) one vrednosti koje su za njih lično značajne. Potom za svaku vrednost učenik/ca pridružuje i opis – na koji način se on/a ostvaruje.

Tehnike rada: individualni rad

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papiri, flomasteri

Slika mog životnog stila – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su simbolički predstavili/e svoj sistem vrednosti.

Opis aktivnosti: Učenici/ce dobijaju zadatak da daju ilustrativni prikaz sopstvenog životnog stila – predstavljanje ličnih vrednosti svakog učenika/ce kroz plakat (lične vrednosti objedinjene u životni stil koji ima svoj moto, ideju vodilju).

Tehnike rada: individualni rad

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papiri, markeri

Slika naših životnih stilova – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su stekli/e uvid u sopstvene vrednosti i vrednosti ostalih učenika/ca iz odeljenja.

Opis aktivnosti: Svi/e učenici/ce izlože svoje radove, ko želi može da objasni svoj crtež

Tehnike rada: „izložba“ individualnih radova učenika/ca

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano/tabla, lepljiva traka

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Sumiranje i komentari učenika – 8 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e sličnosti i razlike između sopstvenih vrednosti i vrednosti drugih učesnika/ca

Tehnike rada: grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1

- Znanje
- Izlasci
- Sport
- Lepota
- Ljubav
- Moda
- Tim za koji navijam
- Poverenje
- Požrtvovanost
- Kompjuter
- Sigurnost
- Vera
- Nacija
- Porodica
- Putovanja
- Motori
- Muzika
- Zdravlje
- Karijera
- Rad

VII modul EKONOMSKA POLITIKA

NAZIV RADIONICE:

Ekonomska politika i demokratija iz aspekta dečijeg rada

Autori/ke: Milka Mihailović, Stamenka Sudar, Dragana Đurić, Miroljub Avdalović, Uroš Ilić

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Bolje razumevanje odnosa između ekonomskih interesa i poštovanja ljudskih prava
- Podsticanje učenika/ca na razmišljanje o tome kako građani/ke mogu da utiču na ekonomsku politiku zemlje

Tematska celina – UVOD

Globalna ekonomska međuzavisnost – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e povezanost različitih delova sveta, zasnovanu na proizvodu ili robi.

Opis aktivnosti: Učenici/ce posmatraju poljoprivrednu kartu sveta i prate put banana unazad – *Od banane do plantaže* – uočavajući povezanost udaljenih delova sveta putem robe.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: poljoprivredna karta sveta

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Kako se formira cena robe? – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su naveli razlike između razvijenih država i država u razvoju (bogatih i siromašnih).

Opis aktivnosti: Razgovor o tome šta sve utiče na cenu robe – primer: zašto su *južnoameričke banane najjeftinije...* Od čega zavisi cena proizvoda (robe); nastavnik/ca na panou beleži odgovore učenika/ca: sirovine, raspoloživa radna snaga, uslovi rada, cena rada...

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: prilog za nastavnika: podaci Unicefa i *Terre des hommes*

Deca kao najjeftinija radna snaga – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e eksploataciju dečjeg rada kao oblika kršenja ljudskih prava/prava deteta.

Opis aktivnosti: Učenici/ce u malim grupama analiziraju primere iz priloga sa stanovišta kršenja dečjih prava (novinski izveštaji o najgorim oblicima dečjeg rada).

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1

Profit i moral: sukob "prava" – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su imenovali/e aktere odgovorne za zaštitu prava dece i njihove uloge i odgovornosti u tom procesu.

Opis aktivnosti: Kroz diskusiju učenika/ca otvara se pitanje lanca odgovornosti za kršenje prava, nastavnik/ca sumira zaključke diskusije.

Tehnike rada: grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Poštovanje ljudskih/dečjih prava i demokratija – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su razumeli/e odgovornost demokratskih društava u zaštiti ljudskih prava.

Tehnike rada: diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1

Novinski izveštaji na temu: Prava deteta

1. *Süddeutsche Zeitung* od 17. IX 1996. godine

Rad dece koji se iskorišćava

Organizacije za zaštitu prava deteta *Terre des hommes* i *Unicef* optužile su iskorišćavanje više od stotinu miliona dečaka i devojčica širom sveta kroz prisilni rad. Povodom Svetskog dana deteta, predstavnici obe organizacije u Bonu izjasnili su se protiv “nediferenciranih” bojkota proizvoda nastalih iz prisilnog rada dece i protiv pokušaja opšte zabrane tih proizvoda. Oni su preporučili drugačiji način borbe protiv takvog rada dece, naime, bolje ponude obrazovanja, propise o zaštiti na radu i proveru iskorišćavajućeg ponašanja u industrijskim zemljama.

“Prema procenama internacionalnih radnih organizacija, trenutno više od 200 miliona dece ispod 15 godina radi. Krajem ovog desetleća pretpostavlja se da će biti 375 miliona dece koja rade kao čistači cipela, prodavci novina, u poljoprivredi, u proizvodnji tepiha, u kamenolomima ili na raščišćavanju mina”, rekla je Petra Boksler iz organizacije *Terre des hommes*. Rad dece je, pre svega, posledica siromaštva i nedostatka drugih mogućnosti. Ona smatra obaveznim da se spreči iskorišćavanje

dece putem prostitucije, prisilnog rada i robovanja. Ovo zahteva socijalne i ekonomske mere, kao i medicinsku rehabilitaciju. Prema njenim podacima, oko 40 procenata dece radi da bi plaćalo svoje školovanje.

2. Petra Pinzler, u: *Die Zeit* od 15. IX 1995. godine

Rugmark, garantovano bez rada dece

Niko više tačno ne zna ko je došao na tu ideju: da li je to bila Suman, vrlo angažovana socijalna radnica? Politički aktivista Kailash? Ili su to bili prijatelji iz Nemačke, pomoćnici organizacije *Terre des hommes*, *Hleb za svet* i *Misereor*? U svakom slučaju, ideja je odjednom bila rođena – uz pomoć nemačkih potrošača ograničiti iskorišćavanje indijske dece.

Samo u Indiji, 300 000 dece čuči svakodnevno pred razbojima u fabrikama i uništava svoje zdravlje. Da bi to promenili, aktivisti su osnovali jednu fondaciju. Ona kontroliše proizvođače koji se svojom slobodnom voljom odriču dečijeg rada i na njihove proizvode stavlja pečat “*Rugmark, garantovano bez rada dece*”.

Tako kupci mogu da pokažu jesu li zaista moralni. Po sloganu: U tržišnoj privredi, potrošač odlučuje o kupovini nekog proizvoda, a time i o uslovima proizvodnje.

3. Petra Pinzler i Nikolaus Piper, u: *Die Zeit* od 6. XII 1996. godine

Fudbal bez iskorišćavanja dece?

Uzmimo, na primer, fudbal: Koliko se lopti kojima evropski sportisti igraju sašije u pakistanskom Sialkotu? I to neretko rade deca. Sve češće grupe za zaštitu ljudskih prava, kao što je britanska organizacija *Christian Aid*, protestuju zbog uslova rada u proizvodnji lopti. Ti protesti se odigravaju i pred sedištem Internacionalnog fudbalskog saveza

(Fifa). Ovaj protest bio je neugodan za Fifu, jer ni ona, kao ni organizacije koje zarađuju iskorišćavanjem rada dece nisu mogli da isključe mogućnost da će zbog toga trpeti Svetsko prvenstvo. Pretio je gubitak ugleda.

U međuvremenu, fudbalski funkcioneri ne moraju više da se plaše protesta. Nekoliko susreta boraca za ljudska prava, Unicefa, Fife i proizvođača sportskih artikala doneli su uspeh pre nekoliko dana: U ovoj branši će se potpisati kodeks ponašanja i biće uvedena posebna etiketa.

“Oni koji žele da na svoje proizvode stave našu etiketu, moraju poštovati minimalne etičke standarde”, samosvesno kaže Flavio Bataini iz Fife.

“Mi želimo da okončamo rad dece u industriji proizvodnje lopti”, kaže zastupnik ove branše Stephen Rubin, direktor sportskih artikala Pentland.

Prilog za nastavnike/ce

Organizacija *Terre des hommes* i *Unicef* su istakli da se više od 100 miliona dečaka i devojčica ispod 15 godina širom sveta iskorišćava kroz prisilan rad, a oko 250 miliona dece radi pod uslovima koji ozbiljno ugrožavaju njihov opstanak, štete njihovom zdravlju i onemogućavaju im osnovno obrazovanje. Pretpostavlja se da će cifra narasti na 375 miliona do danas. Deca rade u industriji i poljoprivredi, ali i u kamenolomima i na raščišćavanju mina. Veliki broj dece rade kao sluge. Zemlje koje su posebno navedene su Indija, Pakistan, Tahiti, Haiti, Šri Lanka, Filipini...

Oko 130 miliona dece koja su u uzrastu kad treba da idu u školu, ne čine to. Dve trećine te dece su devojčice. Ovoj deci se uskraćuje njihovo osnovno pravo – pravo na obrazovanje. U svetu je 855 miliona nepismenih, to jest jedna šestina čovečanstva. Ovakve statistike samo potvrđuju koliki se napor mora učiniti da se ostvari ono što je zacrtano.

Cornelia Schmitz, u: *Das Parlament* br. 52-53, 24./31.XII 1999. godine

Bilans Unicefa: izveštaj o situaciji “dece u svetu 2000.” (deo):

“Mnogi od ciljeva svetskog vrha, postavljeni 1990. godine, ostvareni su“, naglasio je Schlagintweit, “kao na primer smanjenje stope smrtnosti dece i majki, smanjenje broja nepismenih ili osiguranje osnovnog obrazovanja. Međutim, jaz između bogatih i siromašnih sve je veći.” ...Savezni predsednik Rau rekao je da je tužno što se još mora podsećati na prava deteta. On je postavio pitanje o stanju u kojem se nalazi jedna civilizacija u kojoj se deca koriste kao vojnici, radnici ili kao roba prostitucije.

TERRE DES HOMMES – Nemačka organizacija za pomoć deci osnovana je 1967. godine za vreme rata u Vijetnamu. Ona je organizovala spasilačke letove iz Vijetnama da bi se deca, povređena u ratu, lečila u nemačkim bolnicama, te je pronalazila i posredovala između siročadi i porodica koje su ih usvajale.

Danas je ova organizacija aktivna u 25 zemalja sa ciljem da zaštiti decu od materijalne i duhovne nevolje, tlačenja i iskorištavanja. Težišne teme njenog rada su: Rad dece (prostitucija dece), Ulična deca, Deca u oružanim sukobima, Obrazovanje i odgoj, Zdravlje i ishrana.

Terre des hommes ima vrlo široku internet ponudu na nemačkom jeziku. Vredi pogledati: <http://www.tdh.de>

Süddeutsche Zeitung od 17. IX 1996. godine

Preporuke ove organizacije (2 preporuke od 10 izvedenih): – Napraviti kulturu poštovanja prava deteta i mobilisati sve strukture društva, uključujući privredu i medije, u sprovođenju prava deteta, kao i pronaći političku volju za pravu promenu.

NAZIV RADIONICE: Od ideje do biznisa

Autori/ke: Miodrag Pavlović, Katarina Gluvić, Jasmina Đurić, Nadežda Milovanović, Mirjana Sremčević, Slaviša Ševrt

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Podsticanje samoinicijative, kreativnosti i odgovornosti učenika/ca kao neophodnih kvaliteta za profesionalni uspeh
- Jačanje preduzetničkog duha učenika/ca

Tematska celina – UVOD

Pojam profesije, karijere, preduzetništva – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su prepoznali terminološke razlike između pojmova *profesija*, *karijera* i *preduzetništvo* kroz definisanje navedenih pojmova.

Opis aktivnosti: Učenici/ce saopštavaju šta za njih znače pojmovi *profesija*, *karijera* i *preduzetništvo*; nastavnik/ca beleži odgovore na tabli, a potom ih definiše.

Tehnike rada: „moždana oluja“

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: hamer s ispisanim pojmovima i prilog – pojmovnik za učenike

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Zašto biti preduzetnik (analiza društvenih okolnosti) – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su sagledali/e ulogu pokretanja posla i zapošljavanja u napretku društva.

Opis aktivnosti: Učenici/ce u malim grupama analiziraju mogućnosti za zaposlenje u sadašnjim društ-

tvenim okolnostima i pojmom preduzetništva kao mogućnosti za pokretanje sopstvenog posla; potom izveštavaju i diskutuju.

Tehnike rada: rad u malim grupama, „izložba“ proizvoda rada u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: hamer/tabla

Šta sve mogu da (u)radim? – 20 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Podstaknuta je kreativnost učenika/ca za razvijanje sopstvenih poslovnih ideja.

Opis aktivnosti: Učenici/ce individualno zapisuju svoje ideje – šta bi sve mogli da rade, koji posao bi mogli da pokrenu, a potom u malim grupama analiziraju ideje, biraju jednu i prave zajednički biznis-plan.

Tehnike rada: individualni rad, rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1 za učenike/ce

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Predstavljanje poslovnih ideja – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e svoje kreativne mogućnosti za razvijanje poslovnih ideja.

Opis aktivnosti: Grupe izlažu svoje poslovne ideje/ biznis-planove, nastavnik/ca sumira rezultate i izvodi zaključke.

Tehnike rada: prezentacija rada u malim grupama, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

MATERIJALI

Prilog 1

Od ideje do biznisa	Ime i prezime	Datum
Motivi za pokretanje vlastitog biznisa		
Vlastite snage	Vlastite slabosti	
Poslovna ideja (potrebe kupaca koje treba zadovoljiti)		
Glavni cilj (za razvoj poslovne ideje)		

Ključne tačke i simboličko predstavljanje poslovnog kretanja

NAZIV RADIONICE:

Moj lični poslovni plan – kako vidim sebe u profesionalnom smislu za 10 godina?

Autori/ke: Milanka Antov, Mirjana Mihailović, Vesna Pešić, Slobodan Pavlović, Melita Randelović, Slađana Stojanović

CILJ(EVI) RADIONICE

- Sagledavanje sopstvenih mogućnosti za razvoj profesionalne karijere
- Procenjivanje sopstvenih osobina koje su značajne za planiranje karijere
- Povezivanje vlastitih sposobnosti i realnog ekonomskog trenutka u društvu

Tematska celina – UVOD

Značaj planiranja karijere – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su izrazili lične želje i sposobnosti, značajne za planiranje profesionalne karijere.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca usmerava razgovor s učenicima/cama na temu “Čime želim da se bavim i zašto mislim da bih bio/la dobar/a u tome”; odgovore učenika/ca zapisuje na tablu.

Tehnike rada: grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Plan moje profesionalne karijere – 20 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e značaj preuzimanja lične odgovornosti u planiranju i ostvarivanju profesionalne karijere.

Opis aktivnosti: Učenici/ce prave lični profesionalni plan razvoja: “kako sebe vidim za 10 godina”; pri tome koriste i listu osobina (Prilog 1) koje su značajne za ostvarivanje profesionalne karijere i samoprocenjuju posjedovanje određenih osobina.

Tehnike rada: individualni rad

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papir za svakog učenika, flomasteri, Prilog 1

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Lični poslovni planovi – sagledavanje promena na koje mogu da utičem – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su sagledali/e individualne razlike u viziji svoje budućnosti i zaključili/e da svako ima svoju viziju prema svojim sklonostima i sposobnostima.

Opis aktivnosti: Učenici/ce iznose svoje lične poslovne planove (saopštava ko želi ili se pravi izložba radova).

Tehnike rada: prezentacija individualnih radova

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: radovi učenika/panoi

Procenite svoje sadašnje osobine važne za razvoj karijere, a zatim (u sledećem redu) procenite kakve promene u osobinama planirate da bi se vaša karijera uspešno razvijala

***Tabela može da posluži kao model, a nastavnici/ce biraju liste osobina, zavisno od profila učenika/ca kojima predaju

MATERIJALI

Prilog 1 – lista osobina koje su značajne za ostvarivanje profesionalne karijere

OSOBINE	POSEDUJEM I ČESTO KORISTIM	POSEDUJEM ALI RETKO KORISTIM
PRILAGODLJIV/A		
OPREZAN/A		
KOOPERATIVAN/A		
POŠTEN/A		
ISKREN/A		
KREATIVAN/A		
PROMIŠLJEN/A		
ISTRAJAN/A		
IZDRŽLJIV/A		
STRPLJIV/A		
EFIKASAN/A		
PRAKTIČAN/A		
AMBICIOZAN/A		
VREDAN/A		
ODGOVORAN/A		
KOMUNIKATIVAN/A		
HRABAR/A		
AKTIVAN/A		
DRUŽELJUBIV/A		
STABILAN/A		
SAMOSTALAN/A		

	POSEDUJEM	NE POSEDUJEM U DOVOLJNOJ MERI	ŠTA TREBA DA PROMENIM DA BIH OSTVARIO/LA PLAN
Odgovorna			
Odgovorna za 10 godina			
Ambiciozna			
Ambiciozna za 10 godina.			
.....			
..... za 10 godina			

NAZIV RADIONICE:

Zašto bi mladi ostali da žive i rade u svom mestu?

Autori/ke: Zdenka Vojnić Tunić, Miljana Kitanović, Dušica Đorđević, Julija Grujić Simeunović, Dragica Bogojević

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Uočavanje mogućnosti i izazova za ostanak mladih ljudi u lokalnoj zajednici
- Podsticanje učenika/ca na razmišljanje o mogućnostima sopstvenog angažovanja u razvoju lokalne zajednice

Tematska celina – UVOD

Uvod u temu – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e i izrazili/e lične stavove o ostajanju ili napuštanju lokalne zajednice u budućnosti.

Opis aktivnosti: Učenici/ce izražavaju svoj lični stav o tome da li žele ili ne žele da žive i rade u svom mestu; nastavnik/ca traži da argumentuju svoje stavove. Učenici/ce izražavaju svoj stav tako što se razmeštaju u prostoru prema tome da li žele da ostanu ili napuste svoje mesto; svaka grupa iznosi argumente za svoj stav.

Tehnike rada: individualni rad, rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pano/tabla (sa skalom)

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Analiza prednosti i teškoća ostanka u svom mestu – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su ukazali na prednosti i teškoće ostanka u svojoj lokalnoj zajednici.

Opis aktivnosti: Učenici/ce izlistavaju prednosti ostanka u rodnom gradu po završetku škole i teško-

će sa kojima bi se svaki/a pojedinac/ka mogla suočiti ukoliko oстане; prednosti zapisuju na žute, a teškoće na plave stikere i lepe na pripremljen pano.

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

stikeri u dve boje

Analiza teškoća – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su naveli/e sopstvene snage i mogućnosti za prevazilaženje navedenih teškoća ličnim angažovanjem u ekonomskom razvoju zajednice.

Opis aktivnosti: Učenici/ce se bave izlistanim teškoćama (plavi stikeri) tako što ih razvrstavaju prema sledećim kriterijumima: na šta mogu da utičem sam/a, na šta mogu da utičem u saradnji sa drugima i na šta ne mogu da utičem

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: pripremljen pano sa nacrtanom metom – u centar kruga JA; drugi krug – JA i DRUGI; treći, spoljašnji krug – NE MOGU DA PROMENIM

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

“Novi pogled na teškoće” – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uvideli/e lične sposobnosti za uticaj na lokalnu zajednicu.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca podstiče učenike/ce da prodiskutuju “Novi pogled na teškoće” i sumira zaključkom da rešenje izvesnog broja teškoća zavisi od nas samih.

Tehnike rada: grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: -

VIII modul

EVROPSKE INTEGRACIJE

NAZIV RADIONICE:

Moja Evropa

Autor: Miodrag Pavlović

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Upoznavanje učenika/ca s osnovnim evropskim vrednostima
- Razvijanje osećaja bliskosti evropskim vrednostima
- Podsticanje učenika/ca da usvojene vrednosti promovišu u porodici, školi i društvu

Tematska celina – UVOD

Identifikacija demokratskih vrednosti – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su obnovili/e znanja o demokratskim vrednostima, pojavama i pojmovima u demokratskom društvu.

Opis aktivnosti: Učenici/ce na stikerima zapisuju (na svakom po jedan) vrednosti koje smatraju bitnim za demokratiju. Nastavnik/ca takođe sugeriše učenicima da svaki zapisan pojam znaju da definišu i protumače. Kada učenici/ce završe zapisivanje, nastavnik/ca lepi stikere na pano; “duplikati” se takođe ostavljaju na panou jer zapravo pokazuju koje vrednosti, važne za demokratiju, učenici/ce posebno cene i vrednuju; ostale stikere nastavnik/ca može grupisati (na primer, vrednosti koje se tiču socijalne komunikacije i funkcionisanja društva na temeljima tolerancije i međusobnog uvažavanja, zatim vrednosti koje se odnose na zakonske regulative, one koje se odnose na poštovanje ljudskih i drugih prava koje proizlaze iz *Povelje o ljudskim pravima*). Za neke od vrednosti koje želi posebno da istakne, nastavnik/ca traži obrazloženje od uče-

nika/ca, a ukoliko je to potrebno, neke od zabeležnih vrednosti i sam/a komentariše. Ukoliko smatra da učenici/ce nisu zapisali i istakli sve demokratske vrednosti, nastavnik/ca će dopuniti listu tako što će postojećim grupama vrednosti dodati i one koje će zapisati na svojim stikerima.

U završnici prvog koraka nastavnik/ca ukazuje učenicima/ma na to da su sve uočene i protumačene vrednosti srž evropskog društva i osnova svih evropskih integrativnih procesa. Takođe podseća učenike/ce da je reč o onim vrednostima koje su u prethodnim godinama imali prilike da upoznaju, izučavaju i ostvaruju u nastavi Građanskog vaspitanja.

Tehnike rada: individualni rad, grupna diskusija, izlaganje nastavnika/ce

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: stikeri, panoi

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Lično i društveno u EU – 25 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce uočili/e i razumeli/e opšte građanske, humanističke i demokratske vrednosti.

Opis aktivnosti: Učenicima/ma se prikazuje crtež “Moja soba”, koji/e oni/e pažljivo posmatraju, zapražaju važne pojedinosti i tumače. Zatim se učenicima/ma daju sledeća uputstva kojima se ostvaruje grupna diskusija:

Posmatrajte crtež pažljivo; to je evropska soba jednog vašeg vršnjaka, možda liči i na sobu nekog od vas. – Koje detalje najpre zapažate na crtežu? – Objasnite zbog čega upravo oni privlače vašu pažnju. – Šta na ovom crtežu za vas jeste posebno bitno? – Koji je detalj naročito istaknut u vašem doživljaju crteža; protumačite zašto. – Šta sobu prikazanu na crte-

žu čini posebno prijatnom i ugodnom za boravak? – U kom prikazanom sadržaju uočavate vedrinu, dobro raspoloženje, životni optimizam i radni elan? – Kako doživljavate ovaj tinejdžerski prostor: kao mesto lenčarenja ili aktivnog rada i druženja? – Obrazložite detaljnije svoj stav.

Razmotrite prikazane predmete na crtežu kao simbole i pripremite se da ih tumačite. – Koje životne, idejne, estetske i etičke vrednosti prikazuju i govore detalji na crtežu? – Koje od motiva na crtežu povezuje za obrazovanje, učenje i saznavanje? – Šta simbolišu računar na radnom stolu i globus na polici? – O kakvim ideološkim vrednostima svedoči zastava Evropske unije na zidu sobe? – Na koji način je u ovoj sobi ostvaren "uredan nered"? – Zašto je ona prijatna za boravak? – Čime poziva na boravak u njoj, druženje i upoznavanje?

U razgovoru s učenicima/ma dospeće se do sledećih zaključaka:

- obrazovanje je stalno i jedna je od najviših vrednosti svake mladosti i svakog društva
- informatička veština i informatičko povezivanje su osnove savremenog naprednog društva
- sloboda kretanja, putovanja
- životni optimizam, druželjubivost, saradnja, tolerancija, razumevanje i međusobno uvažavanje osnova su boravka na mestima na kojima se čovek oseća prijatno, raspoloženo za rad, druženje i životnu svakodnevicu
- u prijatnim prostorima ostavljamo lični trag, ali u njima pokazujemo i svoje prisustvo
- vrednosti koje cenimo i uvažavamo najlepše su i životno najdelotvornije ako su i vrednosti društva kojem pripadamo ili kojem težimo

Zapažene tumačene vrednosti nastavnik/ca tokom sumacije koja usledi može da grupiše na građanske, humanističke i demokratske vrednosti, a može ih objediniti, prikazati i protumačiti u izlaganju koje će formirati shodno nastavnoj situaciji u datim radnim okolnostima.

Tehnike rada:

izlaganje nastavnika/ce, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

crtež "Moja soba", pano

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Šta mogu da učinim? – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su podstaknuti/e na istraživački rad u okviru procesa približavanja Evropi – uputstvo za vođenje evropskog dnevnika.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca podstiče učenike/ce na kraću diskusiju povodom teme: *Na koji način evropske vrednosti mogu da budu ostvarene u ličnom svakodnevnom životu?* Posle saslušanih stavova učenika/ca, nastavnik/ca ih poziva da počnu da vode *evropski dnevnik*. To može biti sveska, fajl u računaru ili specijalno napravljena publikacija u koje će grupa učenika/ca ili pojedinci/ke unositi sve one lične (društvene) aktivnosti koje smatraju da doprinose razvoju društva u dostizanju standarda savremenog demokratski uređenog društva. Nastavnik/ca će zaključiti da se društveni razvoj i dostizanje visokih društvenih standarda ne ostvaruju samo donošenjem određenih valjanih zakonskih procedura i radom državnog aparata već i pojedinačnim aktivnostima svakog člana/ice društva u kojima se očitavaju humanističke, građanske i demokratske vrednosti.

Tehnike rada:

izlaganje nastavnika/ce, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal:

obrazac za vođenje evropskog dnevnika (nastavnik/ca sam/a priprema)

MATERIJALI

Prilog 1 – Moja evropska soba (crtež je na kraju Priručnika; preuzeto sa sajta www.eu.org)

NAZIV RADIONICE:

Učimo o EU_

Autorke: Dragana Đurić, Milka Mihailović

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Proširenje znanja učenika/ca o nastanku i načinu funkcionisanja EU
- Informisanje učenika/ca o položaju Srbije u procesu EI
- Podsticanje saradnje među učenicima/cama kroz vršnjačku edukaciju

Tematska celina – UVOD

Uvod u temu – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su informisani/e o temi i ciljevima rada i motivisani za učešće u radionici.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca predstavlja ciljeve radionice i deli učenike u 4 grupe.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papiri u 4 boje (po jedna za svaku grupu)

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Šta je EU i kako funkcioniše? – 35 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su kroz timski rad i vršnjačko podučavanje/mentorstvo stekli/e nova saznanja o nastanku i funkcionisanju organa EU.

Opis aktivnosti: Korak 1 – Formiranje “osnovnih” grupa – učenici/ce su podeljeni/e u 4 grupe i svaka dobija četiri teksta o EU; učenici dele zaduženja ko će kojim tekstom da se bavi unutar grupe; njihov zadatak je da pročitaju tekst.

Korak 2 – Formiranje “ekspertskih” grupa – prema tekstovima koje su učili, učenici/ce se okupljaju u četiri grupe; zadatak je da prodiskutuju, prodube, razmene znanje stečeno iz teksta.

Korak 3 – Vršnjačko podučavanje/mentorstvo u “osnovnim” grupama – učenici/ce se vraćaju u osnovne grupe i podučavaju ostale iz oblasti u kojoj su “eksperti”

Tehnike rada: rad u malim grupama

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: tekstovi iz knjige *Učimo o Evropi* (CeSID) – Kad i zašto nastaje EU, Šta sve radi EU, Srbija i EU, Gde je EU sada

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Koliko sam naučio/la o nastanku i radu EU? – 5 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su procenili/e nivo i kvalitet sopstvenih znanja o nastanku i radu EU koja su stekli kroz radionicu

Tehnike rada: skala (ili lestvica) procene sa pet stupnjeva (1 – nimalo, 5 – vrlo visoko)

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: skala (lestvica) procene

NAZIV RADIONICE:

Prednosti i izazovi članstva u EU za mene kao pojedinca/ku

Autori/ke: Slađana Stojanović, Milanka Antov, Mirjana Mihailović, Vesna Pešić, Slobodan Pavlović, Melita Randelović

CILJ(EVI) RADIONICE:

- Sagledavanje značaja i prednosti članstva Srbije u EU
- Sagledavanje prednosti i izazova članstva Srbije u EU za građane/ke kao pojedince/ke
- Sagledavanje mogućnosti i značaja ličnog doprinosa ulasku Srbije u EU

Tematska celina – UVOD

Šta je za mene EU? – 10 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su ispitali/e svoje lične stavove o EU i članstvu naše zemlje u njoj.

Opis aktivnosti: Učenici/ce izražavaju svoj stav opredeljujući se sa DA/NE kroz prostorno premeštanje i dokazuju svoje stavove.

Tehnike rada: individualni rad, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: papir i markeri

Tematska celina – CENTRALNI DEO

Prednosti i izazovi članstva Srbije u EU – 20 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uočili/e prednosti i izazove članstva u EU.

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca pripremi kartice s podacima o EU koristeći se Pojmovnikom (vidi *Pojmovnik* na kraju priručnika) i podeli ih učenicima/ma, o čemu svi zajedno potom razgovaraju;

nastavnik/ca izlistane prednosti grupiše na panou (obrazovanje, ekonomija, putovanja...), takođe i izazove.

Tehnike rada: izlaganje nastavnika/ce, grupna diskusija

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: stikeri, markeri, pano

Tematska celina – ZAVRŠNI DEO

Ja kao građanin/ka EU (prednosti i izazovi) – 15 minuta

Očekivani ishodi rada na toj tematskoj celini: Učenici/ce su uvideli/e mogući lični doprinos integraciji Srbije u EU

Opis aktivnosti: Nastavnik/ca organizuje razgovor na temu: Kako ja kao pojedinac/ka mogu da doprinesem pridruživanju Srbije EU? Posle razgovora, nastavnik/ca učenicima/ma daje uputstva za domaći zadatak (Prilog 1)

Tehnike rada: “moždana oluja”

Potrebna A-V sredstva i potrošni materijal: Prilog 1

MATERIJALI

Prilog 1 – Instrukcija za domaći zadatak

Napisati članak za školski list, ili sastav na temu:

- Šta za mene lično znači ulazak Srbije u EU?
- Kako ja kao pojedinac/ka mogu da doprinesem ulasku Srbije u EU?

POJMOVNIK

Advertajzing – medijsko reklamiranje proizvođača, proizvoda i usluga.

Aktivizam – svesno angažovanje građana/ki (pojedinačno ili grupno) u nameri da se ličnim uključenjem (znanjem, radom, veštinom, umenjem, angažovanjem u bilo kom vidu i obliku) pruži doprinos promeni, poboljšanju postojećeg stanja, okolnosti ili novonastale situacije. Aktivizam je planirano ponašanje da bi se postigli socijalni ili politički ciljevi kroz aktivnosti kakve su podizanje svesti, stvaranje koalicija, vođenje političkih kampanja, proizvodnja propagandnog materijala, stvaranje publiciteta i preduzimanje drugih akcija kako bi se uticalo na socijalne promene. Socijalni rad u zajednici posebno podstiče razvoj onih oblika aktivizma koji mogu da utiču na promene i na poboljšanje uslova života, posebno marginalnih grupa i ugroženih pojedinaca. Uslov za to je samooorganizovanje pojedinaca i grupa.

Apel – sadržaj propagandne poruke. To može da bude slika, tekst, reč ili bilo koji oblik izražavanja. U apelu se povezuje ono što proizvod nudi s onim što potrošač želi ili mu treba.

Antisemitizam – ispoljavanje otvorene mržnje prema Jevrejima/kama.

Bolonjska deklaracija – potpisalo ju je 1999. godine 29 evropskih država. Srbija ju je potpisala 2003. godine i time se uključila u proces usaglašavanja svog obrazovnog sistema sa standardima Bolonje – oni nisu obavezujući, niti im je cilj da stvore jedinstven obrazovni sistem, već da se stvaranjem jedinstvenog evropskog prostora visokog obrazovanja do 2010. postignu sledeći ciljevi: omogućavanje priznavanja diploma stečenih u drugim evropskim državama; jasno utvrđivanje kriteriju-

ma diplomskih i poslediplomskih studija; prenos kredita (bodova); uklanjanje različitih prepreka slobodnom izboru mesta studiranja. www.europa.eu.int/comm/education/index_en.html

Borac – lice koje neposredno učestvuje u neprijateljstvima, ili je pripadnik oružanih snaga.

Civil – svako lice koje nije borac (u slučaju nedoumice, to lice će se smatrati civilom). Ukoliko takvi civilni neposredno učestvuju u neprijateljstvima, onda se smatraju borbama i gube zaštitu.

Civilni objekti – svi objekti koji nisu vojni ciljevi. Ukoliko se takvi objekti koriste kao podrška vojnoj akciji, onda se smatraju vojnim ciljevima i gube zaštitu.

Dečiji rad – prema našem zakonu, rad dece ispod 16 godina pod uslovima koji ozbiljno ugrožavaju njihov opstanak, štete njihovom zdravlju i onemogućavaju im osnovno obrazovanje. Mnoga takva deca žive u uslovima koji su slični ropstvu. Prema Konvenciji o najtežim formama rada dece, u najteže oblike rada dece spadaju *robovanje, rad sličan robovskom, na primer, prodaja ili trgovina decom, služenje da bi se otplatilo dug, prisilan rad, uključujući prisilnu mobilizaciju dece da bi se angažovala u oružanim sukobima*. Prvi put je u jednoj internacionalnoj konvenciji određena starosna granica za decu vojnike – 18 godina. To je ujedno i prvi put da se delatnost dece vojnika pravno priznaje kao neka vrsta rada.

Deklaracija – dokument kojim se proglašavaju načela o pojedinim važnim i ključnim društvenim pitanjima (Deklaracija o ljudskim pravima, o pravima žena, o zaštiti kulturnih dobara...). Deklaracija se poštuje posle ratifikacije u zakonodavnim ili izvršnim telima državnog aparata.

Diplome naših škola u EU – propisima EU, omogućeno je da državljani/ka jedne države članice diplomira u jednoj, a da mu/joj se sve kvalifikacije priznaju u drugoj državi. Diploma završenog fakulteta u Srbiji biće priznata u svakoj državi članici.

Društvena odgovornost – pristup jačanju odgovornosti kroz raznovrsne akcije i sredstva koja građani/ke, nevladine organizacije i mediji mogu koristiti da bi vlast pozvali na odgovornost. Mehanizme društvene odgovornosti mogu pokrenuti i podržati država, građani/ke, ili i jedni i drugi, međutim, najčešće se pokreću i deluju od krajnjih korisnika/ca ka donosiocima odluka.

Državljanin/ka (građanin/ka u političkom smislu) – svaki/a punoletan/na pripadnik/ca demokratske političke zajednice koji/a, doživljavajući tu zajednicu kao svoju, dobrovoljno, svesno, kritički i odgovorno, zajedno sa drugima, aktivno učestvuje u određivanju uslova zajedničkog života tako što bira vlast (ili učestvuje u vlasti), utiče na nju, kontroliše je, deluje u okviru političke stranke, ili u okviru udruženja građana/ki (nevladine organizacije), ili kroz građanske inicijative, a sve u najboljem interesu pojedinaca/ki i cele zajednice. U mnogim međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava postoji i zasebna garancija prava građana/ki na učešće u upravljanju zajednicom. To podrazumeva pozitivne korake države koji omogućavaju da građani/ke (za sada samo njeni državljani!) ostvaruju i uživaju ta svoja politička prava. Građanin/ka, kao pripadnik/ca zajednice, ima i obavezu da poštuje zakone te zajednice, i da, kroz saradnju sa drugima, aktivno učestvuje u određivanju uslova zajedničkog života; kao nosilac/ica sloboda i prava, obavezan/a je da poštuje slobode i prava drugih; kao ljudsko biće, obavezan/na je da sve to čini nenasilno, tolerantno, s osećajem za pravdu i brigom za opšte dobro, tj. odgovorno.

Ekonomska politika – deo državne politike koji se bavi odnosom države i privrede. Glavne teme ili oblasti kojima se bavi su: fiskalna politika (porezi i javni rashodi), politika dohodaka (kontrola cena i ličnih dohodaka), spoljnotrgovinska politika (uvoz, izvoz, carine), monetarna politika (kontrola ponude novca od centralne banke), itd.

ERAZMUS (ERASMUS) – akcioni program EU za razmenu studenata/kinja deo je šireg akademskog projekta koji se zove SOKRATES. Ovaj program, pokrenut 1987, studentima/kinjama i profesorima/kama omogućava veću slobodu izbora mesta studiranja i programa studija; sufinansira se saradnja visokoškolskih ustanova EU. U ovaj program je trenutno uključeno 30 zemalja, među kojima je i Srbija. Ovaj program omogućava studentima/kinjama koji/e su primljeni u program da deo svojih studija provedu u drugoj državi (od 3 do 12 meseci) u ustanovi po vlastitom izboru. Razmena profesora/ki i razvoj međunarodnih programa obrazovanja takođe su obuhvaćeni ovim programom. www.europa.eu.int/comm/education/programmes/socrates/erasmus/erasmus_en.html

Estrada – izvorno, reč *estrada* označava uzdignuto mesto, podijum, pozornicu. U današnjem smislu te reči, estrada je deo javnog života, gde se ostvaruju sadržaji popularne kulture.

Etničke grupe – društvene grupe etničkog sastava stanovništva po nacionalnoj pripadnosti. Karakteriše ih to što govore istim jezikom, žive na zajedničkoj teritoriji i imaju zajedničku kulturnu i političku istoriju, kao i manje ili više jasnu društveno-istorijsku samosvest o zajedničkoj grupnoj pripadnosti po kojoj se razlikuju od drugih.

Filantropija – ljubav prema ljudima, čovekoljublje, dobročinstvo, volja da se pomogne drugima. Vodi poreklo od grčkih reči *philos* (prijatelj) ili *phileo* (volim, težim za nečim) i *antrophos* (čovek).

Gledanost – kvantitativno izražena vrednost praćenja jednog televizijskog emitovanja u zadatoj vremenskoj jedinici; gledanost se klasifikuje u više različitih nivoa i u različitim kategorijama: prema stepenu gledanosti, prema vremenskom trajanju gledanosti, prema društvenoj grupi koja ostvaruje gledanost.

Govor mržnje – svaki govor u javnosti (posebno u medijima) koji proizvodi ili bi mogao da proizvede širenje, opravdavanje ili podsticanje rasne mržnje, ksenofobije, antisemitizma, kao i svih oblika diskriminacije koji su zasnovani na netoleranciji.

Građanin/ka – pripadnik/ca demokratske zajednice koji/a ima i koristi prava i slobode, preuzima odgovornosti i ispunjava obaveze prema zajednici. Uloga građanina/ke podrazumeva aktivan i odgovoran odnos prema društvenim pojavama, učešće u biranju i kontroli vlasti; građanin/ka može da bira i da bude biran/a za vršioca vlasti. Kako osnovna ljudska prava i odgovornosti ne mogu biti manja ili veća, nego su jednaka za sve ljude, tako i politička prava moraju biti jednaka za sve državljane/ke unutar jedne države. U procesu demokratizacije građani/ke treba da razvijaju kritičko mišljenje i uočavaju razlike između stvarnog i proklamovanog, poriču spolja nametnute autoritete, vrednosti i odluke.

Građanska hrabrost – spremnost na delovanje u svrhu zaštite prava, uz punu svest o mogućim posledicama tog aktivizma i spremnost da se te posledice snose bez obzira na to koliko negativne mogu biti.

Građanska neposlušnost – jedan od vaninstitucionalnih oblika zaštite prava, a specifičnosti su: čin uperen protiv nekog konkretnog zakona, javni, nasilan, politički, ne sme da naruši javni poredak, prethodno su iscrpene sve zakonske mogućnosti da se pravda zadovolji, građanska neposlušnost je pokazatelj postojanja demokratije u državi.

Hors de combat (izbačeni iz stroja) – borci koji su zarobljeni, ranjeni, ili bolesni, i stoga više ne mogu da se bore.

Humanost – čovečnost, aktivan odnos prema vrednostima, posebno prema drugim osobama koje su, iz bilo kojih razloga, sa tzv. posebnim potrebama, odnosno nisu u mogućnosti da zadovolje svoje osnovne, ali i izvedene ljudske potrebe. Humanost ne podrazumeva stvaranje zavisnosti klijenata/klijenata, već poštovanje ličnosti svake osobe i osnaživanje njenih mogućnosti i sposobnosti.

Ideja o ujedinjenju Evrope – inicijativu za stvaranje ujedinjenih evropskih država izložio je Winston Čerčil, u svom govoru u Cirihu 1946. godine, ukazujući na to da je francusko-nemačka saradnja osnovna pretpostavka evropskog ujedinjenja. Upravo ta saradnja Francuske i Nemačke u proizvodnji uglja i čelika (omogućila zajedničko upravljanje ovim resursima i sprečila eventualne sukobe) predstavlja okosnicu *plana* za osnivanje *Evropske zajednice za uglj i čelik* (EZUČ), poznat kao *Šumanov plan*, po Roberu Šumanu, francuskom ministru spoljnih poslova koji je ovaj plan izložio 9. maja 1950. godine. *Ugovor o EZUČ potpisale su 1951. godine* Belgija, Italija, Luksemburg, SR Nemačka, Francuska i Holandija. Ovim je počeo proces postepene i funkcionalne integracije evropskih zemalja. *Rimskim ugovorima od 25. marta 1957. godine* osnovane su EEZ i EVROATOM s osnovnim ciljem stvaranja zajedničkog tržišta za slobodno kretanje ljudi, robe, usluga i kapitala, kao i zajednički razvoj u oblasti korišćenja atomske energije u civilne svrhe u šest država članica. *Godina 2007. je jubilara za EU zbog obeležavanja 50-godišnjice evropskih integracija.*

ILO – Međunarodna organizacija rada koja se bavi pravima radnika/ca, uključujući uslove rada, zaštitu na radu, radno vreme, naknadu za rad i sl. Konvencija o pravima deteta je uticala na ILO koja je

1999. godine donela *Konvenciju o najtežim formama rada dece*. Konvencija obavezuje svaku državu koja ju je ratifikovala da preduzme trenutne i prave mere u cilju zabrane i iskorenjivanja dečjeg rada.

Interesovanja – spremnost za bavljenje određenim aktivnostima i zadovoljstvo u tome (npr. interesovanje za određenu vrstu muzike/sporta može da znači bavljenje muzikom/sportom ili samo slušanje muzike/praćenje sporta i zadovoljstvo u tome). Od vrednosti i vrednosnih orijentacija razlikuju se po tome što su stvari, pojave i ideje na koje se odnose određenije i neposrednije utiču na aktivnost pojedinca/ke.

Javni servis – javnost ga osniva, finansira i kontroliše. Treba da bude dostupan svim stanovnicima/cama teritorije na koju se odnosi, ima zadatak da obaveštava, obrazuje i zabavi. Vodi računa o očuvanju kulturnog identiteta, a ne o profitu. Treba da teži kvalitetnim, a ne komercijalnim sadržajima.

Karijera – sled promena radnih mesta, poslova i položaja koje pojedinac/ka obavlja tokom radnog veka.

Kolateralna šteta – šteta ili gubitak slučajno naneti tokom napada uprkos svim neophodnim merama predostrožnosti koje imaju za cilj da spreče ili svedu na minimum civilne žrtve, ranjavanje civila i razaranje civilnih objekata.

Kolektivne (socijalne) vrednosti – pozitivan odnos prema idejama, materijalnim stvarima od šireg društvenog značaja za zajednicu u kojoj pojedinac živi. Prihvatajući kolektivne vrednosti, ljudi grade kolektivni identitet, tj. osećaj pripadnosti jednoj društvenoj zajednici.

Komercijalni mediji – vode računa o profitu i gledanosti, sadržaji koji se emituju su roba i važnije je da se roba što skuplje proda nego kakvog je kvaliteta i kakav uticaj ima na stanovništvo – gledaoce programa.

Konvencija – međunarodni ugovor; vrsta međunarodnog sporazuma koji nastaje povodom nekog specijalnog pitanja od važnosti za države koje ga sklapaju. Ovaj ugovor se shvata kao dokument kojim se načelno rešavaju sadržaji koji su u međudržavnim stranama iz različitih razloga bili dovedeni u pitanje ili su bili izvori nesporazuma, neslaganja ili različitih gledišta. Konvencija je dokument koji uobičajeno prethodi donošenju dokumenata koji imaju čvršći, opštiji ili obavezujući značaj i značenje za ugovorene strane.

Ksenofobija – ispoljavanje izuzetno snažne mržnje prema strancima/kinjama.

Kulturni identitet – obrazac sličnosti, kulturna istovetnost pripadnika/ca određene grupe – od pogleda na svet, vrednosnih sistema i opredeljenja, institucija, jezika, do materijalne oblasti.

Legalan – u skladu sa zakonom.

Legitiman – koji ima stvarnu podršku većine.

Lične vrednosti – vrednosti značajne za pojedinca. Pomoću ličnih vrednosti se stvara lični identitet, tj. postaje se ličnost nezavisna i posebna u odnosu na druge.

Lokalna zajednica – geografska lokacija i administrativna jedinica u okviru koje građani/ke zadovoljavaju svoje svakodnevne egzistencijalne potrebe, kao i građanska prava i odgovornosti (rad, obrazovanje, zabava, kulturne potrebe...).

Lokalni ekonomski razvoj – proces u kojem lokalna administracija, privrednici i nevladin sektor sarađuju na stvaranju boljih uslova za ekonomski rast i otvaranje novih radnih mesta. Svrha lokalnog ekonomskog razvoja je da poboljša mogućnosti lokalne ekonomije i uslove života za sve građane/ke lokalne zajednice.

Ljudska prava – minimum zahteva koje možemo postaviti prema društvu i drugim ljudima samim tim što smo ljudi. Ljudska prava ne zavise od države, već ih svako ljudsko biće ima. Država je dužna da garantuje i štiti ljudska prava.

Mapiranje problema – obeležavanje, preciziranje i formulisanje problema. Precizno određivanje činilaca koji su doveli do problema. U mapiranje problema je uključeno i određivanje zainteresovanih grupa koje mogu da utiču na rešavanje problema, kao i izlistavanje mogućih partnera/ki koji mogu da pomognu u rešavanju problema. Sve ove aktivnosti preduzimaju se u cilju izrade plana akcije rešavanja problema.

Marketing – skup organizovanih aktivnosti usmeren na plasman robe na tržište i osvajanje kupaca, od reklamiranja do čina prodaje.

Medijska manipulacija – postupak potčinjavanja pojedinca/ke, društvenih grupa, javnosti, komunikacijskih kanala, medija, itd. određenoj vrsti interesa. Manipulacija je takođe smišljeno korišćenje netačnih podataka, izvrtanje činjenica, lažno interpretiranje, kao i vešto podmetanje kako bi se stvaranjem lažnog utiska ostvarila medijska kontrola.

Medijski prostor – deo javnog života koji se ostvaruje u medijima na određenom (užem ili širem) kulturološkom prostoru.

Međunarodni komitet Crvenog krsta (MKCK) – Anri Dinan, preduzetnik iz Švajcarske, podstaknut ratnim užasima čiji je svedok bio gledajući bitku u Solferinu (Italija), 1862. objavljuje knjigu Sećanje na Solferino. Dinan je učinio prvi korak ka tome da se u svim zemljama osnuju društva za zbrinjavanje ranjenika u ratu i da se potpišu međunarodni ugovori o imunitetu i neutralnosti medicinskog osoblja koje pruža pomoć ranjenicima pod zaštitom jedinstvenog obeležja (kasnije je određeno da

to bude švajcarska zastava s obrnutim redosledom boja). U Ženevi je 17. februara 1863. osnovan Međunarodni komitet za pomoć ranjenicima, koji će nekoliko godina kasnije postat MKCK. Na zahtev Komiteta, švajcarska vlada je sazvala diplomatsku konferenciju 22. avgusta 1864. godine, koja je usvojila prvu Ženevsku konvenciju za poboljšanje položaja ranjenih vojnika u ratu, koju je potpisalo 12 država. Tako je nastalo MHP, pravna osnova za delovanje MKCK

Međunarodno humanitarno pravo (MHP) – grana međunarodnog prava koja ograničava upotrebu nasilja u oružanim sukobima tako što štiti one koji ne učestvuju ili više neposredno ne učestvuju u neprijateljstvima, svodi nasilje na neophodnu meru da bi se postigao cilj sukoba, isto je za obe zaraćene strane: i za onu koja je legitimno upotrebila silu, i za onu koja je protivpravno upotrebila silu; uzrok sukoba ne utiče na njegovu primenu. Ovo pravo se primenjuje čim započne međunarodni oružani sukob (uključujući i oslobodilačke ratove, tj. borbu protiv kolonijalne dominacije), kada počne nemeđunarodni oružani sukob (stari naziv je: građanski rat) ili kad počnu unutrašnja nasilja i zategnutosti. Međunarodno humanitarno pravo obavezuje i države i pojedince. Primena MHP se završava godinu dana posle opšteg završetka vojnih operacija.

Nacionalni identitet države i EU – u Ugovoru o EU izričito je navedeno da “Unija poštuje nacionalni identitet država članica”. Službeni jezik svake države je ujedno i zvanični jezik Unije, tako da će ulaskom Srbije u EU i srpski jezik postati zvanični jezik, a cirilica zvanično pismo. Države članice sa približnim brojem stanovnika kao Srbija, kao što su Grčka i Portugal, očuvale su sva obeležja nacionalnog identiteta.

Nasilnik – osoba koja vrši bilo koji oblik nasilja nad drugom osobom.

Nasilje – zloupotreba moći jedne osobe nad drugom, svaki čin protiv nečije volje, a koji drugu osobu ugrožava psihički, fizički, seksualno ili ekonomski.

Nasilje u medijima – prema obliku ispoljavanja, može biti fizičko, psihičko i kulturno. Prema funkciji, nasilje u medijima deli se na **nasilje u funkciji cilja** – prikazano u medijima da bi se postigao određeni cilj (npr. da bi se motivisali građani/ke na neku humanitarnu akciju) i **bezrazložno nasilje** – nasilje koje nije neophodno za razumevanje i prijem poruke koja se šalje putem medija.

Odgovornost – svest pojedinca/ke o potrebi da deluje i ponaša se prema sebi, drugima iz svog okruženja i šire društvene zajednice tako da postoji mogućnost da snosi posledice za učinjeno ili neučinjeno. Odgovornost se deli na ličnu i kolektivnu. Lična odgovornost je određena normama, pravilima ponašanja kojih se pojedinac pridržava shodno svom ličnom sistemu vrednosti (pravednost, ljubav, lepota, solidarnost, istina). Za nepoštovanje lične odgovornosti zadužena je svest. Kolektivna odgovornost je određena opštim vrednostima sredine u kojoj pojedinac živi, deli je sa drugim pripadnicima svoje zajednice i može se razumeti kao nacionalna, religijska, profesionalna i politička odgovornost.

Ograničenja MHP – ne zabranjuje upotrebu sile, ne štiti sva lica pogođena sukobom, ne zabranjuje da se neprijatelj nadvlada (ali po principu: jedini legitiman cilj je da se oslabi vojni potencijal neprijatelja).

Osnovni ciljevi EU – podržavanje privrednog i društvenog razvoja; vođenje zajedničke spoljne i bezbednosne politike (i postepeno stvaranje zajedničke odbrambene politike); zaštita prava i interesa državljana/ki država članica uvođenjem državljanstva EU; očuvanje i dalji razvoj Unije kao

prostora slobode, bezbednosti i pravde, gde je slobodno kretanje lica obezbeđeno merama iz oblasti kontrole spoljnih granica, azila, imigracije i borbe protiv organizovanog kriminala.

Osnovni principi EU – udruživanje: EU je u osnovi dobrovoljno udruženje evropskih država koje su uvidele da se određena pitanja mogu delotvornije rešavati zajedničkim naporima; ugovornost – država, po dobrovoljnom stupanju u EU, ulazi u određene ugovorne odnose iz kojih crpi svoja prava, ali i obaveze koje proističu iz članstva; *delotvornost* – Unija je od svog osnivanja preuzela neke poslove koji se delotvornije obavljaju na nivou zajednice nego na nivou država članica; postepen razvoj – EU se razvijala postepeno u dva pravca: po širini, prijemom novih država članica, i po dubini, unapređivanjem i produbljivanjem veza među postojećim članicama.

Pakt – međunarodni sporazum, vrsta ugovora koji ima političku vrednost i najčešće predstavlja osnovu nekog političkog saveza između dve ili više zemalja.

Participacija – proces razmene u donošenju odluke koja se tiče određenog pojedinca/ke, grupe ili zajednice (okruženja) u kojoj živi; proces u kom građani/ke iznose svoja mišljenja, međusobno slušaju i uvažavaju različita mišljenja radi donošenja odluke koja ih se tiče. Svi/e učesnici/ce procesa su ravnopravni/e.

Participacija roditelja u školi – proces u kom roditelji učestvuju u radu škole, izražavaju svoje mišljenje koje se uzima u obzir u donošenju svih odluka koje se tiču života i rada škole.

Partnerstvo – udruživanje radi zajedničkih interesa i ciljeva. Partnerski odnosi najčešće obuhvataju preduzimanje nekog zajedničkog poduhvata, učestće većeg broja ljudi ili ostvarenje jednog ili više zajedničkih ciljeva. Na lokalnom nivou, partner-

stvima vladinog, nevladinog i privatnog sektora omogućavaju se bolje usluge i veće učešće korisnika/ca. Pravno se regulišu ugovornim odnosima. Partnerstvo podrazumeva jednak stepen učešća svih strana i jasnu podelu uloga među partnerima/kama.

Političar – osoba koja aktivno učestvuje u partijskoj politici i podeli vlasti.

Politička prava – prava koja građanima/kama omogućavaju stvarni uticaj na vođenje javnih poslova, odnosno na učešće u upravljanju zajednicom (na primer: da bira i bude biran, pristup javnim službama...). Ova prava se odnose na državljane/ke jedne zemlje, građani/ke ih ostvaruju kad postanu punoletni/e.

Politika – procesi i način na koji se donose odluke unutar jedne skupine ljudi. Iako se obično politika odnosi na vlade, političko ponašanje se opaža u bilo kojoj grupi ili instituciji koju sačinjavaju ljudska bića.

Preduzetništvo – pojam u osnovi obuhvata koncipiranje i organizovanje tržišno usmerenih poslovnih aktivnosti čiji je krajnji cilj ostvarivanje dobiti. Odrednica *preduzetništvo* odnosi se na pojedinca/ku koji/a samostalno ili u grupi obavlja preduzetničke aktivnosti kroz osnivanje novog ili razvoj postojećeg privrednog subjekta. Zakon o privatnim preduzetnicima/cama definiše privatnog/u preduzetnika/cu kao fizičko lice koje radi sticanja dobiti osniva radnju i samostalno obavlja delatnost ("Sl. glasnik RS", br. 53/95).

Prevencija – sprečavanje, predupređivanje, predviđivanje (*bolje sprečiti, nego lečiti*).

Prigovor savesti – odbijanje pojedinca da učestvuje u onim aktivnostima koje njegova savest ne odobrava. Najčešće se prigovor savesti odnosi na vojnu službu, pa u tom slučaju prigovarači/ce save-

sti mogu da izaberu civilno služenje vojnog roka. Postoje i druge vrste prigovora savesti, kao što je pokret za zabranu eksperimenata na životinjama.

Profesija – intelektualna ili manuelna delatnost koja se obavlja kao stalno zanimanje i služi kao izvor prihoda za podmirenje troškova života.

Propagandna poruka – saopštenje koje propagandista upućuje određenoj ciljnoj grupi kako bi obavila svoju persuazivnu ulogu (ubediavanje, nagovlažavanje, uveravanje)

Rasna mržnja – izričito iskazivanje osećanja mržnje, netrpeljivosti i destruktivnih stavova prema pripadnicima/cama neke druge rase.

Reklama – oglas ili spot objavljen u sredstvima javnog informisanja kojim se potrošači podstiču na kupovinu određenih proizvoda ili korišćenje određenih usluga (*prema I. Klajnu i M. Šipki, 2006*)

Saradnja – proces spajanja i zajedničkog rada različitih subjekata (pojedinci/ke, grupe, institucije) kako bi kao skladna celina radili na postizanju unapred zacrtanih ciljeva. Za izgradnju i osnaživanje saradnje potrebno je da postoji aktivno učešće, odgovornost u radu i poverenje između strana koje učestvuju.

Savest – sposobnost ličnosti za moralno procenjivanje sopstvenih postupaka i motiva za delovanje. Deo naše ličnosti koji nas kažnjava za nemoralne (loše) postupke prema sebi ili drugima.

Savet Evrope – nije isto što i Evropski savet. Savet Evrope je najstarija politička organizacija u Evropi, osnovana 1949. godine, okuplja 46 država članica. Osnovna uloga je podsticanje demokratije, poštovanje ljudskih prava i vladavine prava u državama članicama. Sedište je u Strazburu. Državna zajednica SCG primljena je u članstvo 3. aprila 2003. godine.

Savet roditelja – školski organ sastavljen od predstavnika roditelja učenika svakog odeljenja u školi.

Simboli EU – himna, zastava i Dan Evrope. Evropska himna je *Oda radosti* (IX simfonija) Ludviga van Betovena; Zastava – pozadina je plave boje (nebo) na kojoj se nalazi 12 zlatnih zvezdica koje formiraju krug, čime simbolizuju jedinstvo naroda Evrope. Zvezdice ne predstavljaju države, njihov broj je stalan. Dan Evrope se slavi 9. maja.

Sistem vrednosti – zbir moralnih (etičkih), socijalnih i estetskih vrednosti koje posebno uvažavaju pojedinci, grupe ili čitave društvene zajednice (nacionalne, verske, državne).

Slika proizvoda – predstava koju potrošači/ce imaju o nekom proizvodu ili niz asocijacija koje potrošači/ce imaju o nekom proizvodu. Pored saznanja, slika proizvoda sadrži i emocionalni element, a može nastati i bez ikakvog neposrednog iskustva s tim proizvodom.

Socijalna uloga – predstavlja očekivana ponašanja koja se vezuju uz određeni položaj koji pojedinac/ka ima i funkciju koju vrši u grupi kojoj pripada.

Solidarnost – pojam koji se odnosi na povezanost i uzajamnu saradnju ili pomoć između pojedinaca/ki, grupa i većih skupina, posebno u teškim životnim situacijama ili prirodnim katastrofama. Društvena solidarnost je izrazito moralna pojava kojom se izražava opšti stav humanosti, međusobne pomoći, razumevanja i uzajamnosti (Dirkem).

Stav – stečena predodređenost da se misli, oseća i postupa na određen način (*za* ili *protiv*) u odnosu na neki objekat (predmet/biće) ili situaciju. Formiranje stava zavisi od grupe kojoj pojedinac/ka pripada, ali i od njegovog/nog ličnog iskustva. Ima stavova koji se ne zasnivaju na tačnim podacima ili realnom iskustvu, a jake emocije izbijaju u prvi

plan. Takvi stavovi se nazivaju *predrasudama* i oni se izuzetno teško menjaju (prema: Trebješanin, *Psihološki rečnik*).

Stereotipi – preterano uprošćena, a često i netačna i teško promenljiva slika koja se ima o pripadnicima/cama neke grupe. To su elementi predrasuda jer su uverenja o nekoj grupi, po pravilu, usklađena s osećanjima koja se prema toj grupi ispoljavaju. Može se govoriti o negativnim i pozitivnim stereotipima (preterano ulepšana slika), ali je uobičajenije da se misli na negativnu sliku.

Strategija – grč. ratna veština, nauka o vođenju rata. Vremenom je to prvobitno značenje prošireno na: postupanje usmereno ka ostvarivanju određenog cilja posle dužeg planiranja. Danas se izraz "strategija" koristi za više vrsta ljudskih delatnosti.

Strateško planiranje – dugoročno planiranje prakse kojim se daju odgovori na pitanja: ko smo, šta možemo da uradimo, koje probleme želimo da rešimo, šta želimo da promenimo, na koje ključne probleme želimo da odgovaramo i čemu težimo.

Suverenitet države i EU – ulaskom u EU, naša zemlja će preneti deo državnog suvereniteta na nivo zajedničkog odlučivanja u EU. To se odnosi na sledeće oblasti: unutrašnje tržište, carinske tarife, ekonomska i monetarna unija, poljoprivredna politika, zaštita životne sredine i dr. Istovremeno, kao članica EU, Srbija će moći i da utiče na njene odluke.

Školski odbor – organ upravljanja školom koji ima devet članova i koji čine po tri predstavnika nastavničkog veća, roditelja učenika i lokalne zajednice. Školskim odborom predsedava direktor, ali on ne učestvuje u donošenju odluka ŠO.

Šta je Evropska unija – naddržavna zajednica koju danas čini 27 država članica: Austrija, Belgija, Bu-

garska, Velika Britanija, Grčka, Danska, Estonija, Irska, Italija, Kipar, Letonija, Litvanija, Luksemburg, Mađarska, Malta, Nemačka, Poljska, Rumunija, Slovačka, Slovenija, Finska, Francuska, Holandija, Češka, Švedska i Španija. Evropska unija je osnovana u Matrihtu 1992. godine potpisivanjem Ugovora o EU.

Šta Srbija dobija ulaskom u EU? – Mogućnost da učestvuje u razvoju ekonomske i svetske ekonomije, politike i kulture. Granice će postati formalnost i građani će moći slobodno da se kreću i putuju po celoj Evropi. Građani/ke će moći da putuju ne samo radi odmora ili poslovno već i da bi radili. Nezaposleni će imati pravo da žive u drugoj zemlji sve dok su u potrazi za poslom (u većini zemalja članica period od 6 meseci). U zemljama van EU, građanin EU može da koristi usluge, pomoć i zaštitu bilo koje države EU ako u toj zemlji ne postoji ambasada države iz koje dolazi.

Tolerancija – dopuštanje, podnošenje, trpeljivost prema onim stavovima i ponašanjima koja mi lično ne prihvatamo.

Tri stuba na kojima počiva EU – Prvi stub čine dve međunarodne organizacije: *Evropska ekonomska zajednica* (EEZ) i *Evropska zajednica za atomsku energiju* (EUROATOM); drugi stub čini *zajednička spoljna i bezbednosna politika*, treći stub čine *policajska i pravosudna saradnja u krivičnim stvarima*.

Uslovi za ulazak države u EU – svaka država koja poštuje načela slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i vladavine prava može da zatraži članstvo u EU. Uslovi su sledeći: stabilnost institucija koje osiguravaju demokratiju, vladavinu prava i poštovanje ljudskih i manjinskih prava; tržišna privreda sposobna da izdrži konkurenciju na jedinstvenom evropskom tržištu; sposobnost preuzimanja obaveza koje proizlaze iz članstva, što

znači usvajanje i primenu propisa EU.

Ustav EU – EU još nema ustav. Predlog postoji, ali je usvajanje u toku.

Uzor – ličnost ili vrednost (vrednosna kategorija) koja se doživljava kao najbolja, kao idealan primer i kao model (obrazac) koji služi nekome za ugled, na čije se postupke, mišljenja i stavove neko poziva.

Vaninstitucionalna pravda – regulative koje građani/ke koriste kada vlast i institucije države, kroz zakone i zakonito postupanje, pravdu ne obezbeđe. Građani/ke obezbeđuju poštovanje svojih prava kroz vaninstitucionalne oblike zaštite prava.

Vizija – slika budućnosti kakvu želimo da ostvarimo.

Vojni ciljevi – borci i objekti koji svojom prirodom, mestom, svrhom ili upotrebom daju uspešan doprinos vojnoj akciji i čije uništavanje omogućava određenu vojnu prednost.

Volonterizam – mobilizacija i angažovanje pojedinaca/ki i grupa koji dobrovoljno pristaju da pružaju usluge određenoj populaciji, uz odgovarajuću selekciju i pripremu. Volonterizam je zasnovan na idejama samopomoći, uzajamne pomoći i čovekoljublja. Najčešće se sprovodi u verskim, humanitarnim, socijalnim i nevladinim organizacijama.

Vrednosna orijentacija – veći broj povezanih vrednosti koje predstavljaju opšti način življenja koji pojedinac procenjuje kao poželjan. Različiti ljudi imaju različite vrednosne orijentacije prema različitim stvarima, pojavama, idejama i teže ostvarenju različitih ciljeva. U literaturi se spominju sledeće vrednosne orijentacije: *teorijska* – težnja za saznavanjem istine; *ekonomska* – težnja ka nečemu što je korisno; *estetska* – težnja za lepotom i skladom; *socijalna* – ljubav prema ljudima je osnovna orijentacija; *politička* – težnja ka moći;

religiozna – za nju je najvažniji doživljaj jedinstva sa svetom.

Vrednost (latinska reč valeo – krepak, jak, zdrav) – vrednost je termin koji se koristi za označavanje onoga što je dobro, istinito, lepo, pravedno. Vrednost je opšte ime za sadržaj morala, umetnosti, prava, običaja, politike. Fenomen vrednosti se ne može postaviti bez čoveka kao praktičnog bića koje stvara vrednosti. Najviša vrednost, cilj kome se teži jeste ideal, zamišljeno idealno stanje, koje se ceni kao vrednost po sebi, dok je vrednovanje uvek proces odabiranja, zauzimanja stava pojedinaca prema fenomenima ljudskog sveta.

Vršnjačko nasilje u školi – situacija u kojoj je neki učenik, tokom dužeg perioda, ponavljano, izložen negativnim postupcima jednog ili više učenika. U svetu se za ovu pojavu ustalo termin *bullying*. Nasilje u školi može se ispoljiti kroz sledeće oblike: fizičko nasilje – najlakše ga je primetiti, a podrazumeva udaranje, guranje, čupanje, štipanje; verbalno nasilje – vređanje, širenje glasina, stalno zadirkivanje, ismevanje; emocionalno nasilje – namerno isključivanje žrtve iz zajedničkih aktivnosti razreda ili grupe, ignorisanje, tj. “neprimećivanje” njenog prisustva, itd; seksualno nasilje – neželjeni fizički kontakt i uvredljivi komentari; kulturno nasilje – vređanje na nacionalnoj, verskoj ili rasnoj osnovi; ekonomsko nasilje – krađa, otimanje novca ili stvari i slično.

Zainteresovane grupe – pojedinci/ke, grupe, organizacije, institucije koje imaju blizak ili istovetan zajednički cilj (interes) na čijem se ostvarivanju zajednički angažuju.

Zapadni Balkan – u terminologiji EU, pod njim se podrazumevaju sledeće zemlje jugoistočne Evrope: Albanija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Srbija, Crna Gora i Hrvatska. Godine 1999. u Helsinkiju je postavljena jasna razlika između tih

zemalja i Bugarske i Rumunije koje su imale status država kandidata za članstvo u EU (2007. postale članice) i utvrđena nova strategija pristupanja navedenih država EU (proces stabilizacije i pridruživanja) www.europa.eu.int/comm/external_relations/see

Životni moto – misao ili ideja vodilja koja izražava srž, suštinu životnog stila pojedinca/ke; pokretačka snaga koja nas vodi kroz život.

Životni standard građana Srbije u EU – ulaskom u EU neće biti prevaziđeni svi problemi u društvu. Međutim, proces pridruživanja će povoljno uticati na stabilizaciju ekonomije, a samim tim i na priliv stranih ulaganja, posebno u granama koje su orijentisane ka izvozu. U tim granama biće otvorena nova radna mesta i plate povećane.

Životni stil – specifičan način ponašanja, ophođenja, rada, izražavanja i interesovanja koji su svojstveni jednoj osobi, a koji odražavaju vrednosti kojima ona teži u životu.

Žrtva – osoba koja trpi bilo koji oblik nasilja.

TEHNIKE RADIONIČARSKOG RADA

Šta su tehnike radioničarskog rada?

Pojam *tehnike radioničarskog rada* odnosi se na različite načine i postupke koji se koriste u toku radionice (*workshop*) u cilju ostvarivanja sadržaja i ciljeva radionice. Ovako shvaćen pojam obuhvata veliki broj vrlo raznovrsnih postupaka rada i njihovih modifikacija u praksi. Ponekad se pojam **Tehnike rada radioničarskog rada** koristi kao sinonim a pojam *metod radioničarskog rada*, što je u ovom kontekstu prihvatljivo. Međutim, ovako shvaćene tehnike i metode nije opravdano izjednačavati sa shvatnjem ovih pojmova u kontekstu naučnog istraživanja, gde je njihovo značenje drugačije.

Najčešće tehnike radioničarskog rada

Radionica kao aktivan oblik rada podrazumeva korišćenje različitih tehnika. U zavisnosti od *vrste* radionice (saznajna ili kognitivna, kreativna, terapijska i sl.), *ciljeva*, *sadržaja* i *učesnika/ca*, voditelj/ka pravi izbor odgovarajućih tehnika rada rada. Ključno za izbor tehnika jeste da one budu primerene prethodno pomenutim elementima i da se vodi računa i o tome koliko voditelj/ka radionice vlada primenom određene tehnike/ka.

Ovde ćemo predstaviti nekoliko najčešće korišćenih tehnika rada rada u saznoj ili kognitivnoj radionici. To je radionica koja je prvenstveno usmerena na izgrađivanje novih znanja. Pored Tehnike rada koje će biti predstavljene, svaki voditelj/ka radionice ima slobodu da razvija sopstvene tehnike ili da menja postojeće, pri tom uvek imajući u vidu *kako* i *šta* želi određenom radionicom da postigne.

IZLAGANJE ili PREZENTACIJA

Opis i primena

Jedna osoba, najčešće voditelj/ka radionice, obraća se grupi učesnika/ca i saopštava im određene podatke koji su u nekom smislu za njih novi ili tako značajni da ih treba posebno naglasiti. Ova tehnika se najčešće koristi u uvodnom i završnom delu radionice. Tehnika može da se primenjuje bez ili sa upotrebom audio-vizuelnih sredstava (FC – flip chart ili pokretna tabla; kompjuter, projektor i sl.). Izlaganje treba da bude jasno i sažeto i ne treba da traje duže od 3 do 5 minuta. Kad god je to moguće, potrebno je učiniti ga interaktivnim, tako što će se učesnicima/cama postaviti pitanja otvorenog tipa, u smislu: šta vi mislite o temi ili kakva su vaša iskustva u vezi s ovim pitanjem, i sl.

Upotreba audio-vizuelnih sredstava, naročito kompjutera i projektor, zahteva od voditelja/ke da ta sredstva ume da koristi kao *pomoćna*, a ne kao centralna, odnosno da njegova/njena živa reč i komunikacija sa učesnicima/cama radionice i dalje budu ključne. Ima niz pravila i korisnih, praktičnih saveta koja bi svako trebalo da zna pre nego što odluči da koristi moderna audio-vizuelna sredstva.

Prednosti

- Za kratko vreme, može dosta da se saopšti.
- Omogućava voditelju/ki da naglasi ono što je ključno za razumevanje teme.
- Pruža mogućnost dobrog strukturiranja onog što će se saopštiti.

Izazovi/nedostaci

- Nizak nivo interaktivnosti.
- Veliki izazov da se izlaganje pretvori u monolog koji duže traje.
- Mogućna loša strukturiranost izlaganja.

INDIVIDUALNI RAD

Opis i primena

Učesnici/ce dobijaju uputstva da neki zadatak urade svako za sebe ne savetujući se sa drugima u grupi. Obično posle toga sledi određeni oblik predstavljanja svih rezultata individualnog rada. Vrlo često se kao pomoćno sredstvo u individualnom radu koriste post-it papirići (stikeri) na kojima učesnici/ce ispisuju svoje odgovore na određena pitanja.

Prednosti

- Mogućnost da se saznaju pojedinačni stavovi, mišljenja... učesnika/ca koje nije bilo moguće saznati drugim tehnikama.
- Učesnici/ce koji ne vole da izlažu pred drugima, retko će se javiti da svoje mišljenje saopšte pred celom grupom.

Izazovi/nedostaci

- Zahteva veštinu svrstavanja u kategorije (klaster) i integrisanje individualnih odgovora, tako da to bude značajno za temu.
- Ukoliko je u grupi više od 20 osoba, to može da oduzme dosta vremena.

RAD U PAROVIMA

Opis i primena

Učesnici/ce se podele u parove. Podela može da bude namerna (kad voditelj/ka radionice ima određen cilj zašto baš tako deli učesnike/ce), slučajna (korišćenje načina razbrajanja učesnika/ca) ili slobodna (prepušta se učesnicima/cama da sami izaberu svoj par). Dobijaju zadatak na koji treba da odgovore kroz rad u paru, odnosno razmenu mišljenja i usaglašavanje oko teme.

Prednosti

- Razmena mišljena i iskustava u paru.
- Međusobni proces učenja.
- Interaktivnost, zbog neophodnosti diskusije.

Izazovi/nedostaci

- Osoba koja je ekspanzivnija može da dominira i tako spreči pravu razmenu iskustava.
- Mogućnost da se u paru razgovara o potpuno nebitnim temama.
- Mogućnost sukoba između osoba u paru koje imaju vrlo oprečna mišljenja.

„MOŽDANA OLUJA“ (BRAINSTORMING)

Opis i primena

Ova tehnika se, u prevodu, naziva *moždana oluja* ili *mozgalica*. Voditelj/ka traži od učesnika/ca radionice da saopšte svoje ideje ili asocijacije na određeni pojam ili pitanje, pri tom poštujući nekoliko ključnih pravila: a) nijedna ideja nije besmislena i ne treba je unapred procenjivati ili odbacivati; b) svako može da saopšti samo jednu ideju¹; c) niko ne sme da nameće svoju ideju kao bolju od ostalih; d) nisu dozvoljene rasprave o idejama. Voditelj/ka beleži sve ideje na FC i obeležava one koje se ponavljaju i koliko puta su se ponovile. Obično je ova tehnika uvod za grupnu diskusiju ili debatu kroz koju se izložene ideje sumiraju i dolazi se do suštinskih odgovora na pitanje ili problem. Međutim, ukoliko je cilj da se pokaže raznovrsnost i mnoštvo ideja s nekom temom u vezi, ova tehnika može da bude i potpuno samostalna.

Prednosti

- Bogatstvo ideja/asocijacija – veliki broj, potencijalna originalnost i kreativnost.
- Ekonomičnost – za kratko vreme se dobija veliki broj ideja.

- Odsustvo vrednovanja – ravnopravnost svih ideja.

Izazovi/nedostaci

- Mogućnost dobijanja velikog broja potpuno nevažnih ideja.
- Ponavljanje određenog broja najčešćih ideja/asocijacija.
- Problem da se sagledaju suštinski vredne ideje, jer je isključena mogućnost vrednovanja.
- Mogućna oskudna lista ideja/asocijacija u grupi vrlo zatvorenih i nesigurnih učesnika/ca.

GRUPNA DISKUSIJA

Opis i primena

Ovo je jedna od najčešće korišćenih tehnika radioničarskog rada. Da bi se ova tehnika uspešno primenjivala, potrebno je da se uspostavi i poštuje nekoliko osnovnih pravila: a) jasno formulisani problem ili tema diskusije, tako da svi učesnici/ce razumeju i mogu nešto o tome da kažu; b) grupna diskusija predstavljena kao razmena mišljenja i stavova o temi u kojoj svako može da učestvuje; c) javljanje za reč i poštovanje redosleda javljanja i davanja prednosti onima koji se prvi put javljaju; d) ograničeno vreme za diskusiju². Poželjno je da voditelj/ka na FC zapisuje ključne elemente diskusije kako bi se u njenom završnom delu došlo do određenih zaključaka. Ukoliko je grupa učesnika/ca mala – do 15 osoba, ponekad se koristi i *nominalna tehnika diskusije* koja podrazumeva da voditelj/ka traži od svakog učesnika/ce da iznese svoj stav povodom teme. Primena ove tehnike treba da bude rezultat voditeljeve/kine dobre procene – da li će se javiti više učesnika/ca ili će se podstaći otpor onih koji su zatvoreni i nesigurni.

Prednosti

- Visok nivo interaktivnosti u grupi.
- Šire saznanje o stavovima i idejama pojedinih učesnika/ca.
- Dublja analiza pojedinih stavova i mišljenja.
- Mogućnost postavljanja pitanja.
- Mogućnost da svaki učesnik/ca obrazloži iznete stavove.

Izazovi/nedostaci

- Voditelj/ka može da izgubi kontrolu nad situacijom i da se diskusija pretvori u govor „svi uglas“, naročito o temama o kojima su mišljenja oprečna.
- Preopširnost u izlaganju učesnika/ca i problem da ih voditelj/ka ograniči na dogovoreni vremenski okvir.
- Nedostatak veštine voditelja/ke da grupnu diskusiju usmerava ka ishodu – zaključcima.
- Preterana samokritičnost učesnika/ca i izostanak diskusije.
- Verbalni dueli i lična razmena između pojedinih učesnika/ca.

KOOPERATIVNI RAD U MALIM GRUPAMA

Opis i primena

Učesnici/ce su podeljeni u male grupe (obično od 4 do 8 osoba) namernom, slučajnom ili spontanom podelom, što zavisi od vrste problema i uputstva za rad koji će dobiti. Ukoliko se učesnici/ce međusobno ne poznaju, neophodno je predvideti kratko vreme za neku od uvodnih igrica za upoznavanje. Tek posle toga daje im se uputstvo za rad u maloj grupi o određenoj temi ili problemu. Uputstvo treba da bude jasno i sažeto, a zadatak motivišući i tako zamišljen da je za njegovo rešavanje neophodna saradnja (kooperacija) i diskusija između učesnika/ca. U protivnom, rad će se pretvoriti u individualni

rad ili rad u parovima, uz fizički boravak u maloj grupi. Poželjno je da uputstvo bude napisano. Voditelj/ka treba povremeno da obiđe učesnike/ce, da proveri da li su pravilno razumeli uputstvo, kako se odvija proces rada i da ih podseti na vreme koje im je preostalo za rešavanje zadatka. Učinak rada treba da bude rezultat procesa diskusije i usaglašavanja između članova/ica male grupe.

Prednosti

- Intenzivna diskusija između članova/ica male grupe.
- Zatvorene i nesigurne osobe lakše se “otvaraju” u maloj grupi.
- Brojnost i raznovrsnost ideja za rešavanje zadatka – Više očiju bolje vidi.
- Mogućnost da svako iznese svoje viđenje.
- Rešenje – proizvod rada je rezultat saradnje male grupe.

Izazovi/nedostaci

- “Glavnu reč” vodi najdominantnija osoba, nameće svoje mišljenje, a drugi se povlače.
- Sukob liderstva između dve dominantne osobe u maloj grupi.
- Pasivnost i gubitak motivacije članova/ica grupe manje sigurnih u sebe (asertivnih).
- Potrebno je da voditelj/ka vešto facilitira male grupe (podstiče, postavlja otvorena pitanja, itd.) kako bi obezbedio/la učešće svih članova/ica u radu.

TIMSKI RAD

Opis i primena

Učesnici/ce se podele u male grupe kao i u kooperativnom radu u malim grupama. Glavna karakteristika timskog rada je *podela uloga* između čla-

va/ica tima. Učesnici/ce mogu da dobiju zadatak da sami podele uloge i svakom dodele određenu u procesu rešavanja problema ili pitanja na kom rade ili uloge dodeljuje voditelj/ka na osnovu nekog svog plana. Potrebno je da dobiju jasno uputstvo koje su uloge u njihovom timu i šta su ključna zaduženja vezana za svaku od uloga (npr., koordinator/ka ili tim-lider/ka, zapisničar/ka, osoba koja će izveštavati o timskom radu, saradnici u timu zaduženi za prikupljanje podataka, argumenata i sl.). Takođe je potrebno da ceo tim dobije jasno uputstvo šta treba da uradi u vezi s problemom ili temom na kojoj radi, koliko ima vremena za rad i kako, na koji način treba da izvesti o rezultatima svog rada.

Ponekad, kad je pored rešavanja problema kroz timski rad važno za ciljeve radionice da se prati i razvoj tima, kao i različiti elementi interpersonalne dinamike, učesnici/ce ne dobijaju uputstvo kako da podele uloge u timu, već se zadatak na kom treba da rade tako strukturira da je za njegovo uspešno rešavanje važan timski rad. Ovo postavlja veće zahteve pred voditelja/ku koji treba i da prati rad grupe i da je podstakne na timski rad.

Prednosti

- Podela uloga omogućava da svako uradi svoj deo posla – uspešnost i ekonomičnost u radu.
- Svako je lično odgovoran za deo timskog rada.
- Svi članovi/ice su anagžovani određenim zadatkom (odgovornošću) vezanim za svoju ulogu.

Izazovi/nedostaci

- Potreba da se pojedinačni doprinosi dobro razrade i povežu u celinu. Opasnost da se “od drveta ne vidi šuma”.
- Za zadatke ili vežbe koje kratko traju teško je primeniti ovu tehniku, jer u vrlo kratkom vremenu ne može da se razvije duh timskog rada i pripadnosti timu.

- Pitanje dobre podele uloga u timu – kako prepoznati ključne karakteristike osobe za određenu ulogu.

IGRANJE ULOGA

Opis i primena

Učesnici/ce se podele u male grupe nekim od već prethodno pominjanih načina podele i svaka grupa dobija opis izmišljene situacije ili slučaja (case study) u kojima postoje (ili se na osnovu opisa situacije lako mogu zamisliti) i neki akteri. Situacija obično sadrži i opis ponašanja ili karakternih crta tih ličnosti. Ponekad, u zavisnosti od vrste zadatka, članovima/icama grupe se prepušta da osmisle psihološki profil aktera situacije. Članovi/ice grupe dobijaju uputstvo da podele uloge, pripreme ih, nameste scenu koristeći priručne rekvizite i odglume situaciju. Najčešće svaka od malih grupa dobija da odglumi različitu, izmišljenu situaciju i vreme za glumu je ograničeno na 3 do 5 min. Posle svake “predstave” sledi kraća diskusija – najpre “glumci” saopštavaju svoje utiske o pripremi, glumi i situaciji u kojoj su glumili, potom “publika” (ostali učesnici/ce radionice koji su posmatrali) daje svoje komentare.

Jedna od varijanti igranja uloga je i kad voditelj/ka radionice u nekim situacijama izabere jednu osobu kojoj daje posebno uputstvo za određenu, vrlo značajnu ulogu u situaciji, dok ostali članovi/ice male grupe dobijaju zajedničko uputstvo i obavlja ju prethodno opisanu podelu uloga i pripremu.

U zavisnosti od cilja koji se želi postići primenom ove tehnike, zavisice i koja će se varijanta koristiti.

Prednosti

- Učenje kroz lično, praktično iskustvo.
- Poistovećivanje s određenom ulogom kao osnova za bolje razumevanje nekih karakteristika socijalnog ponašanja u određenim situacijama.

- Učešće celokupne ličnosti u procesu učenja, naročito učešće emocionalnog aspekta ličnosti.
- Očigledan prikaz određenih socijalnih situacija.

Izazovi/nedostaci

- Otpor učesnika/ca prema eksponiranju kroz glumu i kao posledica toga nemogućnost da se poistovete s ulogom.
- Preterano poistovećivanje s ulogom nekih učesnika/ca, te otud nemogućnost da “izađu iz uloge”, što ih ometa u daljem toku rada u radionici.
- Veština voditelja/ke da podsticajnim pitanjima usmeri učesnike/ce ka suštinskim zaključcima iz odigranih situacija.

AKVARIJUM

Opis i primena

Voditelj/ka objasni učesnicima/cama da će jedna grupa imati zadatak da nešto odglumi u skladu s uputstvom, a da će ostali imati značajnu ulogu kao posmatrači situacije. Preporučuje se da zamoli učesnike/ce da se određeni broj njih dobrovoljno javi za glumu, jer se tako dobijaju motivisani “glumci” ili bar oni kojima nije neprijatno da glume pred grupom. Ukoliko se ne javi dovoljno osoba, voditelj/ka se obraća nekima od učesnika/ca da prihvate da glume. Odabrana, mala grupa učesnika/ca dobija zadatak da odglumi određenu situaciju u skladu s opisom situacije i pisanim uputstvom.

Glavna razlika od tehnike *Igranja uloga* je u tome što ostali učesnici/ce nemaju zadatak da glume, već se od njih traži da pažljivo prate glumu odabrane grupe i da posle saopšte svoja zapažanja. Njihovo praćenje (opservacija) najčešće se odvija u skladu s tačnim uputstvom *šta* treba da prate. Postoje dve mogućnosti: a) svi dobijaju isto, jasno sastavljeno uputstvo šta treba da prate u toku glume i b) svako

od ostalih učesnika/ca ili učesnici/ce u parovima dobija posebna uputstva šta treba da prate. I u tehnicima *Akvarijum* gluma je vremenski ograničena, jer se ima u vidu značaj diskusije koja sledi. Rasprava se odvija tako što najpre “glumci” govore o svom doživljaju situacije, a onda “posmatrači” saopštavaju svoja zapažanja i na kraju se izvlače zaključci i mogućna šira uopštavanja.

Prednosti

- Prikkladnost ove tehnike za detaljno analiziranje različitih situacija interpersonalne komunikacije.
- Mogućnost intenzivnog posmatranja i analize situacije koja je predmet glume.
- Pretpostavlja se veći broj različitih zapažanja posmatrača/ica.
- Mogućnost poređenja ličnog iskustva onih koji glume sa zapažanjima posmatrača/ica.

Izazovi/nedostaci

- Opasnost razvijanja negativne dinamike u grupi – neravnopravnost među učesnicima/cama (velika izloženost onih koji glume i zaštićen položaj posmatrača/ica).
- Preterano lična ispoljavanja u grupi učesnika/ca – npr., umesto situacije, posmatrači/ce preterano analiziraju pojedine aktere/ke glume.
- Oskudni komentari i površna analiza – preterano ustručavanje i strah učesnika/ca da svojim komentarima nekoga od “glumaca” ne povrede.

ANALIZA SITUACIJE ili SLUČAJA

Opis i primena

Učesnici/ce radionice dobijaju kratku, pisanu studiju situacije ili slučaja (do 1 stranice A4 formata). Studija se odnosi na situaciju u nekom imaginarnom

nom mestu ili mestu X, državi, regionu ili na neki izmišljeni, ali mogući slučaj iz života i ponašanja ljudi u društvu. Takođe dobijaju i uputstvo, najčešće u obliku određenih pitanja koja im omogućavaju da analiziraju tu situaciju/slučaj. Učesnici/ce mogu da rade pojedinačno, u parovima ili u malim grupama. Najčešće se primenjuje kombinovani pristup: učesnici/ce se određeno, kraće vreme pojedinačno upoznaju sa studijom i rade njenu početnu analizu, a zatim se podele u male grupe, zajednički detaljno raspravljaju i prave finalnu, grupnu analizu. Potom sledi izlaganje o radu svake male grupe i rasprava u velikoj grupi.

Kao što se može zapaziti, ovo je složena tehnika koja uključuje korišćenje nekoliko već opisanih tehnika. Ponekad se ova tehnika naziva *analiza sadržaja*, čime se naglašava da se prvenstveno zasniva na određenom, pisanom sadržaju koji je osnova za rad.

Prednosti

- Angažuje složene misaone operacije, analitičke sposobnosti i sposobnosti donošenja odluka.
- Dobra osnova za raspravu i razmatranje različitih argumenata.
- Nudi model za analizu u stvarnom društvenom životu.

Izazovi/nedostaci

- Zahteva da se situacija/slučaj dobro prilagodi učesnicima, tj. njihovim sposobnostima razumevanja.
- Kako napraviti dobru studiju situacije/slučaja s neophodnim i dovoljnim brojem detalja?
- Veština vođenja rasprave u velikoj grupi tako da se olakša učesnicima/cama "prelaz" sa zaključaka analize zamišljene situacije/slučaja na njeno povezivanje sa realnom praksom u društvu.

IGRE

Opis i primena

Primena igre u procesu izgrađivanja znanja zasniva se na rezultatima istraživanja psihologije učenja, koji pokazuju da i deca i odrasli lakše uče i bolje pamte ukoliko je proces učenja zabavan i obogaćen čak i elementima primerenog humora. Igra ima značajnu ulogu u toku saznanje radionice u uspostavljanju početne energije za rad (energizing games), održavanju motivacije, podsticanju koncentracije i sumiranju procesa rada. Ne treba zaboraviti da postoji veliki broj igara zasnovanih na učenju putem rešavanja problema koje kao neposredan rezultat imaju neko novo znanje. Prvo i najvažnije je da igre koje se koriste u radionici treba da budu primerene cilju, sadržaju i učesnicima/cama radionice. Potrebno je izbegavati igre koje bi bilo koga od učesnika/ca mogle dovesti u situaciju da se oseća nelagodno i uznemireno, kao i one koje bi neke od učesnika/ca onemogućile da u njima učestvuju. Na primer, ukoliko je neko od učesnika/ca osoba s invaliditetom, potrebno je vrlo pažljivo birati igre. Drugo, važno je dobro poznavati prirodu i svrhu određenih igara kako bi se one koristile u pravo vreme i s odgovarajućom namenom i kako ne bi, na primer, radionica započela igrom koncentracije, a završavala se igricom za podizanje energije. U okviru radionice koja traje jedan školski čas, ne bi trebalo da se koristi više od dve igre u trajanju od po 5-7 minuta, sem ako se ne radi o igri rešavanja problema koja predstavlja centralni deo radionice.

Prednosti

- Uspešno učenje u radionici – bolji rezultati rada i bolja atmosfera.
- Sticanje novih saznanja kroz zabavnu formu.
- Pružanje podsticaja grupi učesnika/ca.

Izazovi/nedostaci

- Neodgovarajući izbor i način korišćenja – izazivanje dosade ili otpora učesnika/ca.
- Pretvaranje cele ili većeg dela radionice u igru s nejasnim ciljem i smislom.

Biografije nastavnika/ca – autora/ki radionica u okviru Specijalističkog pilot-programa za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja u srednjim školama

Avdalović Miroljub, nastavnik Filozofije i Građanskog vaspitanja u Hemijsko-tekstilno-tehničkoj školi u Loznici, završio Filozofski fakultet. Vodi nastavu Građanskog vaspitanja od školske 2003/04. g. i nastavu Filozofije. Bavi se prevodenjem sa ruskog jezika i do sada ima objavljenih 10 knjiga prevoda iz oblasti ruske filozofije i religija. Pohađao je veći broj različitih obuka iz oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo, kao što su: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije) i Kultura kritičkog mišljenja (Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu). Među različitim temama u okviru programa Građanskog vaspitanja, kao svoju specijalnost izdvaja sledeće: Tolerancija i diskriminacija; Dinamika i ishodi sukoba; Tipovi reagovanja u konfliktima; Kršenje dečjih prava; Kontrola vlasti i Mediji.

Antov Milanka, nastavnica Sociologije i Građanskog vaspitanja u Građevinsko-tehničkoj školi *Nemimar*, u Nišu. Vodi nastavu Građanskog vaspitanja od školske 2003/04. g. i nastavu Sociologije. Pohađala je različite obuke iz oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo, među kojima se izdvajaju one iz oblasti informisanja i medija – Pristup informacijama i Mediji kao izvor informacija. U okviru programa Građanskog vaspitanja, smatra da su njena specijalnost sledeće teme: Demokratiya i demokratsko odlučivanje; Podela vlasti; Dečja prava; Ljudska prava i Mediji.

Bogojević Dragica, nastavnica Građanskog vaspitanja u Poljoprivrednoj školi sa domom učenika u Futogu, završila Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za psihologiju. Kao nastavnica Građanskog vaspitanja angažovana od školske 2002/03. g. U okviru svog profesionalnog usavršavanja, pohađala

je različite obuke u oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije); Mostovi 2006: Teatar za toleranciju (Centar za pozorišna istraživanja, Novi Sad); Umeće komunikacije – konstruktivni pristup rešavanju konflikata (Tim Psihokod, Beograd). U okviru programa Građanskog vaspitanja, svojom specijalnošću smatra teme: Komunikacijske veštine; Timski rad i saradnja; Dečja prava; Diskriminacija i tolerancija; Svet rada i profesionalno obrazovanje.

Glavić Katarina, nastavnica Sociologije i Građanskog vaspitanja u Gimnaziji *Svetozar Marković* u Novom Sadu, završila Filozofski fakultet u Novom Sadu. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2001/02. g. U toku profesionalnog usavršavanja u oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo, pohađala je različite obuke, kao što su: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije) i Veštine vođenja radionica (Ekumenska humanitarna organizacija, Novi Sad). U okviru programa Građanskog vaspitanja, svojom specijalnošću smatra program III razreda, odnosno sve teme koje se odnose na demokratiju, građansko društvo i ljudska prava.

Dorđević Dušica, nastavnica Filozofije i Građanskog vaspitanja u Železničko-tehničkoj školi u Beogradu, završila Filozofski fakultet u Beogradu, Grupu za filozofiju. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2002/03. g. U toku profesionalnog usavršavanja u oblasti Građanskog vaspitanja, pohađala je različite obuke, kao što su: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije) i Becavta

(Grupa Most, Beograd). U programu Građanskog vaspitanja, svojom specijalnošću smatra ceo program I godine srednje škole.

Đurić Dragana, nastavnica Psihologije i Građanskog vaspitanja u Medicinskoj školi u Užicu, završila Filozofski fakultet u Beogradu, Grupu za psihologiju. Od školske 2002/03. g. vodi nastavu Građanskog vaspitanja. Pohađala veći broj obuka u oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije); Dijalog i pregovaranje (Grupa Most, Beograd); Demokracija: partije i institucije, Od diktature do demokratije, Monitoring ljudskih prava i akcija javnog interesa (Građanske inicijative, Beograd); Ljudska prava za nastavnike (Centar za ljudska prava, Beograd); Dečja prava – trening za trenere (Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd). Kao teme koje smatra svojom posebnom specijalnošću u okviru programa Građanskog vaspitanja, izdvaja: Nenasilna komunikacija; Saradnja i timski rad; Rešavanje konflikata; Uticaj medija.

Đurić Jasmina, školski pedagog i nastavnica Građanskog vaspitanja u Medicinskoj školi 7. april u Novom Sadu, završila Filozofski fakultet u Novom Sadu. Kao nastavnica Građanskog vaspitanja angažovana od školske 2002/03. g. Pohađala sve obuke Ministarstva prosvete i sporta za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja – Građansko vaspitanje za srednju školu (I, II, III i IV). Pored toga, učestvovala u projektu Unapređenje građanskog vaspitanja i dačkih parlamenata i u formiranju Udruženja nastavnika/ca Građanskog vaspitanja *Udruženje za razvoj Građanskog vaspitanja i obrazovanja za demokratiju*. Među temama iz programa Građanskog vaspitanja za srednju školu, svojom specijalnošću smatra: Umeće komunikacija; Rešavanje konflikata; Timski rad; Prava deteta; Udruženja građana; Preduzetništvo; Priprema mladih za ulazak u svet

rada.

Ilić Uroš, nastavnik Geografije i Građanskog vaspitanja, sada sa punim radnim angažmanom u nastavi Građanskog vaspitanja. Zaposlen u Hemijsko-tehnološkoj školi i Tehničkoj školi u Subotici. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2004/05. g. U oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo, do sada je pohađao obuke Ministarstva prosvete i sporta za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja – Građansko vaspitanje za srednju školu (I, II, III i IV). Među temama u programu Građanskog vaspitanja, svojom specijalnošću smatra: Stereotipi i predrasude; Sukob prava; Građani i poštovanje zakona. U saradnji sa koleginicom, kreirao je dve radionice koje su učenici dobro prihvatili: Alkoholizam i Odnosi među polovima.

Kitanović Miljana, nastavnica Psihologije i Građanskog vaspitanja u Gimnaziji *Dušan Vasiljev* u Kikindi, završila Filozofski fakultet u Beogradu, Grupu za psihologiju. Predmet Građansko vaspitanje predaje od školske 2001/02. g. Imala prilike da pohađa veći broj obuka u oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije); ABC demokratije – bogatstvo različitosti (Grupa 484); Otkrivanje sveta kroz debatu (ACCD); Priprema gimnazija za reformu, Kultura kritičkog mišljenja (Ministarstvo prosvete i sporta) i dr. Među temama iz programa Građanskog vaspitanja, svojom specijalnošću smatra: Identitet, Stereotipi i predrasude; Komunikacija u grupi; Konflikti; Odgovornosti i participacija.

Milovanović Nadežda, nastavnica Građanskog vaspitanja u Tehničkoj školi i Ekonomsko-trgovinskoj školi u Kruševcu, diplomirani sociolog, završila Filozofski fakultet. Od školske 2003/04. g. predaje Građansko vaspitanje. Pohađala sve obuke

Ministarstva prosvete za nastavnike/ce Građanskog vaspitanja u srednjoj školi – Građansko vaspitanje za srednju školu (I, II, III i IV). U okviru programa Građanskog vaspitanja svojom posebnom specijalnošću smatra teme: Civilno društvo; Država i prava; Mediji.

Mihailović Milka, školski psiholog i nastavnica Građanskog vaspitanja u Gimnaziji *Branislav Petronijević* u Ubu, završila Filozofski fakultet u Beogradu, Grupu za psihologiju. Građansko vaspitanje predaje od školske 2001/2002. g. U oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo, pohađala različite obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta); Decentralizacija (Ministarstvo prosvete i sporta i Građanske inicijative); Obrazovanje za ljudska prava – nastava u novim okvirima, Obrazovanje za ljudska prava – metode u nastavi; Obrazovanje za demokratiju i građansko društvo, Demokratska škola – standardi i indikatori (Savet Evrope); Škola kao instrument mira (CIFEDHOP); Becavta (Grupa Most). U okviru programa Građanskog vaspitanja za srednje škole, posebna specijalnost su joj sve teme iz oblasti dečjih prava i ljudskih prava uopšte.

Mihailović Mirjana, nastavnica predmeta Ustav i prava građana i Građanskog vaspitanja u VIII beogradskoj gimnaziji, završila Fakultet političkih nauka u Beogradu. Nastavu Građanskog vaspitanja radi od školske 2002/03. g. U toku sopstvenog profesionalnog usavršavanja, pohađala veći broj obuka iz oblasti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo, kao što su: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV, Kritičko mišljenje, Razvojno planiranje (Ministarstvo prosvete i sporta); Obrazovanje za demokratiju (Grupa 484). Posebna specijalnost u okviru programa Građanskog vaspitanja su joj teme: Lični identitet; Grupni rad; Diskriminacija i tolerancija; Demokratsko društvo; Civilno društvo.

Pavlović Miodrag, nastavnik Srpskog jezika i književnosti i Građanskog vaspitanja u Srednjoj školi *Hiljadu trista kaplara* u Ljigu, završio Filološki fakultet u Beogradu, Grupu za srpsku književnost i jezik i magistrirao na istom fakultetu na Grupi za metodiku nastave književnosti. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2001/02. g. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije). Specijalnost: Socijalne komunikacija i Mediji.

Pavlović Slobodan, nastavnik Sociologije, Ustava i prava građana i Građanskog vaspitanja u Srednjoj školi u Kniću i Prvoj tehničkoj školi u Kragujevcu, završio Fakultet političkih nauka u Beogradu. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2002/03. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II i IV, Kritičko mišljenje (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije); Sprečimo trgovinu ljudima – seminar za edukatore (NVO Žene u akciji); Zajedno u borbi protiv SIDE – škola kao partner (Crveni krst Srbije). Teme: Ja, mi i drugi; Odnosi u grupi i zajednici; Komunikacija u grupi; Svet informacija; Prava i odgovornosti.

Randelović Melita, školski pedagog i nastavnica Građanskog vaspitanja u Srednjoj zanatskoj školi u Beogradu, završila Filozofski fakultet u Beogradu, Grupu za pedagogiju. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2002/03. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije). Specijalnost: program prvog razreda, naročito teme Lični identitet i Komunikacija.

Simeunović-Grujić Julija, nastavnica Sociologije i Građanskog vaspitanja u V beogradskoj gimnaziji, završila Filozofski fakultet u Beogradu, Grupu za sociologiju. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2001/02. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV, Priprema gimnazija za reformu (Ministarstvo prosvete i sporta Repu-

blike Srbije); Evropa (Evropski parlament); Tečaj o pravu ljudskih prava (Beogradski centar za ljudska prava); Reči su prozori ili zidovi – Čuvari osmeha (CIP, Beograd). Specijalnost: ceo program I godine, Ljudska prava, Mediji i medijska (ne)manipulacija.

Pešić Vesna, nastavnica Psihologije i Građanskog vaspitanja u Elektrotehničkoj školi *Mija Stanimirović* u Nišu, završila Filozofski fakultet u Nišu, Grupu za psihologiju. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2002/03. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije). Specijalnost: I razred

Sremčević Mirjana, nastavnica Istorije i Građanskog vaspitanja u Medicinskoj školi *Dr Andra Jovanović* u Šapcu, završila Filozofski fakultet u Novom Sadu. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2002/03. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II, III i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije); Škola demokratije (Građanske inicijative, Beograd); Lokalni aktivizam mladih (Centar za antiratnu akciju, Beograd); Medijacija (GTZ). Specijalnost: Nenasilna komunikacija; Dečja prava.

Stojanović Sladana, nastavnica Filozofije i Građanskog vaspitanja u Gimnaziji i Tehničkoj školi u Zaječaru, završila Filozofski fakultet. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2001/02. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije); Umeće komunikacije (Psihokod, Beograd); Debata (Asocijacija za kreativnu komunikaciju); Postani građanin (Građanske inicijative, Beograd); Krivica i odgovornost (OGI, Niš); Da ne sude predrasude (JAZAS, Beograd); Osnove efikasne intervencije u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja dece u lokalnoj zajednici (Fond za socijalne inovacije, Beograd). Specijalnost: Aktivizam mladih (realizacija učeničkih akcija II, III razred); Mediji; Nasilje.

Sudar Stamenka, nastavnica Psihologije i Građanskog vaspitanja u Srednjoj ekonomskoj školi u Somboru, završila Filozofski fakultet u Beogradu, Grupu za psihologiju. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2001/2. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II i IV, Humanizacija odnosa među polovima i planiranje porodice u nastavnim programima srednjih škola, Profesionalizam (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije); Becavta (Dadalos, Sarajevo); Učimo zajedno – živimo zajedno (NVO Panonija, Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu i Savet za obrazovanje Vojvodine). Specijalnost: Identitet; Stereotipi i predrasude; Rešavanje sukoba i sve teme iz profesionalne orijentacije.

Ševrt Slaviša, nastavnik Sociologije, Ustava i prava građana i Građanskog vaspitanja u Poljoprivrednoj školi *Valjevo* u Valjevu, završio Fakultet političkih nauka u Beogradu. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2002/03. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II i IV (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije). Specijalnost: Demokratija i građansko društvo; Mediji.

Tunić-Vojnić Zdenka, školski pedagog i nastavnica Građanskog vaspitanja u Hemijsko-tehnološkoj školi *Lazar Nešić* u Subotici, završila Filozofski fakultet. Nastavu Građanskog vaspitanja vodi od školske 2001/02. Obuke: Građansko vaspitanje za srednju školu – I, II i IV; Upoznajmo svoju zemlju (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije); Populaciona edukacija i zaštita mladih (Unicef); Mreža poverenja protiv nasilja (Incest trauma centar). Specijalnost: Komunikacija u grupi; Prava i odgovornosti; Demokratija i politika; Značaj informisanja; Svet profesionalnog obrazovanja.

Literatura za nastavnike/ce tokom Specijalističkog pilot-programa za nastavnike/ce GV

- *Susret sa jakim emocijama* – vodič za primenu programa Istraživanje humanitarnog prava u postkonfliktnom kontekstu, Grupa Most, MKCK jun 2006.
- Marko Sasoli, Antoan Buvije, *Kako pravo štiti u ratu*, Beograd 2003.
- Marko Sasoli, Antoan Buvije, *Kako pravo štiti u ratu – slučajevi i dokumenta*, MKCK, Beograd 2003.
- *Strategija za smanjenje siromaštva*, Vlada Republike Srbije, Beograd 2003.
- *Strategija za smanjenje siromaštva – izazovi i mogućnosti na lokalnom nivou*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd 2005.
- Džin Šarp, *Od diktature do demokratije*, Građanske inicijative, Beograd 1999.
- Vidan Hadži-Vidanović, Marko Milanović, *Ne smetajte, uživam u svojim pravima i slobodama*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2006.
- *Dečji rad u Srbiji*, Centar za prava deteta, Beograd 2006.
- *Eksploatacija dece – kratak vodič*, Centar za prava deteta, Beograd 2006.
- Marija Rudić, *Ljudska prava – priručnik za nastavnike*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2001.
- Mr Vladimir Đerić, *Osnovni dokumenti o ljudskim pravima*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 1998.
- *Neposredno učešće građana u javnom životu na lokalnom nivou*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd 2006.
- *Prvi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji*, Beograd 2005.
- Dejvid Bitem i Kevin Bojl, *Uvod u demokratiju*, Kreativni centar, Beograd 1997.
- *Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji – sažetak*, Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd 2005.
- *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju*, Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd 2005.
- *Kako, zašto, da li, kada... Evropska unija*, Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd 2006.
- *Javno zastupanje u lokalnoj zajednici*, MREŽA, vanredno izdanje, Građanske inicijative, Beograd 2006.
- Sendi Edirondak, *Sve o upravljanju*, Građanske inicijative, Beograd 2005.
- *Bukvar evropskih integracija*, Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd 2006.
- Mr sc. Zvonimir Mataga, *Pravo na slobodu udruživanja*, Strazbur 2006.
- *Omladinsko preduzetništvo – priručnik za učenike*, Građanske inicijative i Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Beograd 2006.
- Miroslav Prokopijević, *Tržišna demokratija*, Građanske inicijative, Beograd 2001.
- Prof. dr Nada Korać, Jelena Vranješević, *Nevidljivo dete*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd 2006.
- Vesna Dejanović, Ljubomir Pejaković, *Položaj romske dece u Srbiji*, Centar za prava deteta, Beograd 2006.
- Džin Šarp, *Od diktature do demokratije*, Građanske inicijative, Beograd 1999.
- Prof. dr Nada Korać, *Obrazovanje i prava deteta*, časopis Pedagogija, 1, 2005, str. 19-28
- *Konvencija UN o pravima deteta*
- *Istraživanje humanitarnog prava – obrazovni moduli za nastavnike*, MCKC, adaptirala Grupa Most
- Doc. dr Rade Veljanovski, *Javni RTV servis u službi građana*, CLIO, Beograd 2005, str. 21-9, 215-29
- Prof. dr Drenka Vuković, *Socijalna sigurnost i socijalna pravda*, Beograd 2005, str. 15-46

- Prof. dr Drenka Vuković, Ana Čekerevac, *Socijalna politika u procesu evropskih integracija*, Fakultet političkih nauka, Beograd 2006, str. 13-29, 208-222
- Vladan Jovanović, Nives Radeljić, *Socijalna zaštita u reformi – naučene lekcije Fonda za socijalne inovacije*, FSI, Beograd, 2006.
- Zagorka Golubović, *Ja i drugi – antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, Republika, Beograd 1999, str. 12-62
- Vučina Vasović i Vukašin Pavlović, *Uslovi i strategije demokratizacije*, Jugoslovensko udruženje za političke nauke, FPN, Beograd 2004, str. 67-70
- Prof. dr Čedomir Čupić, *Politika i poziv*, Politea, Beograd 2002, str. 100-108
- Beogradska otvorena škola, *Ekonomija od A do Z – leksikon ekonomskih pojmova*, Dosije, Beograd 2002.
- Branka Pavlović, *Činioci i izazovi uspešnog obrazovanja za građansko društvo*, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, godina 38, broj 1, Beograd 2006, str. 205-223
- *Učimo o Evropi*, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd 2005.

Radni materijali

- Prof. dr Vukašin Pavlović, *Kompleksnost savremenog društva – sfere i akteri* (sinopsis)
- Doc. dr Đorđe Pavićević, *Građanstvo: odgovornosti, složenosti i rizici odlučivanja u modernim društvima* (sinopsis)
- Prof. dr Milan Podunavac, *Politička kultura* (sinopsis)
- Doc. dr Miodrag A. Jovanović, *Nedostaci demokratskog političkog sistema i oblici kontrole* (sinopsis)
- Branka Pavlović, *Tehnike radioničarskog rada* (radni materijal)
- Branka Pavlović, *Diskriminacija i jednake mogućnosti* (vežba)
- Branka Pavlović, *Šta je lokalna zajednica* (radni materijal)
- Branka Pavlović, *Šta je građanska participacija* (radni materijal)
- Branka Pavlović, *Budžetski kalendar opštine* (radni materijal)
- *Građanske inicijative – šema koraka u sprovođenju* (radni materijal Građanskih inicijativa)
- Biljana Maletin, *Debata* (radni materijal)
- *Argumentacija* (radni materijal Tima TRI)
- Doc. dr Miroslav Brkić, *Lokalna socijalna politika*, ppt
- Doc. dr Slaviša Orlović, *Partije i partijski sistem*, ppt
- Prof. dr Snježana Milivojević, *Medijska slika u Srbiji 2005*, ppt
- Doc. dr Rade Veljanovski, *Pravila u medijskoj sferi – medijski zakoni u Srbiji* (sinopsis)
- Prof. dr Vesna Knežević, *Međunarodno humanitarno pravo*, ppt
- Prof. dr Drenka Vuković, *Socijalna politika i socijalna sigurnost*, ppt
- Vladan Jovanović, *Kreiranje lokalne socijalne politike – participatorni pristup*, ppt
- Slavenko Đokić i Aleksandar Đureinović, *Lokalna ekonomska politika*, ppt
- Tekst *Moralno vaspitanje*, prevela i adaptirala Branka Pavlović (E. Keen & A. Tirca, *Education for Democratic Citizenship – Teacher's Guide*, Asociata Romana de educatie pentru democratie si drepturile omului, Citizenship Foundation (UK) 1999.
- Alexenia Dimitrova, *Kako sam dokazala prisustvo prekomerne količine žive u mozgu Dimitrova*, dnevni list 24 časa, 10. novembar 2004, Sofija, Bugarska (www.netnovinar.org)

